[illegible]

ગ્રંથાંક-૩૪.

ન્યાયવિશારદ ઉપાધ્યાયજી

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી વિરચિત.

ચોવીશી.

(ભાવાર્થ અને વિવેચન સાથે)

પ્રકાશક—

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.

મહેસાણા.

અનુક્રમણિકા

પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ

ગ્રંથાંક-૩૪.

ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી વિરચિત.

ચોવિશી.

ભાવાર્થ અને વિવેચન સાથે.

તૃતીયાવૃત્તિ પ્રત ૩૦૦૦.

પ્રકાશક—

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ તરફથી

સેક્રેટરીઓ.

વેણીચંદ સુરચંદ શાહ—મ્હેસાણા.

હીરાભાઈ મંછુભાઇ ઝવેરી—સુરત.

રાયચંદ ઉગરચંદ શાહ—ધસઈ.

ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં, મુળચંદભાઈ ત્રીકમલાલે

છાપી. કાળુપુર, ટંકશાળ—અમદાવાદ.

વીર સંવત્ ૨૪૫૧. સને ૧૯૨૪. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૧.

મૂલ્ય, ૦-૪-૦.

પ્રસ્તાવના.

પૂર્વાચાર્યોના રચેલા સંસ્કૃત અને માગધી ગ્રંથોના ભાષાતર અથવા તદ્ અતર્ગત રહસ્યને જમાનાને અનુસરતી ભાષાશૈલીમા બહાર પાડવાથી અનેક ભવ્ય જનો તેનો લાભ લેતા થાય છે અને તેને પરિણામે તેઓનો અજ્ઞાનાધકાર દૂર થતા તેઓ પ્રબુદ્ધ બને છે અને ખરે માર્ગે સહેલાઈથી વળે છે, એ સંદેહ વગરની હકીકત છે આ હકીકતને ધ્યાનમા રાખી સામાન્ય સ્થિતિવાળા માણસો પણ લાભ લઈ શકે એટલા માટે આવા ઉત્તમ અને ઉપયોગી ન્હાના મ્હોટા ગ્રથો ઉદાર મહાશયોની આર્થિક સહાયથી છપાવી તેનો વિના મૂલ્યે કે અલ્પ મૂલ્યે ફેલાવો કરવાનુ કાર્ય અમે દીર્ઘ કાળ થયા બજાવતા આવ્યા છીએ, એમા આજે આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી વધારો-ઉમેરો થતો જોઈ અમોને બહુ હર્ષ થાય છે.

શ્રી જિનરાજની દ્રવ્યપૂજા કર્યા બાદ તેમની ભાવપૂજા-ગુણગ્રામ કરવારૂપ-કરવાથી તેનુ (પૂજાનુ) અનતગુણ ફળ પ્રકટે છે. તે વખતે જે સ્તવનો બોલાય તે તેમા રહેલા ભાવની સમજણપૂર્વક બોલાય તો તેથી પ્રભુસ્વરૂપમા લીન-તન્મય થવાય, ચિત્તની પ્રસન્નતા થાય અને અપૂર્વ આનંદ અનુભવાય આવી સ્થિતિ ન થાય તો ભાવપૂજાનુ ખરૂ ફળ મળે નહિ. તેથી પૂજક જનો સમજણપૂર્વક ઉચ્ચ પ્રતિ-કોટીના સ્તવનોવડે પ્રભુભક્તિ કરે અને ઉપર્યુક્ત ખરો લાભ મેળવે એ હેતુને લક્ષ્યમા રાખી અમે આ વખતે શ્રીમાન્ યશોવિજયજીકૃત ચોવિશીનું ભાવાર્થ અને વિવેચનવાળુ પુસ્તક બહાર પાડવાનું પસંદ કર્યું છે.

આ પુસ્તકમા શ્રી જિનેશ્વરોના ગુણગ્રામ સંબધીજ વિષય છે.

જૈન કોમમાં અનેક વિદ્વાન્ મુનિરાજોની રચેલી અનેક ચોવશીઓ વિદ્યમાન છે પણ તેમા **શ્રીમાન્ આનંદઘનજીની, શ્રીમાન દેવચંદજીની** અને **શ્રીમાન્ યશોવિયજીની રચેલી** એ ત્રણ ચોવિશીઓ અગ્રપદ ધરાવે છે.

પહેલી ચોવિશીમા અધ્યાત્મરસનુ એવી સુંદર રીતે પોષણ થયેલુ છે કે એ માર્ગમા જેનો થોડો ઘણો પણ મક્કમ રીતે પ્રવેશ થયો હોય તેનાથી એ સ્વલ્પ પ્રયાસે સમજી શકાય તેવી છે સમજણપૂર્વક ગાનારને તે વૈરાગ્યરસમા નિમગ્ન કરી મૂકે છે આ ચોવિશી ઉપર શ્રી જ્ઞાનમ્રૂ નામના મુનિએ સક્ષેપમા અર્થ લખ્યા છે અને તે છપાયેલા પણ ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે.

બીજી ચોવિશીમા કર્ત્તાએ દ્રવ્યાનુયોગ બહુ ભર્યો છે પણ તે એટલો બધો અટપટો છે કે સહેજે સમજવા મુશ્કેલ પડે છે. આ ચોવિશી ઉપર પણ બાલાવબોધ છપાયેલો મળી શકે છે અને તે કર્ત્તાએ પાનેજ લખ્યો છે.

પ્રસ્તુત ચોવિશી ત્રીજી છે. તેની ભાષા સરળ, સુંદર અને મનમોહક-આકર્ષક છે. તેમા સ્થળે સ્થળે ભક્તિભાવ ભરવામા આવ્યો છે અને કેટલેક સ્થળે તો પ્રભુને, બાળક પિતાને આપે તેમ ઓલભાઓ-ઉપાલભો આપવામા આવ્યા છે કે જે સહૃદય વાચકોને ખરેખર આહ્‍લાદ આપે તેવા છે. આ ચોવિશીનાં સ્તવનો ન્હાનાં હોવાથી ઘણા ભાવિક જનો કંઠાગ્રે કરે છે.

શાસ્ત્રકારોએ દ્રવ્યપૂજાથી ભાવપૂજાનું ફળ અનંતગુણ બતાવ્યુ છે તે, જેવાં તેવા (રસ વગરના) સ્તવનો ન ગાતા આવા સુંદર સ્તવનો, અર્થ સમજીને, મધુર રાગથી, સ્થિર ચિત્તે ભાવપૂર્વક ગાવામાં આવે તોજ મળી શકે છે. આ હકીકત ધ્યાનમાં રાખી સહુ કોઈ ભવ્યાત્માઓએ આવાં સ્તવનોનો જેમ બને તેમ વિશેષ આદર કરવો અને તે સાથે તેમાં રહેલો ઉચ્ચ ભાવ સમજવા ખાસ પ્રયત્ન સેવવો એમ તેઓને સાદર વિનવવામાં આવે છે. સ્તવનોનું રહસ્ય સમજાયું હોય તો ગાતી વખતે તેથી અપૂર્વ ભાવ પ્રકટે એ અનુભવસિદ્ધ છે.

આ ચોવિશીનાં દરેક સ્તવનો ઉપર પ્રથમ ભાવાર્થ લખી પછી તેનું

મૂળ સમજી શકાય તેટલા પૂરતુ વિવેચન લખવામાં આવ્યુ છે વિવેચન લખતી વખતે મૂળને વળગી રહેવા બનતુ લક્ષ્ય આપવામા આવ્યુ છે, છતાં કર્તાના પોતાના આશયને ક્વચિત્ સ્થળે ન પહોચી શકાયુ હોય અથવા તેથી વેગળુ જવાયુ હોય તો તે નહિ બનવા યોગ્ય છે એમ અમે માની શકતા નથી, અને અમારી સમજણ પ્રમાણે દરેક વિવેચનકાર આ હકીકતને કબૂલ રાખતા હશે ' પાઠકવર્ગને તેથી પ્રાર્થના છે કે અમને હિતબુદ્ધિથી એમા રહેલી સ્ખલના બાબત સૂચવવુ

વિવેચનની આદિમા દરેક પ્રભુના નામોના સામાન્ય અર્થો લખવામા આવ્યા છે કે જેથી કોઇ પણ પ્રભુના નામનો અર્થ ચોવિશે પ્રભુને લાગુ પડી શકે છે આવુ અર્થજ્ઞાન મળવાથી ગમે તે પ્રભુનુ સ્તવન બોલતી વખતે આ મૂળનાયક ભગવાન્ બીજા છે અને સ્તવન બીજા ભગવાનનુ છે એવી માન્યતા દૂર થઇ જાય છે અને તેમ થવાથી ભાવમા સ્ખલના–ક્ષતિ પહોચતી નથી સામાન્ય અર્થો આ આશયથી દર્શાવવામા આવ્યા છે તે ઉપયોગી થશે એવી આશા રાખવામા આવી છે

દરેક સ્તવન જૂદી જૂદી હકીકત દર્શાવે છે તેમા પણ ત્રીજુ, ચોથુ. છટ્ઠુ, આઠમુ, નવમુ, અગ્યારમુ, બારમુ, તેરમુ, પદરમુ, સોળમુ, અઢારમુ, ઓગણીશમુ અને વીશમુ એ સ્તવનો ખાસ ધ્યાન ખેચે તેવા છે, તેથી એના ઉપર વિવેચન લખતી વખતે તેમા રહેલા ભાવ–રહસ્યને જેમ બને તેમ વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા લક્ષ્યપૂર્વક શ્રમ લેવામા આવ્યો છે. તેમા પણ તેરમા અને વીશમા સ્તવનો ઉપર કાઇક વિસ્તારથી વિવેચન લખવામા આવ્યુ છે. આ દરેક સ્તવનોની હકીકત અહીં જણાવવા જતા પ્રસ્તાવનાનો વિસ્તાર થતો હોવાથી માત્ર ઉપર મુજબ સક્ષેપમાજ જણાવીને વાચકવર્ગનું ધ્યાન ખેચવુ દુરસ્ત ધાર્યું છે કે જેથી તેઓ તે તે સ્તવનો તથા તે ઉપરનાં વિવેચનો ખાસ કરીને ધ્યાનપૂર્વક વાચવા તથા મનન કરવા પ્રેરાય–લલચાય.

કર્તાએ આ ચોવિશી ભાષામાં–શબ્દરચનામાં ઘણી સરળ કરેલી છે પરતુ તે અર્થમાં ઘણી ગભીર છે. તેમા પણ દરેક સ્તવનની પ્રાય: એકેક

ગાથા તો તેઓએ ઘણા ઉંડા રહસ્યવાળી--અર્થના ચમત્કારવાળી બનાવેલી છે બુદ્ધિમાનો સ્વ સ્વ ક્ષયોપશમાનુસાર આ ચોવિશીનો અર્થ જેટલા વિસ્તારથી લખવા ધારે તેટલા વિસ્તારથી લખી શકે તેમ છે અત્ર બુદ્ધિમાન્ અને પરોપકારપરાયણ પુરૂષોને આનો દરેક રીતે વિસ્તાર કરવા સૂચવીએ છીએ.

આ પુસ્તક એકંદર રીતે કેટલુ ઉપયોગી થયુ છે, તે અત્ર જણાવવા કરતાં વાચકવૃંદજ તે આદ્યંત વાંચી વિચારી પછી પોતાનો સ્વતંત્ર-નિષ્પક્ષ અભિપ્રાય આપે તેજ યોગ્ય ગણાય, એમ ધારી તે સબંધી અહીં કોઈ પણ લખવુ દુરસ્ત ધાર્યું નથી.

આ ચોવિશીના રચયિતા મહા પુરૂષના જીવનચરિત્ર સબંધી સક્ષેપમાં બે બોલ લખવા તે ખાસ જરૂરનુ હોવાથી તત્સબંધી અમને મળેલી હકીકતો અત્ર સ્થળે યત્કિંચિત્ આલેખવામા આવે છે

કર્ત્તાનું જીવન ચરિત્ર.

પ્રાચીનકાળમા આત્મપ્રશસા ન કરવાના અથવા બીજા કોઈ કારણથી જૈન મુનિઓમા પોતાના જીવનચરિત્રો લખવાની પદ્ધતિ અલ્પ હતી તેથી તથા તેમના કોઇ શિષ્ય કે અન્ય કોઇ શ્રાવક તરફથી પણ આ ચોવિશીના કર્ત્તાનું જીવનચરિત્ર લખાયેલુ મળી શકતુ નથી તેથી, તેમની જન્મતિથિ, જન્મસ્થળ, માતાપિતાના નામ, સસારીપણાનુ નામ, દીક્ષાતિથિ તથા ઉપાધ્યાય પદગ્રહણતિથિ વગેરે કાઇજ ઉપલબ્ધ થઈ શકતુ નથી. આ બધી હકીકતો વિનાનુ ચરિત્ર નિરસપ્રાય લાગે પણ સાધનોની ઉપલબ્ધિને અભાવે નિરૂપાયતા છે. મળેલી હકીકતો ઉપરથી અનુમાનો બાંધી ઉપરોક્ત હકીકતોમાથી કોઇનો પણ નિર્ણય કરવો એ કામ વિદ્વાન્ શોધકોનુ હોઇ અમે તે પદ્ધતિ અંગીકાર કરી નથી

શ્રી હીરવિજય સૂરિની ચોથી પેઢીએ શ્રી નયવિજય ગણી થયા. તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી હતા.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ પછી શ્રી સુધર્માસ્વામીની એકસાઠમી પાટે શ્રી વિજયસિંહ સૂરિ થયા તેમણે સ. ૧૭૦૯મા સ્વર્ગારોહણ કર્યું. તેમના શિષ્ય શ્રી સત્યવિજય ગણી હતા અને તેમના સમકાલીન શ્રી ઉપા-

ધ્યાયજી મહારાજ હતા તેઓ શ્રી વીરસ્વામી પછી મુખ્ય પાટપરંપરામાં થયા નથી, નહિતર પટ્ટાવલી ઉપરથી પણ તેમના સંબંધની કેટલીએક હકીકતો મળી શકત તેઓ મ્હોટે ભાગે ગુજરાતમા વિચરેલા છે.

શ્રી સત્યવિજય ગણી ઉપરાત યોગીરાજ શ્રી આનંદઘનજી તથા ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજીના પણ તેઓ સમકાલીન હતા. ઉત્તમ પુરૂષોની સમકાલીનતા હોય તો એકત્ર બળથી શાસનોદ્ધારના સારા કાર્યો થઇ શકે છે અને તે ઉપરાત અન્યોઅન્ય જ્ઞાનપ્રાપ્તિના પણ સારા લાભો મેળવી શકાય છે શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના કાકા ગુરૂ હતા.

અન્યદર્શનીઓમા સ્વદર્શનનું સમથ રીતે પ્રતિપાદન કરવું હોય અથવા પ્રસંગવશાત્ સ્વદર્શનની ઉન્નતિને અર્થે પરવાદીઓને પરાસ્ત કરવા હોય તો સંસ્કૃત ભાષાના તથા ન્યાયશાસ્ત્રના જ્ઞાનનુ બળ ખાસ કરીને હોવુ જોઇએ તેથી સ્વદર્શનનુ સારી રીતે જ્ઞાન મેળવ્યા પછી ખાસ સંસ્કૃતભાષાના અને ન્યાયશાસ્ત્રના અભ્યાસ અર્થે ઉપાધ્યાયજી અને વિનયવિજયજી મહારાજ કાશી ગયા (સસ્કૃત અને ન્યાયનુ જ્ઞાન સ્વદર્શનનું સગીન જ્ઞાન મેળવવા માટે પણ તેટલુજ ઉપયોગી છે.) તે વખતે ત્યાં બ્રાહ્મણોનુ ઘણું પરિબળ હતુ તેથી તેઓને અજ્ઞાતાવસ્થામા (જૈન સાધુનો વેશ મૂકી દઇ યશોલાલ અને વિનયલાલ નામો ધારણ કરીને) બ્રાહ્મણગુરૂ પાસે અભ્યાસ કરવો પડયો તેઓએ પોતાની કુશાગ્રબુદ્ધિના યોગે અને વિનયાદિ ગુણોથી ગુરૂને પ્રસન્ન કરી ઘણું સારૂં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને અનેક સભાઓમા જય મેળવ્યો. તે ઉપરથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજને પ્રથમ 'ન્યાય વિશારદ' નુ અને પાછળથી ન્યાયના સો ગ્રંથો રચ્યા તે ઉપરથી 'ન્યાયાચાર્ય'નું એમ બે માનભરેલા પદો (બિરૂદો) અન્ય મતના વિદ્વાનો તરફથી આપવામા આવ્યાં, એટલુજ નહિ પણ તેમના ગુરૂએ તો પોતાની પુત્રી પરણાવવાની પણ માગણી કરી હતી. કાશીમાં તેઓ બાર વર્ષ રહ્યા હતા.

કહેવાય છે કે તેઓના વિદ્વાન્ અને ધુરંધર બ્રાહ્મણગુરૂ એકવાર કુદર્શનને

પ્રાપ્ત થયા ત્યારે આ બન્ને મહારાજોને શોધતા શોધતા તેઓ ખંભાતમાં આવ્યા. બન્ને શિષ્યોને ગુરૂને જોઇ, જેમ સ્વાભાવિક રીતે થવા જોઇએ તેમ, અતીવ આનંદ થયો. કુશળ સમાચાર પૂછતા તેમની દુઃસ્થિતિ જાણી, બહુ પ્રશંસા કરવા સાથે શ્રાવકોને સૂચના કરતા રૂ. ૩૫૦૦૦) જેવી નાદર રકમ તેમને ભેટ તરીકે અપાવી. ગુરૂ પ્રત્યે તેમની કેટલી ભક્તિ હતી, એ સમજવા માટે આટલી હકીકત પૂરતી છે

સ્થાનકવાસી મતની ઉત્પત્તિ તેમના વખત અગાઉ થયેલી હતી. તેઓનુ તે વખતે ઘણું પ્રાબલ્ય હતું, પણ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પ્રતિ-માશતક ગ્રંથ સટીક બનાવી તેનુ સ્વરૂપ સમજાવવા ખાસ પ્રયત્ન સેવ્યો હતો, તેથી ઘણા ભવ્ય જીવો પ્રતિમાની સ્થાપના તથા પૂજાભક્તિ વગેરેમા દૃઢઆદરવાળા થયા હતા.

તેમના વખતમા કેટલાએક સાધુઓ અમુક અંશે પરિગ્રહધારી તથા શિથિલાચારી બની ગયા હતા, તેથી શ્રી વિજયસિંહ સૂરિની આજ્ઞાથી તેઓએ શ્રી સત્યવિજયજી ગણીના સહચારી થઇ શુદ્ધ ક્રિયામાર્ગના સ્વ-રૂપનું પ્રતિપાદન કરવામા પ્રબળ પુરૂષાર્થ ફેરવી ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. તે વખતથી શ્વેત વસ્ત્રનુ પીત વસ્ત્રમા પરિવર્ત્તન થયુ અને શ્વેત વસ્ત્રધારી શિથિલાચારી યતિઓ કહેવાયા

તેઓને વ્યાકરણનુ અને ન્યાયશાસ્ત્રનુ તેમજ માગધી અને ગુજરાતી ભાષાનું ઘણું સારૂ જ્ઞાન હતુ, એમ તેમના રચેલા અનેક ગ્રંથો ઉપરથી સહજ સમજી શકાય તેમ છે. ન્યાયાંભોનિધિ શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરિ (આત્મારામજી) મહારાજે તેમને માટે આ પ્રમાણે લખ્યુ છે. "મહા-મહોપાધ્યાય, ષટ્શાસ્ત્રવેત્તા, ન્યાયવિશારદબિરૂદધારક, મહાવૈયા-કરણી, તાર્કિકશિરોમણિ, બુદ્ધિના સમુદ્ર." તેથી તેમનુ પાંડિત્ય તથા સામર્થ્ય જણાવવા માટે આથી વિશેષ લખવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

તેઓ સિદ્ધાંતોની અપેક્ષાઓ બહુ સારી રીતે સમજ્યા હતા અને તેથી જ્ઞાન કે ક્રિયા અથવા નિશ્ચય કે વ્યવહારમાર્ગમાંથી કોઇ એકની પુષ્ટિ કરવા જતાં ઇતર માર્ગની ન્યૂનતા, લઘુતા કે અવગણના તેઓનાથી

ક્યારે પણ થઇ નથી આથી જૈનોમા તેમનુ વચન સપ્રમાણ—ટકશાળી ગણાય છે અને તે તદ્દન વાસ્તવિક છે

તેઓએ ૧૧૦ ગ્રથોની રચના કરી છે તે પૈકી કેટલાએકની યાદી આ નીચે આપેલી છે, કારણ કે બધાના નામો પણ મળી શક્યા નથી. મળેલા નામોવાળા ગ્રથો પણ બધા લભ્ય નથી ખભાતમા રહી ન્યાયના બે લાખ શ્લોકો લખી અનેક વાદીઓને જીતી જયપતાકા મેળવી એ મહાત્મા ડભોઇ ગામમા સ ૧૭૪૫ ના મહા શુદિ પાચમને રોજ સ્વર્ગવાસી થયા, એટલે તેમને થયાને આજે ૨૨૮ વર્ષો થયેલા ગણાય ડભોઇમા તેમની ચરણપાદુકા અદ્યાપિ મોજુદ છે, જે ભાગ્યશાળી ભવ્ય સત્ત્વોએ ખાસ દર્શન કરવા યોગ્ય છે તે સ્થાન અત્યારે પણ પ્રાભાવિક ગણાય છે

તેમણે રચેલા ગ્રથો પૈકી, લભ્ય, દુર્લભ્ય અને અલભ્ય સસ્કૃત તથા ગુજરાતી ગ્રંથોની યાદી આ પ્રમાણે છે —૧ અધ્યાત્મમત પરીક્ષા સટીક, ૨ અધ્યાત્મ સાર, ૩ અધ્યાત્મોપનિષદ્, ૪ અધ્યાત્મોપદેશ, ૫ નયપ્રદીપ, ૬ નયોપદેશ (નયામૃત તરગિણી ટીકા સહિત), ૭ નય રહસ્ય, ૮ ન્યાયાલોક, ૯ જૈન તર્ક પરિભાષા, ૧૦ સ્યાદ્વાદ રહસ્ય, ૧૧ સિદ્ધાત તર્ક પરિષ્કાર, ૧૨ ન્યાયખડ ખાદ્ય (ખડ ખાદ્ય વીરસ્તુતિ), ૧૩ અનેકાત મત વ્યવસ્થા, ૧૪ માર્ગ પરિશુદ્ધિ, ૧૫ પાતજલ યોગશાસ્ત્ર ચતુર્થ પાદવૃત્તિ, ૧૬ આત્મખ્યાતિ, ૧૭ ઉપદેશ રહસ્ય સટીક, ૧૮ વૈરાગ્ય કલ્પલતા, ૧૯ જ્ઞાનબિંદુ, ૨૦ જ્ઞાનાર્ણવ, ૨૧ જ્ઞાનસાર (અષ્ટક), ૨૨ વિચારબિંદુ, ૨૩ દેવધર્મ પરીક્ષા, ૨૪ ગુરૂતત્ત્વ નિર્ણય સટીક, ૨૫ યતિ લક્ષણ સમુચ્ચય, ૨૬ શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચયની ટીકા, ૨૭ સામાચારી પ્રકરણ, ૨૮ ત્રિસન્ધ્યાલોકવિધિ, ૨૯ કર્મપ્રકૃતિની ટીકા, ૩૦ સમાધિશતક. ૩૧ સમતાશતક ૩૨ દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ, ૩૩ શ્રીપાળરાજાના રાસનો પાછલો ભાગ, ૩૪ જબુસ્વામીનો રાસ, ૩૫ આઠ દૃષ્ટિની સજ્ઝાય, ૩૬ વીરસ્તુતિરૂપ ૧૫૦ ગાથાનું હુંડીનું સ્તવન, ૩૭ સીમધરસ્વામીની વિનતિરૂપ ૩૫૦ ગાથાનું સ્તવન, ૩૮ સવાસો ગાથાનુ સ્તવન, ૪૯ પ્રતિક્રમણ ગર્ભહેતુની

સજ્ઝાય, ૪૦ મંગલવાદ, ૪૧ દિક્પટ-ચોરાસી બોલ (ગદ્ય), ૪૨ સમ્યક્શાસ્ત્ર વિચારસાર (પત્ર), ૪૩ શઠપ્રકરણ ૪૪ આધ્યાત્મિક મતખંડન સટીક ૪૫ બત્રિશ બત્રિશી સટીક, ૪૬ પ્રતિમાશતક સટીક, ૪૭ ભાષા રહસ્ય, ૪૮ ષોડશકવૃત્તિ, ૪૯ અષ્ટસહસ્રી વિવરણ, ૫૦ પ્રમાણ રહસ્ય, ૫૧ જ્ઞાન સારનો ટબો, ૫૨ આનંદઘનજીની સ્તુતિરૂપ અષ્ટપદી, ૫૩ સમકિતના સડસઠ બોલની સજ્ઝાય ઉપગાત તત્ત્વાર્થનો ટબો, અઢાર પાપસ્થાનકાદિ અનેક ન્હાની મ્હોટી સજ્ઝાયો, જસવિલાસ (પદ ૭૫) આદિ અનેક આધ્યાત્મિક પદો અને વર્ત્તમાન પ્રભુની ત્રણ ચોવિશીઓ તથા વિહરમાણ પ્રભુની વીશી વગેરે અનેક ન્હાના મ્હોટા સ્તવનો ઇત્યાદિ.

આ ચરિત્ર લખવામા શ્રી જ્ઞાનસાર (અષ્ટક) ના ભાષાંતરકાર રા. **દીપચંદ છગનલાલ બી. એ.** એઓએ એ ગ્રંથમા પ્રસ્તાવના પછી **શ્રીમદ્**નુ જીવનચરિત્ર લખેલુ છે તેનો મુખ્ય આધાર લેવામા આવ્યો છે

પ્રાંતે એમના સબંધની ત્રણ ચાર દંતકથાઓ લખી આ ચરિત્રને પૂર્ણ કરશું આ દંતકથાઓ સંભવિત હોઇ તેની હકીકતો જાણવાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજનો ક્ષયોપશમ કેટલો બધો પ્રબળ હતો, તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે, છતા તે હકીકતો સર્વાશે સત્ય છે એમ અમે કહી શકતા નથી. આ સિવાય બીજી અસંભવિત દંતકથાઓ છે પણ તેને અહીં દાખલ કરવા યોગ્ય ગણી નથી.

૨

બાલ્યવયમા, માતા ઉપાશ્રયે પ્રતિક્રમણ કરવા જતા ત્યારે તેમની સાથે પોતે જતા એક દિવસ ઉપાશ્રયે કોઇ પ્રતિક્રમણ કરાવનાર નહિ હોય તેથી માતાએ ખેદિત થઇને કહ્યુ 'વત્સ! આજે હુ પ્રતિક્રમણ કરી શકીશ નહિ ' ઉપાશ્રયે કોઇ કરાવનાર નથી!' પુત્રે કહ્યુ ' માતા ' શા માટે ખેદિત થાઓ છો ' ચાલો ' હુ તમને પ્રતિક્રમણ કરાવુ !' પછી માતાની આશ્ચર્ય સાથે તેઓએ તેમને પ્રતિક્રમણ કરાવ્યું. કહેવાની જરૂર નથી કે ઉપાશ્રયે જતાં માત્ર સાંભળવાથીજ એમને પ્રતિક્રમણ મુખપાઠે થઇ ગયું હતું. આ હકીકત જાણવામાં આવતાં ગુરૂએ માતા પાસે તે પુત્રની માગણી કરી જે તેમણે સહષ સ્વીકારી.

૨

કાશીમા તેમના વિદ્યાગુરૂ એક ગ્રથ કોઇને શિખવતા ન્હોતા તેથી યશોવિજયજી અને વિનયવિજયજીને પણ એ ગ્રથ ન શિખવ્યો એકદા ગુરૂ બારણા બધ કરી તે ગ્રથનુ પઠન કરતા હતા તે વખતે બારણાની બહાર બેસીને તેઓ બન્નેએ તે ગ્રથ ધારી લીધો અને સ્વસ્થાને જઇ લખી લીધો કોઈ આ બાબત એમ પણ કહે છે કે એક વખત ગુરૂ બહારગામ ગયા હતા ત્યારે કોઇ યુક્તિથી ગુરૂપત્ની પાસેથી તે ગ્રથ તેઓએ એક રાત્રિ માટે મેળવી લીવો અને સ્વસ્થાને જઈ બન્નેએ ધારી લીધો બાદ સ્મરણ પરથી લખી લીધો

૩

કાશીમા કોઇ વાદી વિવાદ અર્થે આવ્યો. કોઇ તેને જીતી ન શક્યુ ત્યારે આ બન્ને મહાનુભાવોએ ગુરૂને કહ્યુ કે 'આજ્ઞા હોય તો અમે તેને જીતવા જઇએ પણ અમે ગમે તે વેશ લઇએ તે બાબત આપે વાધો ન લેવો !' ગુરૂએ અનુજ્ઞા આપી એટલે તેઓ જૈનમુનિનો વેશ ધારણ કરીને ગયા અને વાદીને પરાસ્ત કર્યા બાદ ગુરૂ પાસે આવીને કહ્યુ કે 'અમે જૈન સાધુ ઓજ છીએ, હવે અમે અહીં નહિ રહી શકીએ કૃપા કરી અમને જવાની અનુજ્ઞા આપશો અને અમારા લાયક કાઇ કાર્ય પડે તો અમને જણાવી ઉપકૃત કરશો અગર અમોને મળશો, ઇત્યાદિ કહી વિદાય થયા. કોઇ એમ પણ કહે છે કે જૈન મુનિનો વેશ લીધા વિના ગયા પણ વાદીને શક ગયો કે જૈનો સિવાય આવુ બારીક જ્ઞાન કોઇ ધરાવી શકે નહિ અને તેથી ભય લાગવાથી વાદી વિદાય થઇ ગયો અને તેઓ પણ ત્યાથી નિકળી આવ્યા.

૪

એકદા વિહાર કરતાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કોઇ ગામમાં આવી ચ્હડયા. ત્યા અન્ય સાધુઓ સાથે તેઓ પ્રતિક્રમણ કરતા હતા. સજ્ઝાય કહેવાના અવસરે કોઇ શ્રાવકે ગુરૂને સૂચના કરી કે 'આગતુક મુનિ કાશીમાં બાર વર્ષ ભણ્યા છે તેથી તેમને ભગવતીસૂત્રની સજ્ઝાય બોલવાનું કહો.' ગુરૂએ સૂચના કરી. ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યું કે 'મને તે સજ્ઝાય આવડતી નથી.' તે ઉપરથી શ્રાવકે ટકોર કરી કે 'ત્યારે શું કાશીમાં બાર વર્ષ રહીને

ઘાસ કાપ્યું ?' તે સાંભળી ઉપાધ્યાયજી મૌન રહ્યા પણ બીજેજ દિવસે તેમણે એજ સૂત્ર ઉપર સજ્ઝાય રચી અને પ્રતિક્રમણ વખતે આદેશ મેળવી કહેવા માંડી. વખત બહુ થવા લાગ્યો તેથી સર્વ અકળાયા અને અકળામણ જાહેર કરી. ઉપાધ્યાયજીએ તો તે કહેવાનું શરૂજ રાખ્યું. અંતે પેલા ટોકાર કરનાર શ્રાવકે પણ અકળામણ જાહેર કરી ત્યારે ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યું કે 'કાશીમાં બાર વર્ષ રહીને ઘાસ કાપ્યુ છે તેના આ પૂળા બંધાય છે !' આથી તે શ્રાવક ઝંખવાણો પડી ગયો અને તેણે ઉપાધ્યાયજીની ક્ષમા યાચી.

આ પ્રમાણે એમના જીવનને લગતી હકીકતો છે, તે અહીં પૂર્ણ કરવામા આવે છે

આ ચોવિશી ઉપર લખેલું વિવેચન બહુ શ્રમ વેઠી ખાસ લક્ષ્યપૂર્વક શ્રી ભાવનગર નિવાસી સાક્ષર શ્રાદ્ધવર્ય શ્રીયુત શેઠ કુંવરજી આણંદજીએ સાદ્યંત તપાસ્યુ છે એટલુજ નહિ પણ તેને સ્થળે સ્થળે સુધારા તથા વધારા કરીને શોભાવ્યુ છે—અલંકૃત કર્યું છે એમનો અમે એ બાબત શુદ્ધ અંતઃકરણથી ઉપકાર માનીએ છીએ

આ અર્થ લખવામા કર્ત્તાના આશયથી કાંઇ પણ વિપરીત લખાયું હોય તો તેને માટે **मिच्छामिदुक्कडं** આપીએ છીએ

મ્હેસાણા, કાર્તિકી પૂર્ણિમા }
સં. ૧૯૭૩. }
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃતિ થોડાક માસ ઉપર અમે છપાવી હતી. પણ તે ટૂંક મુદ્દતમા ખપી જતા અને અનેક સદ્ગૃહસ્થો તરફથી તેને માટે સામટી માગણીઓ આવતા અમને આ બીજી આવૃત્તિ છપાવવાની તક મળી છે, તેથી તે ઉપયોગી નિવડી છે એમ જણાતાં હર્ષ થાય છે.

આ આવૃત્તિ છપાવતાં અમને અનેક મુનિરાજ તથા શ્રાવક બન્ધુઓ તરફથી ઘણાં સ્થળે જરૂરના સુધારા તથા વધારા સૂચવાર્યા છે અને અમે તે ઉપર બની શકતુ દરેક ધ્યાન આપી અમલ કર્યો છે, તેથી આ પુસ્તક વિશેષ આદરણીય તથા લાભદાયક થશે એમ ધારીએ છીએ આ સ્થળે અમે સૂચના કરનારા દરેક મહાશયોનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ.

વસંત પંચમી }
સં૦ ૧૯૭૪. } શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.
—મ્હેસાણા

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિની નકલો ઘણા વખત થયા ખલાસ થઈ હતી અને સજ્જનોની તે માટે બહુ માગણી હતી તેથી અમે તેની આ ત્રીજી આવૃત્તિ છપાવી છે. આ આવૃત્તિમાં ખાસ સુધારો કે વધારો કરવામાં આવ્યો નથી.

કાર્તિકી પૂર્ણિમા. }
સં૦ ૧૯૮૧. } શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.
—મ્હેસાણા.

ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી વિરચિત

ચોવિશી.

૧ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીનું સ્તવન.

જગજીવન જગવાલહો, મરૂદેવીનો નંદ લાલરે;
મુખદીઠેસુખઉપજે,દરિશનઅતિહિ આનંદલાલરે, જગ. ૧

ભાવાર્થ:—જગત્‌ના જીવનરૂપ, જગત્‌ને વ્હાલા (એવા શ્રી ઋષભ પ્રભુ) મરૂદેવી (માતા) ના પુત્ર (છે), (તેમનું) મુખ જોવાથી સુખ ઉપજે છે (અને) દર્શનતો અત્યંત આનંદકારક (છે) ૧

વિવેચન:—સામાન્ય કેવળીમાં પ્રધાન તેમને ઋષભ કહીએ કેવળજ્ઞાને કરી સમાન હોવા છતા તીર્થંકરનામકર્મે કરી વિશેષ એવા પ્રથમ પ્રભુની સ્તવના કરતાં ઉપાધ્યાયજી શ્રીમદ્યશોવિજયજી કહે છે–ભવ્ય જીવો સમક્ષ પ્રભુસ્વરૂપનો પ્રકાશ કરતાં અથવા સ્વયમેવ પ્રભુસ્વરૂપની વિચારણા કરતાં સ્વગત કહે છે સંસારમાં આધિ (માનસિક પીડા), વ્યાધિ (શારીરિક પીડા) અને

ઉપાધિ (બીજી અનેક પ્રકારની કુટુંબ આદિ સંબંધી પીડા) થી સમયે સમયે ભાવમરણ (આત્મ ગુણ આચ્છાદનરૂપ) પામતા જીવોને ઉપદેશ દ્વારા સાતા ઉપજાવી એ પીડાઓથી મુક્ત કરી જીવાડનાર—ફરી એવા મરણો પ્રાપ્ત ન થાય એવી અમર સ્થિતિ પમાડનાર અને તેથીજ જગતના જીવોને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય એવા શ્રી મરૂદેવી માતાના હર્ષોત્પાદક શ્રી ઋષભપ્રભુ પુત્ર છે. 'લાલ' શબ્દનો અર્થ ગુણે કરી શોભતા એવો થઈ શકે અથવા પદ્યના ગાનની અનુકૂળતા અર્થે પણ એનુ યોજન થયેલુ ગણી શકાય એ પ્રભુના મુખ ઉપર શાંતિ—નિર્વિકારતાની પ્રભા એવા રૂપમા ફેલાયલી છે કે સંસાર તાપથી તપ્ત જનો સ્થિર દૃષ્ટિવડે એ મુખને જોતા પરમ અહ્લાદને પામે છે અને પોતાની પીડા માત્ર ભૂલી જાય છે અને તેમને આત્મ દર્શન—સમ્યગ્ દર્શન—સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તો અત્યંત, વાસ્તવિક અને અનંત આનંદજનક થાય છે, કારણ કે એથી પરંપરાએ અલ્પ કાળમા મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે અને ત્યા ખરૂ સુખ પ્રકટે છે

આંખડી અંબુજ પાંખડી, અષ્ટમી શશી સમ ભાલ લાલરે;
વદન તે શારદ ચંદલો, વાણી અતિહિ રસાલ લાલરે, જગ.૨

ભાવાર્થ.—(એ પ્રભુની) ચક્ષુઓ કમળની પાખડી સમાન (છે), કપાળ આઠમના ચંદ્રમા જેવું (છે), મુખ શરદૃઋતુના ચંદ્ર જેવું (છે) અને વાણી અત્યંત રસિક (છે). ૨

વિવેચન —એ પ્રભુની ચક્ષુઓ કમળના પુષ્પની પાખડી જેવી વિકસિત—ખીલેલી છે, એમનું કપાળ આઠમના ચંદ્રમા જેવું અર્ધ ગોળ છે, એમનું મુખ આસોમાસની પૂર્ણીમાના પૂર્ણ ચંદ્ર જેવું

ગોળાકૃતિવાળુ, પ્રકાશિત અને અત્યંત શીતલતા ઉત્પન્ન કરનારૂં છે. જો કે દરમાસે પૂનમની રાત્રિએ ચંદ્ર પૂર્ણજ હોય છે છતા શરદ્ પૂનમની રાત્રિએ ચંદ્રમા વિશેષ રળીયામણો તથા વિશેષ શીતલતાકારક હોય છે તેથી અત્ર એ ચંદ્રમાની ઉપમા આપી છે. વળી એમની વાણી ઘણોજ રસ ઉપજાવનારી છે એને સાંભળતા તૃપ્તિજ થતી નથી—ફરી ફરી એના શ્રવણની ઇચ્છા રહ્યાજ કરે છે. ૨

લક્ષણ અંગે વિરાજતાં, અડહિય સહસ ઉદાર લાલરે;
રેખા કરચરણાદિકે, અભ્યંતર નહિ પાર લાલરે, જગ૦ ૩

ભાવાર્થ —(એ પ્રભુના) શરીર ઉપર એક હજારને આઠ મ્હોટાં લક્ષણો શોભે છે, હાથ પગના તળીયા ઉપર અનેક પ્રકારની શુભ રેખાઓ હોય છે, (અને શરીરની) અંદરના લક્ષણો તો પારવિનાના—અનંતા છે ૩

વિવેચન —એ પ્રભુના હસ્ત અને પાદને વિષે છત્ર, ચામર, યવ, પદ્મ, શ્રીવત્સ, સ્વસ્તિક અને ચક્ર આદિ અનેક પ્રકારની રેખાઓ હોય છે શરીર ઉપર એક હજારને આઠ શ્રેષ્ઠ તથા મનોહર લક્ષણો—ચિન્હો હોય છે કે જે એ પ્રભુની ઉત્તમ પુરૂષતા સૂચવે છે લોકોત્તર પુરૂષ વિના એવાં બાહ્ય લક્ષણોનો સદ્ભાવ હોતોજ નથી. આ તો અંગના બાહ્ય લક્ષણોની વાત કરી, બાકી એમનાં અંતર્ગત લક્ષણો—આત્મિક ગુણોનો તો પારજ નથી—તે તો અનંત છે. ૩

ઇંદ્ર ચંદ્ર રવિ ગિરિતણા, ગુણ લહી ઘડીયું અ ગ લાલરે;
ભાગ્ય કીહાંથકી આવીયુ,અચરિજએહ ઉત્તંગ લાલરે; જ.૪

ભાવાર્થ—ઇદ્ર, ચ દ્ર, સૂર્ય (અને) પર્વતના ગુણો લઈને (એ પ્રભુનું) અ ગ ઘડવામા આવ્યું તે તો બરાબર છે પરતુ આવું (ઉત્કૃષ્ટ) ભાગ્ય ક્યાથી આવ્યું ? એ મ્હોટુ આશ્ચર્ય (છે કારણકે ઇદ્ર ચ દ્રાદિકનું ભાગ્ય તેવું હોતું નથી) ૪

વિવેચન —વિધાતાએ–હેવે ઇદ્રનો રૂપગુણ લઈ, ચ દ્રનો સૌમ્ય (શીતલતા) ગુણ લઈ, સૂર્યનો પ્રતાપ–ઉગ્રતેજ ગુણ લઈ તથા પર્વતનો ધૈર્ય (અડગ સહનશીલતા) ગુણ લઈ એ પ્રભુના શરીરનું નિર્માણ કર્યું છે તે તો બરાબર છે, ઉત્કૃષ્ટ પુન્ય યોગે એવી શરીર રચના થાય છે કોઈ પણ અન્ય પુરૂષના સ બ ધમાં અ ગ રચનાની પણ આવી ભવ્ય સ્થિતિ બનતી નથી પર તુ પ્રભુનું જે અદ્ભુત ભાગ્ય છે તે ક્યાથી આવ્યું? એ મહદ્ આશ્ચર્ય છે એમની એ દિવ્યતા–અસામાન્યતા મ્હોટી અજાયબીમા ગરકાવ કરે છે કે આવું મહાભાગ્ય એ પ્રભુને ક્યાથી પ્રાપ્ત થયુ ? કેમકે ઇદ્ર, ચ દ્ર, રવિ કે ગિરિનું ભાગ્ય એમના કરતા અન તમે અ શે પણ નથી પ્રભુમા, ઇદ્રાદિવડે પૂજનીયતા, કેવળજ્ઞાન, સર્વ જીવો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે એવી વાણીની લબ્ધિ અને પોતાની આસપાસ ૫૦૦ ગાઉમા રોગનો અભાવ એ વગેરે અતિશય રૂપ જે મહાભાગ્ય છે તે ઇદ્રાદિમાં નથી એ ભાવ અત્ર સમજવો ૪

ગુણ સઘળા અંગે કર્યા, દૂર કર્યા સવિ દોષ લાલરે;
વાચક યશવિજયે થુણ્યો, દેજો સુખનો પોષ લાલરે, જગ. ૫

ભાવાર્થ —(એ પ્રભુએ) સર્વ ગુણો સ્વાધીન કર્યા (છે), દોષ માત્ર દૂર કર્યા (છે), વાચક **યશોવિજયજીએ** (એ પ્રભુને) સ્તવ્યા (કે હે પ્રભુ ! અમોને) સુખની પુષ્ટિ કરો ! ૫

વિવેચન.—એ પ્રભુએ આત્માના જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રાદિ અનંત ગુણો, સર્વ ઘાતી કર્મોનો નાશ કરી–ખપાવી પ્રકટાવ્યા છે–સ્વાગે પ્રાપ્ત કર્યા છે અને મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અવિરતિ, કામ, રાગ તથા દ્વેષાદિ અનંત દોષો–અવગુણો સર્વથા ટાળી દીધા છે–તેનો આત્યંતિક વિનાશ કર્યો છે–આત્મામાથી કાઢી નાખ્યા છે. એ પ્રભુની ઉપાધ્યાયજી મહારાજે સ્તુતિ–પ્રાર્થના કરીને યાચ્યું–માગ્યું કે હે પ્રભુ ! અમારા પ્રચ્છન્ન રહેલા આત્મગત ગુણોનું આપ પોષણ કરો–અમારા ગુણોનું આચ્છાદન કરીને રહેલા કર્મોનો આત્યંતિક નાશ કરવા જેટલું સામર્થ્ય–બળ અમારામા પ્રકટાવો અને એ રીતે અમારા આત્મિક ગુણોની પુષ્ટિ કરો ! અથવા આત્મિક સુખની પુષ્ટિ કરો ૫

---

૨ શ્રી અજિતનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

અજિત જિણંદશું પ્રીતડી, મુજ ન ગમે હો બીજાનો સંગકે;
માલતી ફુલે મોહિયો,કિમબેસેહો બાવળતરૂ ભૃંગ કે, અ૦ ૧

ભાવાર્થ—(મને)અજિત જિનેંદ્ર સાથેજ પ્રીતિ (કરવી ગમે છે), બીજાની સોબત મને ગમતી નથી, શું માલતીના પુષ્પમાં મોહ પામેલો ભ્રમર બાવળના ઝાડપર બેસે ? (ન બેસે.) ૧

વિવેચન:—ઉપસર્ગ પરિષહાદિ વડે નહિ જીતાયેલા એવા શ્રી

અજિતનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ભવ્યજનો સમક્ષ અથવા સ્વગત કહેછે કે મને સાચી પ્રીતિ-ખરો પ્રેમ શ્રી અજિતનાથ પરમેશ્વર સાથે જાગ્યો છે તેથી એ પ્રભુ વિના અન્ય હરિહરાદિ દેવોની સંગતિ મને ગમતીજ નથી કારણકે પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવાના જે નિમિત્ત કારણો શ્રી અજિતનાથ પ્રભુમા છે તેવાં ઉપરોક્ત અન્ય દેવોમા નથી ગુણ હોય ત્યા સ્વાભાવિક પ્રીતિ થાય છે ગુણની હીનતા હોય અને દોષો વર્ત્તતા હોય ત્યા પ્રીતિ ક્યાંથી થાય ? આ બાબતના સમર્થનમા અત્ર દૃષ્ટાતો આપે છે કે-જે ભ્રમર માલતીના પુષ્પની સુગંધથી આકૃષ્ટ થઈ તેમા લુબ્ધ થયેલો હોય તે બાવળના ઝાડ ઉપર બેસે ? બાવળના ઝાડમા માલતીના પુષ્પની જેમ ભ્રમરને આકર્ષવા જેવો સુગંધ ગુણજ કયા છે ? કે જેથી ભ્રમર તેના ઉપર વિશ્રાંતિ લેવા-સ્થિતિ કરવા લલચાય ! ૧

ગંગાજળમાં જે રમ્યા, કિમ છીલર હો રતિ પામે મરાળ કે;
સરોવર જળધર જળ વિના, નવિ ચાહે હો જગ ચાતક
બાળકે, અજિત૦ ૨

ભાવાર્થ—શું ગંગાના જળમા રમેલો રાજહંસ ખાબોચીયાના જળમા આનંદ પામે ? વળી મેઘના જળ વિના ચાતકનું બાળક સરોવરનું જળ (ચાહે ?) ન ચાહે. ૨

વિવેચન —બીજુ દૃષ્ટાત કહે છે. ગંગાનદીના ખ્હોળા અને નિર્મળ પાણીમા વિહરેલો-ક્રીડા કરેલો રાજહંસ ખાબોચીયાના ગંદા અને છીછરા પાણીમા ક્યાથી આનંદ પામે ? વળી બાળ એવું ચાતક પક્ષી પણ વર્ષાદની ધારાના જળવિના સરોવર (પછી

ભલેને તે જલપ્રપૂર્ણ હોય) ના પાણીથી શુ તૃપ્તિ પામે? ક્યાંથી તૃપ્તિ પામે! ચાતકબાળના ગળામા એક છિદ્ર હોય છે તેથી તેગમે તે જળાશયનુ પાણી પીએ તોપણ તે (પાણી) તે છિદ્રદ્વારા બહાર નીકળી જાય છે—તેના પેટમા ઉતરતું નથી, તેથી તે બીચારાને તૃપ્તિ થતીજ નથી—તૃષા સદાને માટે રહે છે વર્ષાઋતુ વખતે તે એવી રીતે તીર્છું—આડુ શયન કરીને પડી રહેછે કે જળધારા તેના છિદ્રદ્વારા તેના ઉદરમા પહોચે છે અને ત્યારેજ તે પૂર્ણ રીતે પોતાની તૃષા છીપાવી શકે છે સ્થિતિ આમ હોવાથી તેને બીજા જળાશયના જળથી તૃપ્તિ ન થાય એ દેખીતું છે ૨

કોકિલ કલકૂજિત કરે, પામી મંજરી હો પંજરી સહકારકે;
ઓછાં તરૂવર નવિ ગમે, ગિરૂઆશું હો હોયે ગુણનો
પ્યાર કે, અજિત૦ ૩

ભાવાર્થ.—કોયલ મનોહર આબાનો મોર ખાઇને મધુર શબ્દ કરેછે, તેને ઇતર વૃક્ષો ગમતાજ નથી, મ્હોટાઓની સાથેજ ગુણાનુરાગ થાય છે ૩

વિવેચન—કોયલ પક્ષી જ્યારે શ્રેષ્ઠતરૂ—આમ્ર વૃક્ષનો મોર ખાય છે ત્યારે તેનો પચમ સ્વર અતિ સ્વચ્છ રૂપમા ખીલી નીકળે છે તે વખતનુ તેનું ગાન—નાદ શ્રોતાઓના કાનને બહુ પ્રિય લાગે છે, જે અનુભવસિદ્ધ છે આવી ગાનને ખીલવનારી સ્થિતિ સ્વરને પૂર્ણ રીતે સુધારનારૂ સાધન જે વૃક્ષોમા ન હોય તે વૃક્ષો પછી ભલેને શ્રેષ્ઠ વૃક્ષોની ગણનામા ગણાતાં હોય તોપણ તે કોયલને કશાં કામના—ઉપયોગનાં નથી. શું કોયલને તેના ઉપર પ્રીતિ

થાય ? નજ થાય ! કેમકે ગુણોવડે જેઓ મ્હોટા હોય તેવાઓની સાથેજ ગુણોની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રીતિ થાય છે ગુણ વગરના જે હોય તે મ્હોટા ગણાય નહિ અને તેઓની સાથે પ્રીતિ પણ થાય નહિ એમ અત્ર કહેવાનો આશય છે ૩

કમલિની દિનકર કર ગ્રહે;
વળી કુમુદિની હો ધરે ચંદશું પ્રીત કે;
ગૌરી ગિરીશ ગિરિધર વિના,
નવિ ચાહે હો કમલા નિજ ચિત્તકે, અજિત૦ ૪

ભાવાર્થ!—કમલિની (સૂર્યવિકાસી કમળ) સૂર્યના કીરણો-નેજ ગ્રહણ કરે છે અને કુમુદિની (ચંદ્રવિકાસી કમળ) ચંદ્ર સાથેજ પ્રીતિ ધરાવે છે પાર્વતી શંકર વિના (તથા લક્ષ્મી વિષ્ણુ વિના પોતાના ચિત્તથી બીજાને) ચાહતી નથી ૪

વિવેચન —ચોથુ દૃષ્ટાંત કહેછે—સૂર્યના ઉદયથી જેની વિકસ્વ-રતા થાય છે એવી કમલિનીને સૂર્ય વિના બીજું કોણ ખીલવવા સમર્થ છે? સ્થિતિ એવી હોવાથી તે તેનેજ આદર આપે તો તે તદ્દન બનવા યોગ્ય છે તેમજ ચંદ્રના ઉદયથી જેની વિકસ્વરતા થાય છે એવી કુમુદિની ચંદ્ર ઉપરજ પ્રેમ ધરાવે—અન્યની સામે દૃષ્ટિપાત પણ ન કરે તો તે પણ તેટલુંજ બનવા યોગ્ય છે વળી પાર્વતી શંકર અને લક્ષ્મી વિષ્ણુનેજ ચાહે છે તે પણ વાસ્તવિક છે જેના મનોવાંછિત જેનાથી ફળે તે તેને ચાહે, બીજાને ન ચાહે એમા નવાઈ નથી કદાપી ચાહે એમ ઘડીભર માનીએ તોપણ તેથી તેના (ચાહનારના) ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ લેશ પણ થઇ શક્તી

નથી તો પછી પ્રીતિનું ફળ શું ? માટે ન ચાહે તેજ ખરૂં છે. પ્રીતિ થવામા અમુક વિશિષ્ટ હેતુ રહેલો હોય છે હેતુ વિના કોઈ તરફ પક્ષપાત થવો સભવતો નથી. આજ પ્રમાણે સીતાના રામચંદ્રજી ઉપરના પ્રેમનું તથા રાજિમતિના નેમિપ્રભુ ઉપરના પ્રેમનું દૃષ્ટાત પણ અહીં ઘટી શકે તેમ છે ૪

તિમ પ્રભુશું મુજ મન રમ્યું,
બીજાશું હો નહિ આવે દાય કે;
શ્રી નયવિજય વિબુધ તણો,
વાચક યશ હો નિત નિત ગુણ ગાય કે, અજિત૦ ૫

ભાવાર્થ:—તે પ્રમાણે મારૂં મન પ્રભુ સાથે મળ્યુ છે, (તેને) બીજાની સાથે મેળ આવતોજ નથી (તેથી) શ્રી નયવિજય પડિતના શિષ્ય વાચકયશ નિરતર (તેજ પ્રભુના) ગુણ ગાય છે ૫

વિવેચન.—કર્તા મહાશયે ચાર ગાથામા જણાવેલા સર્વ દૃષ્ટાતો ગણીએ તો તે આઠ થાય છે, તે આ પ્રમાણે—ભૃગનું, મરાલનું, ચાતકનું, કોકિલાનું, કમલિનીનું, કુમુદિનીનું, ગૌરીનું અને કમલાનું એ દૃષ્ટાંતો આપી એઓ એમ જણાવવા માગે છે કે આ આઠે (વ્યક્તિઓ, પદાર્થો)નાં પ્રીતિના ભાજનો—પાત્રો પણ આઠ છે (જે ગાથાઓ તપાસતા સહજ જાણી શકાય તેવા છે), તે આઠનેજ પોતપોતાના હૃદયમાં તેઓ સ્થાન આપે છે અને એ આઠ વિના અન્ય કોઇની પણ દરકાર કરતા નથી, તેમ મારા મનમદિરમાં પણ શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ વિના અન્ય કોઈને સ્થાન મળે તેમ છેજ નહિ—એ પ્રભુ વિના અન્ય કોઇ સ્થાને મારૂ મન

રીઝ પામતુંજ નથી હું જ્યારે અને ત્યારે એજ પ્રભુના ગુણગ્રામ કરી મારો અમૂલ્ય સમય સફળપણે વ્યતીત કરૂં છું—લક્ષ મૂલ્યવાળો ક્ષણ સાર્થકતા પૂર્વક નિર્ગમું છું મારૂં સર્વસ્વ એજ છે અને મારૂં જન્મસાફલ્ય પણ એથીજ છે પ્રીતિની આ સ્થિતિ અને એ પ્રસંગના આ ઉદ્ગારો ખાસ ધ્યાન દેવા લાયક તથા સદા સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય—હૃદયમા કોતરી રાખવા યોગ્ય છે ખરી પ્રીતિ આવીજ હોઇ શકે—આવીજ હોવી ઘટે, એથી અન્ય પ્રકારની પ્રીતિ એ સ્વાર્થમય પ્રીતિ છે અને તે સંસારવર્ધક હોવાથી ત્યાજ્ય છે કર્તાએ આ ગાથામા પ્રાંતે પોતાના ગુરૂનું નામ સૂચવ્યું છે જે સ્પષ્ટ હોઈ સમજવુ સુગમ છે ૫

---

૩ શ્રી સંભવનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

સંભવ જિનવર વિનતિ, અવધારો ગુણજ્ઞાતારે;
ખામી નહિ મુજ ખીજમતે, કદીય હોશો ફળદાતારે. સં૦ ૧

ભાવાર્થ—હે સંભવ જિનેશ્વર ! હે ગુણજ્ઞ પ્રભુ ! (મારી) વિનતિ સ્વીકારો ! મારી સેવા ચાકરીમા ખામી નથી (તો આપ) હવે ફળના આપનારા કયારે થશો ? ૧

વિવેચન—ચોત્રિશ અતિશયોનો સંભવ (હોવાપણું) જેમને વિષે છે એવા સંભવનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં સ્તુતિકાર કહે છે. હે સંભવ પ્રભુ ! ભક્તિ કરનાર તરફથી થતી સેવા—ઉપાસના—આરાધનાના જાણનારે—સમજનારે તેવા ભક્તજનની કદર કરવી જોઇએ એમ જગતમાં પ્રવૃત્તિ છે તેથી હે ગુણજ્ઞ પ્રભુ ! મુજ સે-

વકજનની એક નમ્ર ભાવે વિજ્ઞપ્તિ–અરજ છે તે ઉપર લક્ષ્ય આપી–તે ધ્યાન ઉપર લઇ તેની ફળીભૂતતા થાય તેમ કરો ! હું આપની અનન્ય ભાવે, પૂર્ણ શ્રદ્ધાપૂર્વક ભક્તિ કરૂંછુ અ તે આશામા ને આશામા સમય વ્યતીત કરૂં છુ એવી આશાથી કે પ્રભુ આજે પ્રસન્ન થશે–આજે મુજ રંક ઉપર કરૂણા ભરેલો દષ્ટિપાત કરશે ! પણ મારી એ આશા હજી ફળીભૂત થઈ નથી તેથી હવે અધૈર્ય થવાથી દીન ભાવથી આપને પૂછવા જેટલી અનુજ્ઞા લઉં છુ કે હું આપની ખીજમત ઉઠાવુ છુ તેનું ફળ આપ ક્યારે આપશો ? મારી ખીજમતમા કાંઇપણ ખામી છે એમ હું હવે માનતો નથી પ્રભુ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હોક હોય તોજ આવા પ્રકારની માગણી કરી શકાય છે નહિતર એ પ્રશ્નને અવકાશ મળતો નથી એટલું અત્ર સમજવા યોગ્ય છે ૧

કરજોડી ઉભો રહું, રાત દિવસ તુમ ધ્યાનોરે;
જો મનમાં આણો નહિ, તો શું કહીએ છાનોરે, સંભવ૦ ૨

ભાવાર્થ.—દિવસ અને રાત હાથ જોડીને આપના ધ્યાનમાં-(આપનું ધ્યાન ધરી) ઉભો છુ (તે હકીકત) ધ્યાન ઉપર ન લ્યો (તો એકાતમાં) છાની રીતે શું કહું ?—(એવી રીતે કહેવાનું શું ફળ ?) ૨

વિવેચન.—વળી હે પ્રભુ ! હું બીજુ સર્વ કાર્ય છોડી દઇ જાહેર રીતે માત્ર આપના ધ્યાનમાંજ મારો કાળ નિર્ગમન કરૂં છુ. બીજા સર્વ કાર્યોની ઉપેક્ષા કરી મારા મુખ્ય કાર્ય રૂપે આપના ધ્યાનનેજ ગણું છું. આપ મારી આ સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ જુઓ છો આમ

છતા પણ મારી આ અરજ આપ મન ઉપર ન લ્યો—એ માટે બે-દરકાર થાઓ—એ બાબત કાઇ વિચારજ ન કરો તો પછી આપનું સ્વરૂપ વિચારી શકવાની પૂર્ણ સ્થિતિએ પહોચ્યા પછી અને લોક-લજ્જા તથા લોકવ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો પછી હવે આપને મારા મનોવાછિતની સિદ્ધિને માટે ખાનગીમા શુ કહેવુ? એ બાબત મને કાઇ સૂઝતું નથી. કોઈ માણસને કાઈ અરજ કરવી હોય તો તેને પ્રથમ ખાનગીમા કહેવાય અને પછીથી લોકોની હાજરી વચ્ચે કહેવાય અને તેમ છતા અરજનો સ્વીકાર ન થાય તો પછી ફરી ખાનગીમા કહેવાથી કાઇજ ફળ નથી, એવી લૌકિક પદ્ધતિ છે અને કર્તાએ પણ એજ પદ્ધતિને અનુસરીને પોતાનું વક્તવ્ય અત્ર જણાવ્યુ છે ૨

ખોટ ખજાને કો નહિ, દીજીએ વંછિત દાનોરે;
કરૂણાનજર પ્રભુજી તણી, વાધે સેવક વાનોરે, સંભવ૦ ૩

ભાવાર્થ—આપના ખજાનામાં ખોટ નથી તો ઇચ્છિત (વસ્તુ) નું દાન આપો ! (જો) પ્રભુની દયા દૃષ્ટિ (હોય તોજ) સેવકનો વાન (આત્મિક રંગ) વધે ૩

વિવેચન —વળી હે કરૂણાનિધિ ! હું જે વસ્તુની માગણી કરૂં છુ તેની આપના ભંડારમા જરાપણ ઓછાશ—ઉણપ—ન્યૂનતા નથી ! તેમ તે આપવાથી ખુટી જવાનો આપને ભય નથી કે આપને એ બાબત વિચાર કરવો પડે ! માટે આ સેવકજન ઉપર કૃપા લાવી તેની જે ઇચ્છા—માગણી આત્મિક ગુણો પ્રકટ કરાવી આ-પવાની છે તે પૂરી કરો—તેના મનોરથ પૂરો.આપની કૃપા દૃષ્ટિ—મીઠી નજર વિના એનું કાર્ય સિદ્ધ થવાનું નથી. એવી મહેરબાની હશે

તોજ મારી આત્મિક નિર્મળતા થશે અને પશ્ચાત્ ઉત્તરોત્તર-ક્રમે ક્રમે વધશે એમ આ સેવક પોતાના હૃદયમા બરાબર-નિ શંકપણે સમજે છે અને તેથીજ આટલી વિનવણી કરે છે તો એ ઉપર આપ જેવા મહાપુરૂષે અવશ્ય ધ્યાન આપવું જોઇએ. ૩

કાળલબ્ધિ નહિ મતિ ગણો, ભાવલબ્ધિ તુમ હાથેરે;
લડથડતું પગુ ગજ બચ્ચું, ગાજે ગયવર સાથેરે, સંભવ. ૪

ભાવાર્થ—'કાળલબ્ધિ' નથી(એમ) તમે ન ગણુશો કેમકે આપના હાથમા ભાવલબ્ધિ છે લથડતું એવું પણ હાથીનું બચ્ચુ મ્હોટા હાથીની સાથે ગાજે છે. ૪

વિવેચન—હે ભગવન્! આપ કદાચ એમ ગણુશો કે 'અત્યારે મોક્ષગમનને યોગ્ય કાળ નથી' એટલે કાળલબ્ધિ નથી તો હું આપને નમ્રતાથી જણાવીશ કે કાળલબ્ધિની જરૂર નથી કેમકે આપની પાસે ભાવલબ્ધિ છે-મોક્ષગમન યોગ્ય આત્મશક્તિ આપને તો વ્યક્ત-પ્રકટ થયેલી છે તો એમાંથી જરૂર જેટલી શક્તિ મને આપો? એથી મારૂ કાર્ય પણ સિદ્ધ થશે ? વળી આપ વિચાર કરીને જુઓ કે જે હાથીના બચ્ચામા ચાલવા જેટલી શક્તિ હોતી નથી-જેની સ્થિતિ ડગુમગુ હોય છે-જેના પગ જમીન ઉપર ટકતા નથી તેજ બચ્ચુ જ્યારે મ્હોટા હાથીની સમીપમાં હોય છે ત્યારે કેવું ગાજે છે ? તેના અંગમાં કેટલો ઉત્સાહ તથા તેના પગમાં કેટલું જોર-સામર્થ્ય આવે છે ? તેજ મુજબ આપ મારામાં શક્તિ પ્રેરો !-પ્રોત્સાહન મૂકો ? એટલે હું પણ સ્હેજે ઇષ્ટ સ્થાનપ્રતિ ગમન કરી ત્યાં પહોંચી શકીશ? ૪

દેશો તો તુમહિ ભલું,બીજા તો નવિ (બીજા ઓર ન)જાચું રે;
વાચક યશ કહે સાંઇશું, ફળશે એ મુજ સાચું રે, સંભવ. ૫.

ભાવાર્થ —(જો) દેશો તો, આપજ ભલુ (દેશો), બીજાને હું યાચવાનો નથીજ, વાચક યશ સ્વામીને કહે છે કે મારો એ (નિશ્ચય) ખરેખર ફળશે ૫

વિવેચનઃ—હે કૃપાનિધાન ! મને એક બાબતની ચોક્કસ ખાત્રી છે કે હું જે માગુ છુ તે ભલી વસ્તુ જો દેશો તો આપજ દેશો ! આપ વિના અન્ય કોઈ પણ તે આપવા સમર્થ નથી ! આપ વિના અન્ય કોઈની પાસે તે વસ્તુજ નથી તો પછી તે આપે ક્યાથી ? અને તેઓની પાસે તે બાબત યાચના કરવાથી ફળ પણ શું ? મને એવો નિશ્ચય હોવાથી હું બીજા કોઈની પાસે યાચના કરવા જવાનો પણ નથી આપની સમક્ષજ દૃઢતાથી ઉભો છું એવા વિશ્વાસથી કે વ્હેલા મોડા પણ આપજ ફળદાયી થશો. વાચક મહારાજા અ તે સાઇને–પ્રભુને–શાત યોગીશ્વરને કહે છે કે મારો ઉપર કહેલો નિશ્ચય–ઉપર જણાવેલી ટેક–પ્રતિજ્ઞા અ તે–ગમે ત્યારે પણ ફળશે ! ફળશે !! ને ફળશેજ !!! એમા લેશ પણ અસત્ય–ખોટુ કે શકા રાખવા જેવુ નથી ૫.

૪ શ્રી અભિનંદન સ્વામીનું સ્તવન.

દીઠી હો પ્રભુ દીઠી જગગુરૂ તુજ,
મૂરતિ હો પ્રભુ ! મૂરતિ મોહન વેલડીજી;

મીઠી હો પ્રભુ ! મીઠી તાહરી વાણ,
લાગે હો પ્રભુ ! લાગે જેસી સેલડીજી. ૧

ભાવાર્થ —હે પ્રભુ ! હે જગદ્‌ગુરૂ ! મે મોહનવેલ સમાન તમારી મૂર્તિ જોઈ, અને હે પ્રભુ ! તમારી વાણી મને શેરડીના રસ જેવી મીઠી લાગે છે. ૧

વિવેચન—દેવેદ્રો વડે જેમનું અભિનદન-હર્ષથી વધાવી લેવું થાય છે એવા અભિનદન પ્રભુની સ્તુતિ કરતા રચયિતા મહાશય કહે છે હે પ્રભુ ! હે ત્રણ જગત્‌ના તારક ! આ પચમ કાળમાં જિનમૂર્તિ અને જિનવાણી એ બેનોજ આધાર છે તે બને વાનાં મે પ્રાપ્ત કર્યાં. તમારી મોહનવેલ સામાન મનોવાછિતને આપનારી, મોહક અને આકર્ષક પ્રતિકૃતિ (પ્રતિમા) મે જોઈ. તેથી મને ઘણો હર્ષ થયો (એક શબ્દના બે વાર ઉચ્ચારણો ભાવની વૃદ્ધિ કરવા અર્થે સમજવા) વળી હે પ્રભુ ! તમારી શાંત રસોત્પાદક, વૈરાગ્યજનક, મોહોચ્છેદક અને સસારતારક વાણી-વચનામૃત-વાગ્‌ધારા મને શેરડીના રસ જેવી અતિ મિષ્ટ લાગે છે-ફરી ફરી તેનો આસ્વાદ લેવાનું મન થાય છે, અને ફરી ફરી તેનું શ્રવણ કરતા છતા તૃપ્તિ થતી નથી-શ્રવણેચ્છા અતૃપ્તજ રહ્યા કરે છે. ૧

જાણું હો પ્રભુ ! જાણું જન્મ કયત્થ,
જો હું હો પ્રભુ ! જો હું તુમ સાથે મિલ્યોજી;
સુરમણિ હો પ્રભુ ! સુરમણિ પામ્યો હત્થ,
આંગણે હો પ્રભુ ! આંગણે મુજ સુરતરૂ ફળ્યોજી ૨

ભાવાર્થ—હે પ્રભુ ! હું તમારી સાથે મળી ગયો તેથી હું મારો જન્મ કૃતાર્થ જાણુ છુ અને મને હાથમા ચિંતામણિ રત્ન મળ્યું તથા મારા આાગણામાં કલ્પવૃક્ષ ફળ્યો (એમ હું સમજુ છું).

વિવેચન.—હે દીનાનાથ ! તમને મળવાથી હું તમારા સ્વરૂપને પામી ગયો–કોઇ અશે તન્મય થઈ ગયો, તેથી મારૂ ઉગ્ર ભાગ્ય જાગ્યું એમ હું સમજુ છુ અને મહા પુન્ય યોગે મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કર્યો તેની સાચી સફળતા થઈ એમ માનુ છુ. વળી ચિંતામણી રત્ન (જે ચિંતિત વસ્તુ પૂરી પાડે છે તે) વગર પ્રયાસે હાથમા આવી ચડયું એમ માનું છુ અને ઇચ્છાનુસાર ભોગસામગ્રી પૂરી પાડનાર કલ્પવૃક્ષ સ્હેજે મારા ઘરના ફળીયામાં ઉગ્યું એમ હું સાચી રીતે માની શકુ છુ. ૨.

જાગ્યા હો પ્રભુ ! જાગ્યા પુણ્ય અંકુર,
માગ્યા હો પ્રભુ ! મુહ માગ્યા પાસા ઢળ્યાજી;
વૂઠ્યા હો પ્રભુ ! વૂઠ્યા અમીરસ મેહ,
નાઠા હો પ્રભુ ! નાઠા અશુભ, શુભ દિન વળ્યાજી. ૩

ભાવાર્થ—હે પ્રભુ ! મારા પુણ્યના અકુર પ્રકટ્યા, મોઢે માગ્યા પાસા પડ્યા, અમૃત રસના મેઘ વર્ષ્યા, નબળા દિવસ દૂર થયા અને સારા દિવસો આવ્યા (એમ હું માનું છું).

વિવેચન—બીજી ગાથા સાથે આ ગાથાનો સંબંધ છે. બીજી ગાથામા કહ્યા પ્રમાણે કર્તા પ્રભુસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થવાથી બીજું

શું શું થયેલું માને છે? તે કહે છે માત્ર સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતાં જેટલે અંશે પ્રભુના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય તેટલા પૂરતીજ તે સંબંધી હકીકત અહીં જણાવી છે, પૂર્ણરૂપે નહિ 'પુન્યના અં-કુર જાગ્યા' એ કથનથી આ બાબતને પુષ્ટિ મળે છે, એ વિચારવાથી સમજી શકાય તેવું છે એમ ન હોત તો 'પુન્ય સંપૂર્ણ રીતે જાગ્યુ' એમ લખત, 'અંકુરા જાગ્યા' એમ ન લખત. 'પુન્ય' નો અર્થ 'શુભ કર્મ' થાય છે શુભકર્મ પુષ્ટ થાય તો તે મુક્તિ મેળવવામા સહાયકારક થઇ પડે છે–સામગ્રી મેળવી આપે છે હે પ્રભુ! મારા પુન્યના અંકુરા પ્રકટ્યા (અંકુરા પ્રગટે એટલે પછી વ્હેલુ કે મોડુ ફળ બેસેજ એમ ચોક્કસ વિશ્વાસ રાખી શકાય છે, મોઢે માગ્યા પાસા પડ્યા ('આટલા દાણા પડજો' એમ કહેવાની સાથે તેટલાજ પડે તે), અમૃત રસના વષાદની વૃષ્ટિ થઈ (અમૃતરૂપ જળ વરસે તેથી વિપુલ ધાન્યાદિની નિષ્પ-ત્તિ થાય તથા અમૃતના લેશ માત્ર પાનથી અમરતા પ્રાપ્ત થાય એમ અન્ય મતમા મનાય છે), નબળા દિવસો–દુખના દહાડા પસાર થઇ ગયા–ચાલ્યા ગયા અને સારા–સુખના દિવસો આવ્યા પ્રાપ્ત થયા એમ હું માનુ છુ. અજ્ઞાનાવસ્થા દૂર થઈ અને સ્વરૂ-પને ઓળખવાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઇ, એવો અર્થ પણ અત્ર લઈ શકાય છે. ૩

ભૂખ્યા હો પ્રભુ ભૂખ્યા મળ્યા ધૃતપૂર,
તરશ્યા હો પ્રભુ તરશ્યા દિવ્ય ઉદક મિલ્યા.
થાકયા હો પ્રભુ થાકયા મળ્યા સુખપાલ,

ચાહત. હો પ્રભુ ચાહતાં સજ્જન હેજે હળ્યાજી. ૪

ભાવાર્થ—હે પ્રભુ ! (જેમ) ભૂખ્યાને ઘેબર મળ્યા, તરશ્યાને અમૃત મળ્યું, થાકેલાને પાલખી મળી અને જે સ્વજનોને મળવાની ઇચ્છા હતી તે સ્વજનો હેતપૂર્વક મળી ગયા (એમ હું માનું છુ) ૪

વિવેચન —આનો સબંધ પણ બીજી ગાથા સાથે છે હે પ્રભુ વળી હું એમ માનુછુ કે ભૂખ્યા મનુષ્યને ઘેબરનુ ભોજન મળ્યુ. (ભૂખ્યાને સૂકો રોટલો પણ સાકર જેવો લાગે તો ઘેવર જેવી ઉત્તમ ગણાતી ચીજ મળે તો તેથી થતા આનંદની તો વાતજ શી કરવી !), તૃષાતુરને દેવતાઇ જળ (અમૃત) મળ્યુ (સામાન્ય પાણી કરતા અમૃતના પાનથી અતિ–ઘણી તૃપ્તિ થાય એ કહેવાની જરૂર નથી), થાકેલા માણસને પાલખી મળી (ખાડાખડીયા તથા પત્થર અને ટેકરાવાળા ભૂમિ ઉપર રગશીયુ ગાડું મળે તો તે પણ થાકેલા માણસને એક આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડે તો પછી પાલખી–સુખાસન મળે તેથી તેને જે વિશ્રાંતિ પ્રાપ્ત થાય તેનું તો વર્ણનજ શું કરવું !) અને ઇચ્છા કરવાની સાથેજ સ્વજનો મળી ગયા એટલુજ નહિ પણ તેઓ ખરા હેતપૂર્વક મળ્યા એમ હું માનુ છું. કૃપાળુ અને પરોપકાર કરવાના સ્વભાવવાળા—એ અર્થેજ પોતાનો જગતને વિષે જન્મ છે એમ માની વર્તનારા સ્વજનો એટલે સંત પુરૂષો નાસીપાસ થઇ ગયેલા–હિંમત હારી બેઠેલા દુખી મનુષ્યોને આશ્વાસન–ધૈર્ય આપી તેની મૂઝવણ–આપત્તિ માત્ર દૂર કરે છે. એમનો મેળાપ થાય અને એઓ આપણી સાથે હળીમળી જાય તો એમની સોબતથી આપણું ખરેખરૂં કલ્યાણ થાય છે દરેકે પોતાના હિતાર્થે આવા સજ્જનને શોધી કાઢી તેની ત્રિકરણ યોગે ભક્તિ કર-

વામાં સદા તત્પર રહેવુ એ ખાસ જરૂરનુ છે. એ પ્રમાણે થાય તો પછી આપણને સસારમા ડુબવાનો ભય બહુ ઓછો રહે છે. ૪

દીવો હો પ્રભુ ! દીવો નિશા વન ગેહ,
સાખી હો પ્રભુ ! સાખી થળે જળ નૌ મળીજી;
કલિયુગે હો પ્રભુ ! કલિયુગે દુલ્લહો તુજ,
દરિશન હો પ્રભુ ! દરિશન લહ્યું આશા ફળીજી. ૫

ભાવાર્થ—વળી હે પ્રભુ ! જેમ રાત્રિમા દીવો મળ્યો, જંગલમા ઘર મળ્યુ, મરૂસ્થળમા આમ્રવૃક્ષ મળ્યુ અને જળમાં નૌકા મળી તેમ આ યુગમા દુર્લભ એવું તમારૂ દર્શન અથવા સમ્યક્ત્વ મળ્યુ એટલે મારી સર્વ આશા ફળી (એમ હું માનું છુ). ૫

વિવેચન—આનો સબધ પણ પૂર્વની પેઠે સમજવો. ઘોર અધકારમય રાત્રિ સમયે દીપક મળ્યો–ઘન મેઘઘટા છવાઈ–વ્યાપી રહી હોય, માર્ગ સૂઝતો ન હોય, ઠોકરો ખવાતી હોય તેવા અંધકારમય રાત્રિના વખતે ઝગહળતો દીપક મળ્યો, નિર્જન વનમાં આસાયેશ–વિશ્રાતિ લેવા અર્થે ઘર મળ્યુ–ભયકર અટવીને વિષે વર્ષાદ પુષ્કળ પડતો હોય અને પાસે છત્રી ન હોય અથવા સૂર્ય પૂર્ણ તપતો હોય, ભૂમિ રેતાળ હોય અને પગમાં ઉપાનહ (પાદરક્ષક) ન હોય તેવી આકુલ વ્યાકુલ સ્થિતિમાં શીતળ જળ અને સુંદર ફળફૂલવાળા બગીચા સહિત ઘર મળ્યુ, મારવાડ દેશમાં જેની ઉત્પત્તિજ નથી એવા આબાના ઝાડની પ્રાપ્તિ થઇ (જે ચીજ જ્યા કદાપિ નજ મળતી હોય તે મળે તેથી અત્યત

આહ્લાદ થાય એ સ્વાભાવિક છે) અને સમુદ્રના જળમા પડેલા અને ઉપર તરી આવી બચવા માટે વલખાં મારતા–તરફડીયાખાતા માણસને વહાણ મળ્યુ, એમ હુ માનુછુ. આ દુષમ પંચમકાળમાં દુષ્પ્રાપ્ય–બહુ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થઇ શકે એવું તમારૂ દર્શન હુ પામ્યો તેથી મારી દીર્ઘ કાળની સર્વ આશા ફળવતી થઇ એમ હૂં નિ શંકપણે માની શકુ છુ ૫

વાચક હો પ્રભુ ! વાચક યશ તુમ દાસ,
વિનવે હો પ્રભુ ! વિનવે અભિનંદન સુણોજી;
કહી (દી)એ હો પ્રભુ ! કહીએ મ દેશો છેહ,
દેજો હો પ્રભુ ! દેજો સુખ દરિશન તણોજી. ૬

ભાવાર્થ—હે અભિનદન પ્રભુ ! તમે સાભળો ! વાચક યશ તમારો દાસ એ પ્રમાણે વિનવે છે કે હે પ્રભુ ! હવે મને ક્યારે પણ છેહ ન દેશો અને દરિશનનુ સુખ આપજો ૬

વિવેચન—હે સ્વામી ! તમારો અનન્ય સેવક–જેણે આપ એકનેજ નાથ તરીકે સ્વીકાર્યા છે માટે આપનો ખાસ કૃપાપાત્ર સેવક વાચક યશ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જણાવીને છેવટે વિનતિ કરે છે કે હે પ્રભુ ! તમે એક વાર મને દર્શન આપ્યુ છે તો હવે કદી પણ મને છેહ ન દેશો અથવા સમકિતને આવરનારાં કર્મરૂપ આવરણોને દૂર કરીને મહા પ્રયાસે મેં તમારૂં દર્શન એટલે સમકિત મેળવ્યુ છે તો તેથી હું ક્યારે પણ પતિત ન થાઉં–એ દર્શન ગુમાવી ન બેસું, એટલી કૃપા આપ અવશ્ય કરજો–વાંરવાર ભવો-

ભવમા મને દર્શન આપજો અને તેનીજ સાથે મને ઉચ્ચતમ કોટિનું સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવી તેથી પરપરાએ મળતું જે દર્શનનું ખરૂં સુખ (મોક્ષ ફળ) તે મને આપજો (પ્રાપ્ત થયેલું ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ ચાલ્યુ ન જતાં તે ક્ષાયિકના રૂપમા ફેરવાઈ જાય એવી માગણી અત્ર કર્તાએ કરેલી સમજાય છે). તે સાથે પ્રભુના દર્શન સબધી–જિનબિંબના દર્શનસબધી સુખ પણ નિરતરને માટે ઇચ્છયુ છે ૬

---

૫ શ્રી સુમતિનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

સુમતિનાથ ગુણશું મિલીજી, વાધે મુજ મન પ્રીતિ;
તેલબિંદુ જેમ વિસ્તરેજી, જળમાંહે ભલી રીતિ;
સોભાગી જિનશું લાગ્યો અવિહડ રંગ. ૧

ભાવાર્થ —સુમતિનાથ પ્રભુના ગુણ સાથે મળીને જેમ જળમાં તેલનુ ટીપુ સારી રીતે વિસ્તારને પામે છે, તેમ (એ પ્રભુ ઉપર) મારા મનમાં પ્રીતિ વધે છે સૌભાગ્યવાન્ પ્રભુ સાથે મને (પ્રીતિનો) ખસી ન શકે તેવો રગ લાગ્યો છે ૧

વિવેચન —શોભન (રૂડી, સારી) છે મતિ (બુદ્ધિવિલાસ) જેની એવા સુમતિનાથ પ્રભુની સ્તુતિ–ગુણગ્રામ કરતાં કર્ત્તા મહાપુરૂષ કહે છે–વિચારે છે કે, સુમતિનાથ પ્રભુના સદ્ભૂત ગુણો સંબધી વિચારણા કરતા, તેમાંજ તલ્લીન–એકાગ્ર થતા મારા મનમો આતરિક રાગ એ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રતિસમય વધતોજ જાય

છે આ ગાથામા તથા અન્ય ગાથાઓમા આના સમર્થનમા કવિ દૃષ્ટાતો આપે છે જેમ પાણીમા તેલનુ એક ટીપુ પડયુ હોય તે તત્કાળ તેમા સર્વત્ર ફેલાઇ જાય તેમ મારા મનમા પ્રભુ પરની પ્રીતિ પણ વૃદ્ધિને પામે છે સૌભાગ્ય નામકર્મના ઉદયવાળા અને તેથીજ સર્વજનને ઇષ્ટ એવા પ્રભુની સાથે મને કોઇ પણ પ્રત્યવાય-વિઘ્નથી રોકાઇ ન શકે-દૂર પણ ન થઇ શકે એવો પ્રીતિનો રગ લાગ્યો છે એ રગ ઉતારી નાખવા કોઇ મારા ઉપર યુક્તિ, પ્રયુક્તિ કે ઇન્દ્રજાળ આદિના પ્રયોગો કરે તોપણ તે રગમા ફેરફાર થઇ શકે તેમ નથી એવો તે સચોટ રગ છે ૧

સજ્જનશું જે પ્રીતડીજી, છાની તે ન રખાય;
પરિમલ કસ્તૂરી તણોજી, મહીમાંહે મહકાય. સોભાગી. ૨

ભાવાર્થ —સજ્જન સાથે થયેલી પ્રીતિ છાની રાખી શકાતી નથી (જેમ) કસ્તૂરીનો સુગધ પૃથ્વી ઉપર મહકે છે-ઢાકયો રહેતો નથી (તેમ) ૨

વિવેચન —ઉત્તમ પુરૂષો સાથે થયેલી પ્રીતિ સ્વાભાવિક રીતેજ જાહેરમા જણાઈ આવે છે-બહાર પડે છે ગુણોની પ્રાપ્તિને અર્થેજ એ પ્રીતિ થયેલી હોય છે તેથી ગુણાનુરાગી જનોને એ અગે કશોજ ભય કે સકોચ હોતો નથી તેવી પ્રીતિને ગુપ્ત રાખવાનુ તેમને કશું કારણ-પ્રયોજન પણ હોતુ નથી, અત એવ તે પ્રીતિ પોતાના થયા સ્વરૂપમા સર્વજ્ઞાતજ હોય છે જેમ કસ્તૂરી (ઉપલક્ષણથી કેવડા આદિ) નો સુગધ સ્વયમેવ પૃથ્વી ઉપર

મહકી–મ્હેકી રહેછે–છાનો રહી શકતો નથી તેમ આ પ્રીતિને અંગે પણ સમજવા યોગ્ય છે–તે પણ છાની રહી શકતી નથી ૨

આંગળીએ નવિ મેરૂ ઢંકાએ, છાબડિએ રવિતેજ;
અંજળિમાં જીમ ગંગ ન માએ, મુજ મન તીમ પ્રભુહેજ.
સોભાગી૦ ૩

ભાવાર્થ —જેમ આગળી વડે મેરૂ પર્વત (અને) છાબડી વડે સુર્યનો પ્રકાશ ઢકાઈ શકાતો નથી (વળી) જેમ ખોબામાં ગગાનદી સમાઇ શકતી નથી તેમ મારા મનમા પણ પ્રભુ પ્રત્યેનો સ્નેહ (સમાઈ શકતો નથી) ૩

વિવેચન —વળી દૃષ્ટાતો આપે છે મેરૂ પર્વત આડી આગળી રાખવાથી તે કાઇ ઢકાઈ જતો નથી અને સૂર્ય સામી ન્હાની ટોપલી ધરી રાખવાથી તેનો પ્રકાશ અવરાઇ જતો નથી, વળી જેમ ગગા નદીનું જળ એ હસ્તમા ધારણ કરી શકાતુ નથી–સમાઇ શકતુ નથી તેમ પ્રભુ ઉપર મને જે પ્રેમ જાગ્યો છે તે મારા હૃદયમા સમાઈ શકતો નથી–ઉછળી ઉછળીને બહાર આવે છે તાત્પર્ય એ છે કે પ્રભુ પ્રત્યે મારા અત.કરણમા જે પ્રેમ પ્રકટ્યો છે તે આટલે દરજ્જે અમાપ–હદ વગરનો–અત્યત છે. ૩

હુઓ છીપે નહિ અધર અરૂણ જીમ ખાતાં પાન સુરંગ;
પીવત ભરભર પ્રભુ ગુણ પ્યાલા, તીમ મુજ પ્રેમ અભંગ,
સોભાગી૦ ૪

---

૧ 'પસલી' એવો પણ અર્થ થાય છે

ભાથાર્થ.—સુરંગી (નાગરવેલનું) પાન ખાતા જેમ હોઠની રક્તતા છાની રહી શકતી નથી (તેમ મારા પ્રેમની સ્થિતિ છે), (મમ હૃદયગત) પ્રભુગુણ (રૂપ રસમાથી) પ્યાલાઓ ભરી ભરીને પીવામા આવે તેમ તેમ મારો પ્રેમ અભંગ (ન ખૂટે એવો થાય છે) ૪

વિવેચન.—જેમ કાથો ચૂનો ચોપડેલુ નાગરવલ્લિનુ પાન ખાતા માણુસના હોઠ લાલ થઈ જાય અને તે કોઇ પણ જોનારની દૃષ્ટિથી છાના રહી શકતા નથી તેમજ પ્રભુ ઉપરનો પ્રેમ પણ તેના જેવી સ્થિતિવાળો છે–કોઇની જાણ બહાર રહે તેવો નથી મારી હૃદયગૂહામા પ્રભુ–ગુણ રૂપ રસ એટલો બધો ભરેલો છે કે તેમાંથી પ્યાલાઓ ભરી ભરીને પીવામા આવે–તેનો વારંવાર આસ્વાદ લેવામા આવે તોપણ તે (પ્રેમરસ) ક્યારે પણ ખૂટતોજ નથી અને આગળ વધીને કહું તો તે તેમ કરવાથી ઉલટો વધતોજ જાય છે એવો આ અભંગ પ્રેમ છે ૪

ઢાંકી ઇક્ષુ પરાળશું જી, ન રહે લહી વિસ્તાર;
વાચક યશ કહે પ્રભુ તણોજી, તીમ મુજ પ્રેમપ્રકાર. સો૦ ૫

ભાવાર્થ.—વિસ્તારને પ્રાપ્ત થયેલી શેરડી (પોતાની ઉપર ઉગેલા) પાદડાને લીધે ગુપ્ત રહેતી નથી તેમ વાચક યશ કહે છે કે પ્રભુ ઉપરના મારા પ્રેમનો પ્રકાર તેવો છે ૫

વિવેચન.—જુવાર, બાજરી કે ઘઉનાં છોડ ઉગ્યા હોય તો દૂરથી ‘ આ જુઆર, બાજરી કે ઘઉ છે ?’ એ બાબત નિર્ણય થઈ શકતો નથી પણ શેરડી ઉગી હોય–વૃદ્ધિ પામેલી હોય અને તેનાં

પાંદડાંથી-પઠછાથી આચ્છાદિત હોય તોપણ તે છાની રહી શકતી નથી અર્થાત્ આ શેરડીજ છે એમ દૂરથી પણ જણાઈ આવે છે, તેજ પ્રકારે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે પ્રભુ ઉપરનો મારો પ્રેમ પણ કોઇથી રોકયો રોકાય તેવો નથી-અટકાવ્યો અટકે તેમ નથી-કોઇ પણ પ્રકારનો અવરોધ તેના ઉપર પોતાની સત્તા બેસાડી શકે તેમ નથી આ સ્તવનમા જૂદા જૂદાં સમીચીન દૃષ્ટાંતો આપી કર્ત્તા પુરૂષે પોતાનો પ્રભુ ઉપર કેવો અને કેટલો અતુલ પ્રેમ છે? તે વિસ્તારથી દર્શાવ્યુ છે. ભવ્ય જીવોને તે વિચારણીય અને મનનીય છે અને પ્રભુ ઉપર પ્રેમ રાખવો હોય તો આવોજ રાખવો જોઇએ તેનુ એ સૂચક છે સ્તવનનો ભાવ બહુ સરળ અને આહ્લાદજનક છે ૫

---

૬ શ્રી પદ્મપ્રભુ સ્વામીનું સ્તવન.

પદ્મપ્રભ જિન જઇ અળગા રહ્યા, જીહાંથી નાવે લેખોજી;
કાગળ ને મસી તીહાં નવિ સંપજે, ન ચલે વાટ વિશેષોજી;
સુગુણ સનેહારે કદીય ન વિસરે. ૧

ભાવાર્થ —પદ્મપ્રભ પ્રભુ (અહીંથી) દૂર જઇને રહ્યા છે, ત્યાથી પત્ર આવતો નથી, કાગળ અને શાહી ત્યા મળતી નથી (તેમ કોઇ) માર્ગ વિશેષ ચાલતો નથી (તોપણ) સારા ગુણવાળા સ્નેહી (પ્રભુ) કયારે પણ ભૂલાય તેમ નથી.

વિવેચન:—પદ્મના સમૂહ સરખી છે રક્ત શરીરની કાંતિ જેમની એવા પદ્મપ્રભ પ્રભુની સ્થિતિ તથા સ્વરૂપ કર્ત્તા સ્વગત

વિચારે છે આ છઠ્ઠા પ્રભુ, કર્મસમૂહથી મુક્ત થઈ–કર્મનો આત્યંતિક વિનાશ કરી, કર્મભારથી તદ્દન હલકા થઇ, સંસાર તથા દેહ છોડી, સાંસારિક જનોથી જૂદા પડી, મોક્ષપુરીમાં જઇને વિરાજ્યા છે તે સ્થળથી તેઓની સ્થિતિ જાણી શકવાના સાધન રૂપ પત્ર આવતો નથી, તેમ પત્ર લખવાના સાધનો કાગળ અને શાહી ત્યાં મળતા નથી વળી ત્યાં પહોંચવા માટે વર્ત્તમાન સમયે આ ક્ષેત્રે રસ્તો પણ વહેતો નથી છતાં સમસ્ત ગુણના નિધિ અને એમના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરનારા યોગીજનો ઉપર સ્નેહ રાખનારા એ પ્રભુ મારા હૃદયમાંથી ક્યારે પણ વિસ્મૃત થતા નથી એમના ગુણની છાપ મારા હૃદયમાં એવી સચોટ પડેલી છે કે ભવસાગરથી તરવા માટે એ પ્રભુ વિના જગતમાં અન્ય પુષ્ટ આલંબન કોઇ પણ નથી એવો મને દૃઢ નિશ્ચય થયેલો છે ૧

ઇહાંથી તીહાં જઇ કોઇ આવે નહિ, જેહ કહે સંદેશોજી;
જેહનું મિલવું દોહીલું તેહશું, નેહ તે આપ કિલેશોજી,સુ૦૨

ભાવાર્થ —અહીંથી ત્યાં જઈ કોઇ આવતું નથી કે જે સંદેશો કહે (એ રીતે) જેમનો મેળાપ થવો દોહીલો હોય તેમની સાથે સ્નેહ (રાખવો) તે પોતાને દુ:ખરૂપ છે (આ ઓલંભારૂપ છે.)૨

વિવેચન —કદાચ મારી એવી ઇચ્છા થાય કે ત્યાં કોઇ માણસ મોકલી સંદેશો કહેવરાવી એમના સમાચાર મંગાવું ! પણ વસ્તુ સ્થિતિ એવી છે કે અહીંથી ઘણા મનુષ્યો ત્યાં જાય છે ખરા પણ ત્યાંથી પાછો સંદેશો આપવા કોઈ આવતું નથી–ત્યાં જના-

રને પુનરાવર્તનજ નથી, એ મ્હોટી મૂઝવણ છે (આ કથનમા ક્ષેત્ર અને કાળની વિવક્ષા લીધી નથી) આ પ્રમાણે જેમનો મેળાપ થવો અતિ દુર્લભ હોય તેમની સાથે સ્નેહ શુ રાખવો ? રાખવાથી ફળ પણ શું ? હુ એમના તરફથી એમની સ્થિતિના સમાચાર મેળવવા ઈચ્છુ—તેમને મળવા ઈચ્છુ, પણ એ ઈચ્છા કોઈ રીતે ફળીભૂત તો થાય નહિ એટલે પરિણામે મને પોતાનેજ દુ.ખ થાય. એજ એમના ઉપર સ્નેહ રાખવાનુ ફળ મને તો મળે છે, બીજું ફળ મને તો કાંઈ સૂઝતું નથી, છતા હું એમને ભૂલી તો શકતો નથી (આ અને આ પછીની બે ગાથાઓના વિચારો કર્તાએ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ દર્શાવ્યા છે, એ વિચારતા સમજી શકાય તેવુ છે) ૨

વીતરાગશું રે રાગ તે એક પખો, કીજે કવણ પ્રકારોજી;
ઘોડો દોડારે સાહેબ *વાજમાં, મન નાણે અસવારોજી.સુ૦૩

ભાવાર્થ—વીતરાગ પ્રભુથી એક પક્ષી રાગ કેવી રીતે કરવો ? માલીકની લગામ અનુસાર ઘોડો વેગમા દોડયા કરે(પણ) તેના ઉપર સ્વારી કરનાર તે વાત મનમાએ ન લાવે ! ૩

વિવેચન—રાગ રહિત પ્રભુ સાથે એક તરફી રાગ (સ્નેહ) કેવી રીતે કરવો ? શામાટે કરવો ? તેથી લાભ શું ? હું એમને માટે બહુ તલસુ ! કાગળ લખી સમાચાર મગાવું ! કે માણસ મોકલી સંદેશો પહોચાડી એ દ્વારા એમના સુખ દુઃખની સ્થિતિ જાણું! કે શું કરૂં. આ અને એવા બીજા અનેક વિચારો—ફિકર—ચિંતા

* 'કાજમા—કાર્યમા' એવો પણ પાઠ છે.

કરૂં ! અને એમના ધ્યાનમા એ હકીકત આવેજ નહિ ! એમને એ બાબતની દરકારજ નહિ ! તો હવે એમની સાથે સ્નેહ કરવાની બીજી કઈ રીતિ છે? બીજો કયો ઉપાય છે? એ મને દેખાતો-જણાતો નથી. આ તો એવું થાય છે કે સ્વાર ઘોડાને મંદ રીતેકે ત્વરિત રીતે ચલાવવા લગામ દ્વારા જે રીતે સૂચવે તે રીતે ઘોડો બીચારો પોતાને માટે કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના, માત્ર માલીકની ઇચ્છાનેજ અમલમા મૂકી ચાલે, દોડે પણ માલીકને તેની કાંઈ કદરજ નહિ ! તે બાબત કાંઇ ગણતરીમા—લેખામા કે હિસાબમાજ ન આવે ! પ્રભુ અને મારી વચ્ચે આવીજ સ્થિતિ વર્તે છે—આવા પ્રકારનોજ સંબંધ ચાલુ રહેછે અને તેથી અધૈર્ય થવાથી કોઇ વખત મને એવા એકપક્ષી સ્નેહથી કંટાળો પણ આવી જાય છે, પણ કોણ જાણે શું છે? ક્યુ એવું વિશિષ્ટ કારણ છે? કે હું એમને સ્વપ્ને પણ ભૂલી શકતો નથી. ૩

સાચી ભક્તિરે ભાવન રસ કહ્યો, રસ હોય તીહાંદોય રીઝેજી;
હોડા હોડેરે બીહુ રસ રીઝથી, મનના મનોરથ સીઝેજી. સુ.૪

ભાવાર્થ.—(પ્રભુ સ્વરૂપની વિચારણા રૂપ) ભાવના રસને જ સાચી ભક્તિ કહેલી છે (પણ) જ્યા રસ હોય ત્યા બન્ને રીઝે છે (અને) એવી સ્પર્દ્ધાથી—અન્યોઅન્ય રસની રીઝથીજ મનના મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. ૪

વિવેચન:—હું પ્રથમ વિચારો કરી ગયો એ જાણી કોઈ મને ઉપાલંભ આપે કે "તારે તો પ્રભુ ઉપર દ્રઢ શ્રદ્ધા પૂર્વક સાચી ભક્તિ રાખી એમના સ્વરૂપની વિચારણામાજ તત્પર રહેવું! (બીજા

ત્રીજા વિચારજ ન કરવા !) અને એમની ભાવના ભાવવી ! એમના ગુણગ્રામ કરવા ! એથીજ તને ખરો રસ (આનંદ) ઉત્પન્ન થશે ! એજ ખરો રસ છે !" તો તે મારે કબુલ છે ! મારે એ બાબત કાંઇજ વાંધો નથી ! પ્રભુ મારી સાથે ગમે તેમ વર્તે છે! છતા મેં એમનું આજ પર્યંત વિસ્મરણ કર્યુંજ નથી ! પણ હુ હજી એક બાબત સમજી શકતો નથી, તે સમજાવો ! તે એ છે કે જ્યા એવો પ્રેમરસ વર્ત્તતો હોય ત્યા બન્ને વ્યક્તિઓ રીઝે એમ હોવુંજ જોઇએ ! હું રીઝુ અને પ્રભુ ન રીઝે ! ઉત્તર ન આપે ! સામું પણ ન જૂએ ! એમ ન જ હોવુ ઘટે ! બન્નેએ રીઝવું જ જોઇએ ! પછી બન્ને વચ્ચે આનંદિત થવામા હરીફાઈ થાય ! એક ચાહે તેથી અન્ય અધિક ચાહવાનુ કરે, તે ઉપરથી પ્રથમ વ્યક્તિ વળી ચાહનામા આગળ વધે, એમ ઉત્તરોત્તર રાગ વધતો જાય અને ત્યારેજ મનના મનોરથ ઇચ્છા પ્રમાણે ફળીભૂત થાય-પૂર્ણ રીતે સિદ્ધ થાય ! બાકી એકતરફી રાગથી તો કાંઈજ ન વળે ! તેમ છતા પણ એ ઉપકારી પ્રભુ મને ક્યારે પણ વિસ્મરતા તો નથીજ ! એ કોઇ એમનો અપૂર્વ પ્રભાવ હશે ! એમ હુ માનુછુ ૪

પણ ગુણવંતારે ગોઠે ગાજીએ, મ્હોટા તે વિશ્રામજી,
વાચક યશ કહે એહજ આશરે, સુખ લહું ઠામોઠામજી.સુ૦૫

ભાવાર્થ—પણ ગુણવાનની સોબતથી હું ગાજુછું (કારણ કે) મહાપુરૂષો વિશ્રાંતિના સ્થાનરૂપ હોય છે વાચક યશ કહેછે કે એજ આશ્રયથી હું સ્થળે સ્થળે સુખ લઉં છું. ૫

વિવેચનઃ—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે મેં જે વિચારો કર્યા તેને પરિણામે મને હવે જણાય છે કે ગુણવાન પુરૂષની સોબત હોય તો

તેથી નિર્ભયતા પૂર્વક ઉત્સાહ સાથે જગત્‌મા વિહરવાનુ બને છે, કોઇ આપણને છેડી શકતું નથી, છેડવા આવનાર આપણી, ગુણવાન્ શિરછત્ર નીચેની સ્થિતિ–તેમની સગતિ વિચારી ડરે છે, દૂર ખસી જાય છે, નામ લેવાની પણ હિંમત ધરતો નથી, વાળ પણ વાકો કરવા સમર્થ થતો નથી એમના પ્રભાવથી–એમની ગોષ્ઠિથીજ જગત્‌મા ગાજી શકાય છે એ સર્વ પ્રભાવ–માહાત્મ્ય એવા અપૂર્વ ગુણવાનનોજ છે, એવા મહાપુરૂષ તો આપણને વિસામારૂપ છે. જેમનુ ચિત્ત પ્રભુભક્તિમા લાગેલું છે, પ્રભુના ધ્યાનમા ચોંટેલું છે તેમને કર્મરાજા કાઇજ કરી શકતો નથી–કર્મરાજાનું તેના ઉપર કાઇજ જોર ચાલતું નથી એ ભાવ અત્ર સમજવા યોગ્ય છે. કર્ત્તાને એ હકીકત્ત ધ્યાનમા હોવાથી કહે છે કે એ પ્રભુનાજ આધારથી–અવલબનથી હુ આ ભવમા સ્થળે સ્થળે સુખ પામું છુ, એમના સ્વરૂપની વિચારણાથી આનદમગ્ન થાઉં છુ અને નવા નવા આત્મિક ગુણો પ્રાપ્ત થતા–પ્રકટ થતા તેથી ઉદ્ભવતા આનદનો ભોક્તા થાઉં છુ પરભવમા પણ એથીજ, ઉચ્ચતર સુખવાળી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીશ અને પરપરાએ એથીજ ઇષ્ટ ફળમેળવીશ એમ મને ચોક્કસ ખાત્રી–સપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, માટેજ હું પ્રથમથી કહેતો આવ્યો છુ કે ગમે તે કારણ હોય પણ એ પ્રભુનું મને ક્યારે પણ વિસ્મરણ થતુંજ નથી જો કે પ્રથમ મને આનું કારણ સમજાયુ ન્હોતું પણ અનેક વિકલ્પોને પરિણામે ખરૂ કારણ હવે સમજાર્યું, તેથી મારી મૂઝવણ દૂર થઇ અને પ્રભુનું વિસ્મરણ ન થાય એવી મારી આતરિક સ્થિતિને ટેકો મળવાથી મને હવે પારાવાર–અનવધિ આનદોલ્લાસ–હર્ષોત્કર્ષ થાય છે ૬

૭ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

શ્રી સુપાસ જિનરાજ, તું ત્રિભુવન શિરતાજ;
આજ હો છાજેરે ઠકુરાઇ, પ્રભુ તુજ પદતણીજી. ૧

ભાવાર્થ.—હે શ્રી સુપાર્શ્વ જિનરાજ ! તું ત્રણ ભુવનના મસ્તકના મુકુટ રૂપ છો, હે પ્રભુ ! તારા (તીર્થંકર) પદનું ઐશ્વર્ય શોભી રહ્યું છે ૧

વિવેચન —રૂડા છે બે બાજુના પડખાં જેનાં એવા સુપાર્શ્વ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા પ્રભુને ઉદ્દેશીને–સંબોધીને કર્તા કહે છે. હે શરણાગતવત્સલ શ્રી સુપાર્શ્વ પ્રભુ ! તું ત્રણ ભુવનના મસ્તકે મુકુટાલંકારરૂપ છો જેમ મસ્તકે મુકુટ વિના મનુષ્ય કે રાજા શોભતો નથી તેમ તારા વિના આ સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ લોક શોભતા નથી નાયક વિનાના સૈન્યની જેવા નિસ્તેજ લાગે છે. તારા આધિપત્ય વિના ત્રણ ભુવનની નીતિ રીતિ અસ્તવ્યસ્ત–અવ્યવસ્થિત વર્તે છે. વળી હે પ્રભુ ! આજે તીર્થંકર પદવીની વિભૂતિ–શોભા, પૂર્ણ યોગ્ય સ્થાનરૂપ એવા તમને પામીને મોહક અને આકર્ષક રૂપે પ્રકાશી નીકળી છે તેવી શોભા તમનેજ ઘટે છે–શોભે છે અન્ય સ્થળે એવી શોભા હોતીજ નથી. અત્ર 'આજ' એ શબ્દ છદ્મસ્થાવસ્થાની પૂર્ણતા અને કૈવલ્યાવસ્થાની પ્રાપ્તિ સૂચવે. છે આ સ્તવનમાં પ્રભુના અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યના સ્વરૂપનું વર્ણન આપવામાં આવ્યુ છે કે જે પ્રભુની ઠકુરાઇ–બાહ્ય લક્ષ્મીરૂપ છે. ૧

દિવ્યધ્વનિ સુરફૂલ, ચામર છત્ર અમૂલ;
આજ હો રાજેરે ભામંડલ, ગાજે દુંદુભિજી. ૨

ભાવાર્થ—દિવ્યધ્વનિ, સુરવર્ષિત પુષ્પ, ચામર, અમૂલ્ય છત્ર (અને) ભામડલ (એ પાચ પ્રાતિહાર્યો) શોભી (અને) દુદુભિ ગાજી રહી છે ૨

વિવેચન—પ્રભુ માલકોશ રાગમા ધર્મ દેશના-ઉપદેશઆપે છે તે વખતે પ્રભુની બન્ને બાજુએ રહી દેવતાઓ વાંસળીમાથી નીકળે તેવા સ્વરથી તેમા પૂરવણી-વૃદ્ધિ કરે છે, તેથી પ્રભુનો દિવ્ય અને અલૌકિક ધ્વનિ સમવસરણના પ્રાત ભાગ સુધી વિસ્તરે છે. સમવસરણનું પ્રમાણ ચાર ગાઉનું હોય છે છતા તેમા ક્રોડોગમે દેવતાઓ અને મનુષ્યો સમાઇ શકે છે, એ પ્રભુના અતિશયનું માહાત્મ્ય છે ચાર નિકાયના દેવોએ વર્ષાવેલા જળસ્થળના ઉપજેલાં ફૂલો આ સમવસરણમા ઢીંચણ પર્યંત સવળા પથરાઇ રહે છે તથાપિ પ્રભુ પસાએ કિલામણા નહિ પામતા પુષ્પના જીવો ભવ્ય રીતે શોભે છે દેવતાઓ પ્રભુની બન્ને બાજુ ચામર વીંજે છે પ્રભુ પૂર્વાભિમુખે દેશના આપે છે પરતુ બીજી ત્રણ દિશાએ વ્યતરો તાદૃશ પ્રતિબિંબો કરેછે કે જેથી તેઓ ચાર મુખે દેશના આપતા હોય તેમ જણાય છે ચારે તરફ બબે ચામર વીંજાય છે. વળી દેવતાઓ પ્રભુની ઉપર ત્રણ છત્ર ઉપરાઉપર (પહેલું મ્હોટું પછી ન્હાનું પછી ન્હાનું એ રીતે) ધરે છે તે છત્રો મૂલ્ય ન થઇ શકે તેવાં અમૂલ્ય હોય છે પ્રભુના મુખની કાન્તિ અતિશય હોવાથી તેમની સામું જોતાં જોનારની દૃષ્ટિ અજાઇ જાય છે તેથી તેમના મસ્તકની પાછળ દેવો ભામડળ (તેજપુજ) ની રચના

કરે છે. તેની ગોળ આકૃતિ હોય છે અને તેના સદ્‌ભાવથી પ્રભુના મુખ ઉપરનું તેજ તેમા સક્રમિત થાય છે એટલે પ્રભુની સામું જોઈ શકાય છે, તે ભામડળ પ્રભુની પાછળ શોભી રહ્યું છે આકાશમા દેવતાઓ દુદુભિનો નાદ કરે છે—દેવતાઇ વાજીત્ર વગાડે છે. (આ ગાથામાં છ પ્રાતિહાર્ય કહ્યાં છે બાકીનાં બે પાચમી ગાથામા કહેલાં છે.) ૨

અતિશય સહજના ચાર, કર્મ ખપ્યાથી અગ્યાર;
આજ હો કીધારે ઓગણીશે, સુર ગુણભાસુરેજી. ૩

ભાવાર્થ—(આપને) જન્મથી—સ્વાભાવિક રીતે ચાર અતિશય હોય છે, કર્મના નાશથી (બીજા) અગ્યાર (અતિશય) થાય છે અને (વિનય, વિવેકાદિ ગુણોવડે) દીપતા—શોભતા દેવો વડે ઓગણીશ અતિશય કરાય છે (કુલ ચોત્રિશ અતિશય પ્રભુને હોય છે) ૩

વિવેચન—આ ગાથામા સર્વ મળીને ચોત્રિશ અતિશય પ્રભુને કેવી રીતે હોય છે તે ટુકમા બતાવ્યું છે, તેનો વિસ્તાર ગ્રથાતરથી જાણી લેવો અહીં અતિશય શબ્દવડે, લૌકિક કોઈ પણ પુરૂષ કરતા પ્રભુમા જે બાહ્ય અપ્રતિમ શક્તિ વર્ત્તે છે તે સમજવી.૩

વાણી ગુણ પાંત્રિશ, પ્રાતિહારજ જગદીશ;
આજ હો રાજેરે દીવાજે, છાજે આઠશુંજી. ૪

ભાવાર્થ:—(આપની) વાણી પાંત્રિશ ગુણવાળી છે. જગત્પ્રભુ આઠ પ્રાતિહાર્યવડે વિરાજી રહ્યા છે, શોભી રહ્યા છે, (એ

પ્રાતિહાર્યો એમનેજ ઘટે છે) ૪. (આજ શબ્દ માત્ર આવૃત્તિરૂપ છે.)

વિવેચનઃ—પ્રભુની વાણીમાં પાત્રિશ ગુણ હોય છે. અત્ર તેનો વિસ્તાર કર્યો નથી પણ ટુકામા કહીએ તો એમની વાણીનો આશય સર્વ જીવો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે એ ૩૫ ગુણ જીજ્ઞાસુએ અન્યત્ર જોઈ લેવા અષ્ટ પ્રાતિહાર્યની શોભા એ પ્રભુનેજ ઘટે છે—એ પ્રભુજ આ ઠકુરાઇને યોગ્ય છે અન્ય કોઈ દેવને એવી પ્રભુતા હોતીજ નથી, હોવી સભવતીજ નથી, તો પછી તેની વિભૂષા તેનામા હોયજ કયાથી ? ત્રીજી ગાથામાં છ પ્રાતિહાર્ય વર્ણવ્યાં છે બાકી રહેલા બે હવેની ગાથામા કહે છે ૪

***સિંહાસન અશોક, બેઠા મોહે લોક;**
આજ હો સ્વામીરે શિવગામી, વાચકયશ થુણ્યોજી.

ભાવાર્થ—સિંહાસન કે જેની ઉપર અશોક વૃક્ષ રહેલ છે તેની ઉપર વિરાજેલા (પ્રભુ) લોકોને મોહ પમાડે છે, એવ

---

* આ સ્તવનની છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓ નીચે મુજબ હોવી સભવિત છે કેમકે તેથી પ્રાતિહાર્યોનો ક્રમ બરાબર મચવાય છે

સિંહાસન અશોક, બેઠા મોહે લોક,
આજ હો ગાજેરે દીવાજે, છાજે આઠશુજી ૩

અતિશય સહજના ચાર, કર્મ ખપ્યાથી અગ્યાર,
આજ હો કીધારે ઓગણીસે, સુર ગુણ ભાસુરેજી. ૪

વાણી ગુણ પાત્રિશ, પ્રાતિહારજ જગદીશ,
આજ હો સ્વામીરે શિવગામી, વાચકયશ થુણ્યોજી ૫

શિવગામી પ્રભુની વાચક યશે સ્તુતિ કરી છે. સિંહાસન અને અશોક વૃક્ષ એ બે પ્રાતિહાર્ય મળી કુલ આઠ થયાં) ૫

વિવેચન.—દેવો ચાર દિશાએ ચાર સિંહાસન રચે છે. તેની વચ્ચે પ્રભુથી બાર ગુણો ઉંચો અશોક વૃક્ષ હોય છે. તેની છાયામાં સિંહાસન ઉપર બેસીને પ્રભુ દેશના આપે છે–લોકોને પ્રતિબોધે છે અને સાભળવા આવેલી (ચાર પ્રકારના દેવ, ચાર પ્રકારની દેવીઓ, સાધુ, સાધ્વી. શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપ) બારે પર્ષદાને મોહ પમાડે છે–પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે. એ સમગ્ર પર્ષદા પ્રભુ તરફજ આકર્ષાય છે—નીમેલે વખતે સમસ્ત ગૃહકાર્ય છોડી–અપૂર્ણ રહેવા દઈ પ્રભુની વાણી સાભળવા દોડી આવે છે અને એ ક્રમે યાવત્ પ્રભુદેશિત મોક્ષમાર્ગ, પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર, શક્તિને નહિ છૂપાવતા, સમજીને બહુ માનપૂર્વક સ્વીકારી–ગ્રહણ કરી, પાળી, પ્રભુ સ્વરૂપ બની જાય છે–એમાજ લીન થઈ જાય છે. એવા તદ્‌ભવમુક્તિગામી–મોક્ષે જનારા (મોક્ષે ગયેલા) પ્રભુની વાચક મહારાજાએ વાણીવડે સ્તુતિ કરી છે ૫

---

૮ શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીનું સ્તવન.

ચંદ્રપ્રભજિન સાહેબારે.તુમ છો ચતુરસુજાણ,મનના માન્યા;
સેવા જાણો દાસનીરે, દેશો પદ નિર્વાણ, મનના માન્યા.
આવો આવો રે ચતુર સુખભોગી, કીજે વાત એકાંત અભોગી;
ગુણગોઠે પ્રકટે પ્રેમ, મનના માન્યા. ૧

ભાવાર્થ:—હે ચંદ્રપ્રભજિન ! હે સાહેબ ! તમે ચતુર. સુ-જાણ (અને) મનને પ્રિયછો, દાસની (કરેલી) સેવા જાણો છો (તેથી) મોક્ષપદ આપશો. હે ચતુર ! (અને) સુખભોગી ! (પ્રભુ !) આવો ! આવો !! હે અભોગી ! આપણે) એકાંતે વાત કરીએ (કારણ કે એ પ્રકારે) ગુણની ગોષ્ટિથી પ્રેમ પ્રકટે છે ૧

વિવેચન—ચંદ્રની કાંતિ સમાન છે ઉજ્જ્વલ કાંતિ જેની એવા આઠમા પ્રભુની કર્ત્તા સ્તુતિ કરે છે. હે ચંદ્રપ્રભ પ્રભો ! હે મહારાજ ! સાંસારિક સર્વ મનુષ્યોના વિચાર ઉચ્ચાર અને આચાર આપ જોઈ, જાણી રહ્યાછો અને જીવ તથા પુદ્‌ગલના સમસ્ત ધર્મો પણ આપને પ્રત્યક્ષ છે, એ દરેક ભાવોનું આપને જ્ઞાન હોવાથી આપ ચતુર–વિચક્ષણ છો વળી આપ સુજ્ઞ છો તેથી જે સેવક જનો આપની સાચી સેવા કરે છે તે આપના લક્ષ્ય બહાર નથી. આપ એ સેવાનો બદલો યોગ્ય રીતે આપનારા છો તેથી આપ મને નિર્વાણપદ આપશો એવી મને ખાત્રી–વિશ્વાસ છે હે ચતુર ! અને ખરા (શાશ્વત) આત્મિક સુખના ભોક્તા અને પૌદ્‌ગલિક સુખના અભોક્તા પ્રભુ ! આપ જરા એકાંતમાં મારા અંતરમાં પધારો એટલે આપણે એકાંતે વાત કરીએ. મારા હ્રદયગત ઉભરાઓ હ્રદય ખોલીને–ભેદભાવ ટાળીને કાઢું એ રીતે ગુણો મેળવવા માટે કરેલા પવિત્ર પ્રયાસથી સાચો પ્રેમ પ્રકટે છે અહીં સેવકનેજ પ્રભુ સમક્ષ અંતર્ગત ગુહ્ય (ખાનગી વાત) કહેવાનું છે, અને એમ કરી પ્રભુ ઉપર પ્રેમ પણ પોતાનેજ પ્રકટાવવાનો છે, છતાં ભક્તિભાવથી પ્રભુને પણ પોતાની સાથે મેળવી લેવા માટે છેવટનાં વચનો કહ્યા છે. અહીં જે એકાંતમાં વાત કરવાનું કહ્યું છે તે એટલા માટે કે જે કાંઈ કરવું તે આત્મસાક્ષીએજ કરવું

યોગ્ય છે, "આતમસાખે ધર્મ ત્યા, લોકતણું શું કામ ?; જન મન રંજન ધર્મનું, મૂલ ન એક બદામ" આ પ્રમાણેનું ઉત્તમ પુરૂષોનું કથન પણ છે. પોતે થોડું કરેલું હોય તે કઇ રીતે પ્રકટ થાય–બહાર આવે–લોકો જાણે, એ અર્થે દરેક પ્રયત્ન કરનારા અને એ ઇચ્છા સફળ થાય ત્યારેજ શાન્ત થનારાઓએ આ હકીકત ખાસ લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે અહીં સેવક જને પ્રભુનેજ કહેવા યોગ્ય કહીને પ્રસન્ન કરવાના છે, તેથી લોકોને તે જણાવવાનો વિચાર પણ રાખવામાં આવ્યો નથી, એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેવું છે. હૃદયગત ઉભરાઓ હૃદય ખોલીને કઢાય એ પ્રભુ પ્રત્યે પૂર્ણ ભક્તિ હોય ત્યારેજ બને અને એમ કરવાથી જે ગુણની ગોષ્ટિ થાય તે અવશ્ય સાચો પ્રેમ પ્રકટાવે એમા સંદેહ નથી ૧

ઓછું અધિકું પણ કહેરે, આસંગાયત જેહ, મન૦
આપે ફળ જે અણુ કહેરે, ગિરૂઓ સાહેબ તેહ. મન૦
આવો૦ કીજે૦ ગુણ૦ ૨

ભાવાર્થ.—જે બહુ હળી ગયેલો હોય (તે) ઓછુ વત્તં પણ કહે (એ બનવા યોગ્ય છે). મ્હોટા પુરૂષ તેજ કહેવાય કે જે કહ્યા વિના ફળ આપે ! ૨

વિવેચન:—જે પ્રભુ સાથેના વારવારના સંબંધથી બહુ હળી ગયેલ હોય તે હળી ગયેલા બાળકની જેમ, માબાપ ગમે તેટલું આપે તોપણ ઓછું વત્ત કહે પણ તેથી જેમ માબાપ કાંઇપણ મનમાં લાવતા નથી તેમ આપે પણ અમારે માટે મનમાં લાવવું નહિ.

વળી એવો હળી ગયેલો પ્રાર્થક પોતાને જેમ આવડે તેમ કહી નાખે પ્રભુ આગળ શું કહેવું ? કેટલુ કહેવું ? કેવી રીતે કહેવું ? એનું જ્ઞાન ન હોવાથી કવ્ચિત્ કહેવા યોગ્યથી ઓછુ કહે અને કવચિત્ વ્યર્થ વિસ્તાર કરી વિશેષ પડતું પણ કહી નાખે પ્રશસ્ત રાગ–ભક્તિભાવ વડે પ્રાર્થના કરવા માંડે ત્યારે પોતે શું બોલે છે તેનું તેને ભાન ન રહે એ સભવિત છે પરતુ સાભળનાર ગુરૂજન ભક્તજનની આ સ્થિતિ જાણુતા હોવાથી તેઓને એ બાબત લેશ પણ ખોટુ લાગતું નથી. પણ કર્ત્તા કહે છે કે હું તો એમ કહુછુ કે એમાં કહેવાની–માગવાની જરૂરજ શી છે ? કેમકે જેઓ વગર માગ્યે પ્રાર્થકની ઇચ્છા જાણીને તે પ્રમાણે આપે તેજ મહાપુરૂષો કહેવાય. લૌકિક જનોની પાસે આપણે બહુ વિજ્ઞપ્તિ પૂર્વક માગણી કરીએ ત્યારેજ તેઓ આપણી માગણી સ્વીકારે પણ લોકોત્તર પુરૂષો તો તેમ નજ કરે તેઓ તો વગર માગ્યેજ આપી દે માત્ર એટલુજ જૂએ છે કે માગનારામાં તથાપ્રકારની યોગ્યતા છે કે નહિ ! જો યોગ્યતા હોય તો પછી તેઓ માગણીની રાહ ન જૂએ 'માગ્યાવિના મા પણ ન પીરસે' એ લોકોક્તિ એમને લાગુ પડે તેમ નથી તે જો કદાચ લાગુ પડે તો લૌકિક અને લોકોત્તર પુરૂષોમા ભેદજ પડે નહિ ! પણ વાસ્તવમાં એમ બનતુંજ નથી ! એ બન્ને વચ્ચે ભેદ છે તે કાયમજ છે ! ૨

દીન કહ્યા વિણ દાનથીરે. દાતાની વાધે મામ, મન૦
જળ દીએ ચાતક ખીજવીરે, મેઘ હુઓ તીણે શ્યામ.

આવો૦ કીજે૦ ગુણ૦ ૩

ભાવાર્થઃ—(અમે) દીન (છીએ એમ) કહ્યા વિના દાન (આપવામા આવે તો તે)થી દાન આપનારનો મહિમા વધે છે (બાકી) ચાતકને ખીજવીને મેઘ જળ તો આપે છે પણ તેથી તે શ્યામ થઈ ગયો છે ! ૩

વિવેચન —'હે શેઠ ! હે પુન્યશાળી ! ! અમે ગરીબ–રાક–નિરાધાર છીએ ! અમને કાંઇ આપો ! ! ' એમ સેંકડોગમે શબ્દ ઉચ્ચારી અરજ ગુજારવાથી જેઓ દાન આપે છે, પછી તે ભાવપુર્વક હોય કે ભિક્ષુકથી થતો–મળતો કંટાળો દૂર કરવા માટે ગુસ્સે થઇને હોય કે ગમે તેમ હોય પણ તેથી દાતાનો મહિમા વધતો નથી પણ એવા અરજ ગુજાર્યા વિના અથવા તદ્દન સામાન્ય અરજ સાભળીને પોતાની ફરજ વિચારી, દયા લાવી, જે દાન આપે છે તેનો મહિમા ઘણો વધે છે પ્રથમ પંક્તિવાળા પુરૂષો જ્યારે યાચકોના બહુ ટળવળ્યા પછી પ્રાય ગુસ્સે થઈ જાય છે અને મા ગણીના પ્રમાણમાં બહુ અલ્પ ફેંકી દીએ છે, પોતે કલુષિત મનવાળા થાય છે અને નહિવત્ લાભ મેળવે છે, ત્યારે દ્વિતીય પંક્તિવાળા મહાપુરૂષો યાચકોને ટળવળાવ્યા સિવાય પ્રસન્ન વદને દાન દઇ યથાર્થ લાભ મેળવે છે. તેઓ એમ સમજે છે કે જેટલું ધન આદિ અનુકંપા અથવા પરમાર્થ બુદ્ધિથી બીજાને અપાશે તેટલુંજ આપણુ છે અને બીજુ બધું અન્યનું છે કે જેની આપણે ચોકીજ કરીએ છીએ !* અહીં દ્રષ્ટાંત તરીકે કહેવાયુ છે કે ચાતકની જળ માટેની અતિશય માગણીથી–ચાતક માગણી કરી કરીને

---

* यद्ददासि विशिष्टेभ्यो, यच्चाश्नासि दिने दिने,
तत्ते वित्तमहमन्ये, शेषं कस्यापि रक्षसि.

કાંઇ-અકળાઈ ગયુ તેટલી હદપારની માગણીથી મેઘ જળ તો આપે છે પણ તેના પરિણામે ગુસ્સે થઇ તે શ્યામ થઇ ગયો છે.* મેઘ અત્યારે શ્યામ જોવામા આવે છે તેના કારણની કવિએ આ પ્રમાણે ઘટના (કલ્પના) કરી છે ! એ દૃષ્ટાંતથી આડકતરી રીતે ભક્તજન પ્રભુને એમ સૂચવવા માગે છે કે હે પ્રભુ ! જો આપ પણ અમારી માગણી સ્વીકારવામા વિલબ કરશો તો તેથી આપનો મહિમા કાંઇ વધશે નહી. પછી આપ મ્હોટા છો ! યોગ્ય લાગે તેમ કરો ! ૩

પીઉ પીઉ કરી તુમને જપું રે, હું ચાતક તુમે મેહ, મન૦
એક લહેરમાં દુઃખ હારોરે, વાધે બમણો નેહ. મન૦
આવો૦ કીજે૦ ગુણ૦ ૪

ભાવાર્થ—પીઉ ! પીઉ !! (એ શબ્દો)વડે તમારો જાપ કરૂ છુ, હું ચાતક (છુ) તમે મેઘ (છો તો એક ક્ષણમાત્રમા (મારાં) દુખ દૂર કરો ! (જેથી) સ્નેહ વધીને બમણો થાય. ૪

વિવેચન—હે કૃપાળુ પ્રભુ ! ચાતક જેમ મેઘને અધૈર્યપૂર્વક અવિશ્રાતપણે વિનવે છે કે 'હે મેઘરાજ ! જળ વર્ષાવો તો હું તેનું પાન કરૂ ! પાન કરૂ !! અને મારી દીર્ઘકાળની તૃષા મટાડુ !' તેમ મેઘરૂપ આપ પ્રત્યે હું ચાતકરૂપ બની વિનવુછુ કે 'હે નાથ ! હે સ્વામી ! મને તારો ! ઉગારો !! ભવસમુદ્રથી નિસ્તારો !!! એ રીતે મને ચાતકરૂપ ગણી આપ મેઘ-વર્ષાદરૂપ બનો ! પણ મેઘ-

---

* અથવા ચાતકને બહુ ટળવળાવવાથી તેણે શાપ દીધો તેથી મેઘ શ્યામ થઇ ગયો

તો બહુ વિલંબ કરી ચાતકની વિનતિથી ગુસ્સે થઇ, યાવત્ શ્યામ બની જઇ ચાતકને ખીજવીને જળ આપે છે તેમ હે પ્રભુ! આપ ન કરશો! આપ તો મારી વિનતિનો સત્વર સ્વીકાર કરી મારાં દુષ્કર્મજન્ય સમસ્ત દુ:ખોનો આત્યંતિક નાશ કરો! જેથી મારો આપના ઉપર બમણો અરે! અનંતગુણો સ્નેહ વૃદ્ધિને પામે! અને તેથી હું કૃતકૃત્ય થાઉં! મારા સર્વ મનોરથો ફળે! ૪

મોડું વહેલું આપવુંરે, તો શી ઢીલ કરાય! મન૦
વાચક યશ કહે જગધણીરે, તુમ તૂઠે સુખ થાય. મન૦
આવો૦ કીજે૦ ગુણ૦ ૫

ભાવાર્થ —મોડું (કે) વ્હેલું (મોક્ષફળ) આપવાનું તો છેજ ત્યારે વિલંબ શામાટે કરો છો? વાચક યશ કહે છે કે હે જગધણી! તમારા તુષ્ટમાન થવાથીજ મને સુખ થાય તેમ છે! ૫

વિવેચન —હે જગન્નાથ! કોઇ અંશે મારા આત્મિક ગુણોનો આવિર્ભાવ મને પ્રતીત થતો હોવાથી મોક્ષપદ પામવાની યોગ્યતા મને ઉપલબ્ધ થયેલી છે—મારામા ઉત્પન્ન થયેલી છે એમ હું માનું છુ એટલે તદનુસાર આપ મને વ્હેલા કે મોડા મોક્ષપદ તો આપવાનાજ છો! તેમા તો છૂટકો થવાનોજ નથી! પણ એમ આપવાથી આપની કૃપા ગણાવાની નથી! તેથી જો આપ મારી વિનતિનો તત્કાળ સ્વીકાર કરી મારા ઉપર ઉપકાર કરવા માગતા હો તો મારા ઉપરોક્ત આવિર્ભાવમાં વૃદ્ધિ કરાવી મને ત્રણ ચાર ભવમાંજ મુક્ત કરો! એ બાબતમાં ઢીલ ન કરો! વાચકયશ કહે છે કે—આટઆટલી દીર્ઘકાળ થયા આપને અરજ ગુજારવાવડે હું

એમ સુદૃઢપણે માનુંછુ કે આપજ મને ઇષ્ટ ફળદાતા (પછી વ્હેલા કે મોડા) થશો ! આપની તુષ્ટિ–પ્રસન્નતામાજ મારા વાસ્તવ સુખની પ્રાપ્તિ રહેલી છે ! અન્ય કોઇની પાસેથી મને એ સુખ મળવાનુંજ નથી અને તેથીજ અન્ય કોઈની પાસે હું તદર્થે પ્રાર્થના પણ કરતો નથી, એ હકીકત ઉપર પણ આપ લક્ષ્ય આપજો ! આ ગાથાથી પણ કર્ત્તામા ક્ષયોપશમ સમ્યકૃત્વ પ્રગટ થયેલુ છે અને પોતે ક્ષાયિક સમ્યકૃત્વની માગણી કરે છે એમ સમજાય છે. ૫

---

૯ શ્રી સુવિધિનાથ સ્વામીનું સ્તવત.

લઘુપણહું તુમમન નવિ માવુરે, જગગુરૂતુમનેદીલમાં લાવુરે
કુણને એ દીજેસાબાશીરે, કહો શ્રીસુવિધિજિણંદવિમાસીરે. ૧

ભાવાર્થ —હે શ્રી સુવિધિ જિનેંદ્ર ! તમે વિચારીને કહો કે હું ન્હાનો છતા તમારા મનમા સમાઇ શકતો નથી (પણ) હે જગદ્‌ગુરૂ ! તમને હું (મારા) મનમા ધારણ કરી શકુછુ (તો) એ (બાબત) સાબાશી કોને દેવી ? (મને કે તમને ?) ૧

વિવેચન —મોક્ષગમન યોગ્ય શોભન–સુંદર છે વિધિમાર્ગ જેમનો એવા નવમા પ્રભુને ઉદ્દેશીને કર્ત્તા સ્તુતિ કરે છે હે પ્રભુ! જગત્‌મા એવું જોવામા આવે છે કે જે વસ્તુ મ્હોટી હોય તેમાં બીજી ન્હાની વસ્તુ સમાઇ શકે, પણ ન્હાનીમા મ્હોટીનો સમાવેશ ન થાય સ્થૂલ દૃષ્ટિએ આ પ્રકારે વિચારી શકાય, પણ મારા અને આપના સબંધમા તો આ હકીકત ઉલટી પુરવાર થયેલી છે, એટલે હું ન્હાનો છતાં તમારા મનમા સમાઇ શકતો નથી અને તમે

મ્હોટા છતાં મારા મનમાં સમાઇ શકયા છો તાત્પર્ય એ છે કે હું તમારૂં ધ્યાન ધરૂંછું તેથી મારા મનમંદિરમાં મે તમને દાખલ કર્યા છે પણ તે પ્રમાણે મને તમારા હૃદયમાં સ્થાન મળ્યું નથી. એટલી કૃપા હજુ આપની મારા પર થઇ નથી આ ઘટના આ-શ્ચર્યકારક બની છે તો આ સ્થિતિ જોઈ આપ વિચારીને કહો કે આ બાબતમા સાબાશી કોને ઘટે ? મને ઘટે કે તમને ? કેમકે નાનો છતા મોટાને સમાવે તે પણ સાબાશીને ચોગ્ય કહેવાય અને તમે તો સાબાશીને પાત્ર છોજ તેથી હુ પ્રશ્ન કરૂં છુ ૧

મુજમનઅણુમાંહેભકિત છેઝાઝીરે,તેહદરીનો[1]તું છે માજીરે;[2]
યોગીપણ જેવાતન જાણેરે,તેહઅચરિજકુણથીહુઓ ટાણેરે; ૨

ભાવાર્થ:—મારા મનના (દરેક) અણુમાં (તમારા પ્રત્યે) ઘણી ભક્તિ (ભરેલી) છે (અને) તે (મનરૂપી) ન્હાના વહાણના તમે ટંડેલ (કપ્તાન) છો (તો પછી) યોગી પણ જે બાબત ન સમજી શકે તેવું (ઉપર લખેલું) આશ્ચર્ય આ વખતે કોનાથી થયું ? (મારાથી કે તમારાથી ?) ૨

વિવેચન.—હે પ્રભુ ! મારા મનનુ નિર્માણ જેટલા અ-ણુઓથી થયેલું છે તે દરેક અણુઓમા તમારા પ્રત્યેનો ભક્તિરાગ અતિશય પ્રકટેલો-સ્ફુરેલો છે અને તે મનરૂપી હોડીના તમે સ્વામી થયા છો-આપને સદા ધ્યાનાવસરે હુ મારા મનમા ધા-રણ કરી શકુ છુ એ રીતે તમે મ્હોટા છતા મારા મનમા સમાઈ

---

૧ ન્હાનુ વહાણ ૨ ટંડેલ (કપ્તાન) આ બંગાળી ભાષાના શબ્દો છે. સંસ્કૃત ભાષામા તો 'દરી' નો અર્થ ગુફા થાય છે

ગયા છો અને હું ન્હાનો છતાં તમારા મનમાં સમાઈ શક્યો નથી તો યોગી પણ જેનો હેતુ-કારણ ન સમજી શકે એવું આ પ્રકારનું આશ્ચર્ય કોનાથી થયુ ? મારાથી કે તમારાથી એ પણ વિચારીને કહો ! મનનો જે ધણી-માલીક થયો હોય-જેણે મન ઉપર આધિપત્ય મેળવ્યુ હોય, તે મન કરતાં મ્હોટો હોય અને તે મનનાં સમાઇ શકે નહિ પણ અહીંતો તેથી ઉલટુ બન્યુ છે એટલે પ્રભુ મારા મનના માલીક થયા છતાં ઉલટા તે મનમા સમાઇ ગયા સેવકે પ્રભુને હ્રદયમાં ધ્યાન ધરી સ્થાપિત કર્યા તેથી આ બીના-બાબત આશ્ચર્યકારી ગણાય 'યોગી પણ જે વાત ન જાણે' એમ જે અત્ર લખ્યુ છે તે તેટલે અંશે અપૂર્ણ-તે હકીકતનું રહસ્ય જાણવા જેટલા જ્ઞાનના અભાવવાળા સામાન્ય યોગીને માટે સમજવું પૂર્ણ યોગી તો સર્વજ્ઞજ કહેવાય અને તે તો આ વાત ન જાણે એમ બનેજ નહિ! આ ગાથાથી કર્ત્તાએ 'આશ્ચર્ય કોનાથી થયુ? એ અને પહેલી ગાથાથી 'સાબાશી કોને ઘટે ?' એ એમ બે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કર્યા છે. એ બન્ને પ્રશ્નો એકજ બાબતને અગે છે જે પહેલી ગાથામા કરેલા છે હવેની ગાથાઓથી અનુક્રમે તે બન્ને પ્રશ્નોના ખુલાસા કર્ત્તા પોતેજ વિચારીને કરે છે જે ખુલાસા પ્રભુએ કરવાના હતા તે પોતેજ કરે છે, પછી પ્રભુએ એ બાબત કદાચ વિચાર કરવાની તસ્દી ન લીધી હોય કે એમ કરવાની એમને આવશ્યક્તા ન લાગી હોય તે તો કોણ જાણે ! પણ ખુલાસા તો કર્તાએ પોતેજ કર્યા છે ! આ હકીકત કાઇક નવીનતા-કોઇ વિલક્ષણ આનંદ ઉત્પન્ન કરે છે ૨

અથવા[1]થિરમાંહીઅથિરનમાવેરે, મ્હોટાગજદર્પણમાં આવેરે;
જેહને તેજે બુદ્ધિ પ્રકાશીરે; તેહને દીજે એ સાબાશીરે.* ૩

ભાવાર્થ:—અથવા સ્થિર વસ્તુમાં અસ્થિર વસ્તુ ન માઇ-શકે (અને) મ્હોટો હાથી દર્પણમાં આવી શકે, (એટલે) જેના તેજથી (મને આવા પ્રકારની) સમજણ પ્રકટ થઇ તેનેજ (ઉપ-ર્યુક્ત) સાબાશી આપવી જોઇએ ! ૩

વિવેચન.—પ્રથમની બે ગાથાઓમા ઉપજેલા પ્રશ્નોનું નિ-રાકરણ સમજવા પ્રયત્ન કરતાં પરિણામે કર્તા પોતેજ નિર્ણય ઉપર આવી જઇ તે (પ્રશ્નો) ના ખુલાસા રૂપે જણાવે છે—જાણે કે પ્રભુ તરફથી પોતાને ગુપ્ત ઉત્તર મળ્યો હોય તેમ વિકલ્પરહિત થઇને જણાવે છે કે આ પ્રશ્નોનુ નિરાકરણ સુગમ છે હું અત્યાર સુધી આવી સ્હેલી બાબત કોણ જાણે કેમ ન સમજી શક્યો ! ‘લઘુ છતા ગુરૂમા ન સમાયો’ એનો હેતુ એટલોજ છે કે સ્થિર વસ્તુમા અસ્થિર વસ્તુ નજ માઇ શકે પ્રભુ સ્થિર છે તેમા પ્રભુ જેવી સ્થિરતાવાળી વ્યક્તિ સમાઇ શકે પણ હું તો એવી સ્થિરતાથી

---

૧ શકા સમાધાનાર્થે

* આ ગાથાનો અર્થ કોઇ આ પ્રમાણે પણ કરે છે. ‘અથવા’ શબ્દથી પ્રભુ કહે છે કે ‘તુ લઘુ છતા મારામા સમાઇ શકતો નથી એનુ કારણ એ છે કે સ્થિરમાં અસ્થિર ન માય.’ ત્યારે સેવક પ્રભુને એમ કહી ખોટા પાડે છે કે ‘મ્હોટો હાથી (અસ્થિર છતા સ્થિર) દર્પણમા સમાય છે.’ આવી બુદ્ધિ—દલીલ મારા આત્મતેજથી પ્રકાશી માટે સાબાશી મનેજ આપવી જોઇએ અને તેમ થતા આશ્ચર્ય પણ મારાથી થયુ એમ ગણાય. આના કારણ રૂપે પહેલી ગાથાનું પૂર્વાર્દ્ધ લેવુ.

બહુ છેટે છું-અસ્થિર છું તો હું પ્રભુના સ્વરૂપમાં-સ્વભાવમા કેમ સ્થિતિ કરી શકું ? કદાચ બલાત્કારે ત્યાં ક્ષણભર સ્થિતિ કરૂં પણ એમના જેવી સ્થિરતાને અભાવે અને મારામા રહેલી અસ્થિરતાને સદ્દભાવે હું તેમા ટકી તો નજ શકું ! હવે ગુરૂ લઘુમાં સમાય એ હકીકતને દૃષ્ટાતથી સમજાવે છે કે હાથી જેવુ મ્હોટું પ્રાણી પણ દર્પણમાં-અરીસામાં સક્રાંત થઈ જાય છે-સમાઈ જાય છે એટલે પ્રભુ મહાન્ છતાં સેવકના હૃદયમા ધ્યાનાવસરે ધારણ કરાય અને એ રીતે સમાઈ જાય એમા કાઈ વિરોધ જેવું નથી ધ્યાનાવરે સેવકની સ્થિતિ સ્થિરતામય હોય છે એટલે સ્થિર સેવકમા સ્થિર પ્રભુ સમાય એમા વાંધો નથી આ હકીકત્ત ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે જો સેવકને પ્રભુમા સ્થિર થવુ હોય-પ્રભુમય થવું હોય તો પ્રભુ જેવી અને પ્રભુ જેટલી સ્થિરતા તેણે મેળવવી જોઈએ સ્થિર દર્પણમા અસ્થિર હાથી કેમ સમાય ? એ વિરોધ અહીં વિચારવાનો નથી, કારણ કે દૃષ્ટાત એક દેશી હોય છે સર્વ દેશી હોતું નથી મ્હોટુ ન્હાનામા કેમ સમાય ? એ હકીકત સમજાવવા પૂરતુજ આ દૃષ્ટાત અત્ર યોજેલુ છે ' લઘુ ગુરૂમાં ન સમાયો અને ગુરૂ લઘુમા સમાયા ' એ બે હકીકત સ્પષ્ટ થતા હવે એ બાબતનુ માન (સાબાશી) કોને ઘટે ? એનો નિર્ણય પણ કર્ત્તા પોતેજ કરે છે કે જે પ્રભુના તેજ-પ્રભાવથી મને ઉપર લખેલી બે હકીકત સમજવા જેટલી બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ-ક્ષયોપશમ પ્રકટ થયો તેમનેજ (તે પ્રભુનેજ) એ સાબાશી ઘટે એ નિર્વિવાદ છે. મારા જેવા પામર જીવને માન ઘટેજ નહિ ! શોભેજ નહિ ! યોગ્યતા વિના બળાત્કારે માનને આકર્ષી તેનો સ્વયમેવ પોતાનામાં આરોપ કરવાથી જગત્માં હાસ્યપાત્ર થવાય છે, એ આ નિષ્કર્ષ

ઉપરથી સદા સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે. એ બાબત અત્ર વિ-સ્તાર અપ્રસ્તુત હોઈ સંક્ષેપમાં સૂત્રરૂપેજ સૂચવ્યું છે. ૩

ઊર્ધ્વ મૂળતરૂઅર અધ શાખારે, છંદપુરાણે [1]એહવીભાખારે;
અચરિજવાળે અચરિજ કીધુરે, ભકતે સેવક કારજ શીધુરે.[2]

ભાવાર્થ —છંદપુરાણમા વૃક્ષનું મૂળ ઉચુ અને શાખાઓ નીચી ' એમ કહેલુ છે આશ્ચર્યવાળા (પ્રભુ) એ આશ્ચર્ય કર્યું અને (તેમની) ભક્તિથી સેવકનુ કાર્ય સિદ્ધ થયું ૪

વિવેચન.—હુવે બીજી ગાથાવાળા પ્રશ્ન (આશ્ચર્ય કોનાથી થયું ?) નો ખુલાસો કરતા* કર્તા કહે છે કે છંદપુરાણ આદિ

૧ ' છંદ પુરાણ' નામે કોઈ પુરાણ હોય એવુ જાણવામા નથી તેથી તેને બદલે ' છંદો પર્ણો' એવો પાઠ વધારે સમીચીન લાગે છે તેમ કરવાથી છંદ (વેદ) જેના પાદડા છે, એવો અર્થ આવી શકે છે કે જે અર્થ મૂળ ગાથા ઉપરથી નીકળી શકતો નથી.

૨ આ ગાથાના ઉત્તરાર્દ્ધનો અર્થ કોઇ આમ પણ કરે છે આ-શ્ચર્યકારકોએ આ પ્રમાણે (પૂર્વાર્દ્ધમા કહ્યા પ્રમાણે) આશ્ચર્યવાળી હકીકતો લખી પણ તેના સાર રૂપે ઇંદ્રિયો વગેરેને છોડી બ્રહ્મને વળગવું—પ્રાપ્ત કરવુ અર્થાત્ વિષય કષાયનો ત્યાગ કરી પ્રભુ સ્વરૂપી થવુ, એ તેઓ ન કરી શકયા પણ સેવકે તો પ્રભુની ભક્તિથી પોતાનુ આત્મહિત સાધી લીધુ.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના ૧૫મા અધ્યાયમા આને મળતી હકીકત આવે છે ત્યા સસારને એક પીંપળાના વૃક્ષની ઉપમા આપી છે તેનુ મૂળ માયા છે અને માયાનુ મળ બ્રહ્મ છે બ્રહ્મનો વાસ ઉચે છે તેથી વૃક્ષનુ મૂળ ઉચુ છે, એમ કહ્યુ તે સસારરૂપ વૃક્ષની ચાર ગતિરૂપ ચાર શાખાઓ નીચે છે. ઇંદ્રિયો તેની ડાળીઓ છે, તેના વિષયો એ તેના પ્ર-વાલ (નવા ફુટેલા પાદડા) છે અને વેદ (લૌકિક) તેના પાદડા છે.

અન્ય મતનાં શાસ્ત્રોમા 'વૃક્ષનું મૂળ ઉચુ અને શાખાઓ નીચી' એવી હકીકત વર્ણવેલી છે એ હકીકત આશ્ચર્યકારક ગણાય પણ તે અસભવિત છે વાસ્તવિક રીતે વિચારતા એમ હોઈજ ન શકે ! આ હકીકત કહીને કર્તા એમ જણાવવા માગે છે કે બીજી ગાથામાં જે આશ્ચર્યમે જણાવેલુ છે તે આવું આશ્ચર્ય નથી તે આશ્ચર્ય તો પરમ સત્યરૂપ છે! પ્રભુ મ્હોટા છતા ન્હાના સેવકમા સમાઈ ગયા એ બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ ત્રીજી ગાથાના વિવેચનમાં કર્યું છે આવુ આશ્ચર્યકારક વર્તન કરવાથી પ્રભુ આશ્ચર્યવાળા કહેવાય અને તેથી એ આશ્ચર્ય પણ તેવા પ્રભુથીજ થયુ–પ્રભુએજ કર્યું એમ નિઃશંકપણે સ્વીકારવુ જોઈએ, આવા અતિ અદ્ભુત ચારિત્રવાળા પ્રભુની સમ્યક્ પ્રકારે ભક્તિ–ઉપાસના કરવાથી સેવક (કર્તા) નુ કાર્ય યથેચ્છ સિદ્ધ–પૂર્ણતાને પામ્યુ આશ્ચર્ય કર્યું માટે આશ્ચર્યવાળા અને આશ્ચર્ય વાળા માટે આશ્ચર્ય કર્યું, એ પ્રકારે પ્રભુને અને આશ્ચર્યને અન્યોઅન્ય કારણ કાર્ય રૂપ સબધ ઘટી શકે છે ૪

લાડ કરી જે બાળક બોલેરે, માત પિતા મન અમીયને તોલેરે;
શ્રીનયવિજય વિબુધનો શિષોરે, યશ કહે ઇમ જાણો જગદીશોરે

ભાવાર્થ—શ્રી નયવિજય પડિતના શિષ્ય યશ (વિજય) કહે છે કે બાળક લાડ કરીને માત પિતા સમક્ષ જે બોલે છે તે તેઓને મન અમૃતતુલ્ય લાગે છે એમ હે જગદીશ! (તમે) જાણો ૫

વિવેચન—આ સ્તવનમા કર્તાએ બે પ્રશ્નો ઉપજાવી, તેના ખુલાસા પ્રભુ પાસે માગ્યા અને એમ કરીને પોતાની એ પ્રશ્નો-

નું નિરાકરણ કરવાની અજ્ઞાનતા વ્યક્ત કરી બાદ પાછળથી એ ગહન પ્રશ્નોનું યોગ્ય દલીલ અને દૃષ્ટાંતપુર્વક પોતેજ સમાધાન કર્યું. પ્રભુ પ્રત્યેના પોતાના આવા વર્તનથી સ્થૂલ લોકદૃષ્ટિએ વિચારતા કદાચ પ્રભુ નારાજ તો નહિ થયા હોય ! એવી આશંકા કર્તાને થવાથી પોતે પ્રભુને પ્રસન્ન કરવા માટે કહે છે (આ કથન ભક્તિભાવનું છે બાકી પ્રભુ નારાજ થાયજ નહિ એ હકીકતથી કર્ત્તા પોતે અજ્ઞાત નથી) કે હે જગદીશ ! નિર્દોષતા અને સરળતા પૂર્વક બાળક પોતાના માતા પિતા આગળ જે વચનો બોલે તેથી માતા પિતાને ક્રોધ તો ચ્હડતોજ નથી પણ ઉલટા તેઓને તે વચનો અમૃત સમાન મીઠાં લાગે છે, તેમ મારે મન માતા પિતા સમાન તમેજ છો તેથી મને એવો બાળક ગણી, મારાં બાળાભોળાં-કાલાઘેલા વચનોને પણ અમૃત સમાન ગણજો અને મારા ઉપર પ્રસન્ન થજો ! એવી મારી તમારા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે બાળકના બોલવા ઉપર માતા પિતાને પ્રેમ થવાનું મુખ્ય કારણ તે બાળકમા રહેલી નિર્દોષતા અને સરળતા છે સાથે તેના ઉપરનો મોહ પણ ગણી શકાય મ્હોટી ઉમ્મરના છોકરાઓ કે પુરૂષોમાં એ ગુણોનો ઓછે કે વધતે અંશે અભાવ હોય છે તેથી તેઓના વચનો જૂદીજ અસર ઉપજાવે છે. આથી જે લઘુ હોય તેને કેટલુ સુખ ? કેટલું ઓછુ જોખમ ? કેટલુ નિરૂપાધિપણું ? તે વિચારવું અને મ્હોટો હોય તેને કેટલુ જોખમ ? અને કેટલી ઉપાધિ ? તેની બુદ્ધિપૂર્વક તુલના કરી પરિણામે લઘુતાજ ધારણ કરવા યોગ્ય છે, એવું સુંદર શિક્ષણ લેવું અને તેનો સદા સ્વીકાર કરવો. ૫

---

૧૦ શ્રી શીતલનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

**શ્રી શીતલ જિન ભેટીએ, કરી ભકતે ચોખું ચિત્તહો;
તેહથી કહો છાનું કીશ્યું, જેહને સોંપ્યાં તન મન વિત્તહો.
શ્રી શીતલ૦ ૧**

ભાવાર્થ —ચિત્તને નિર્મળ કરી ભક્તિવડે આપણે શ્રી શીતલ જિનને ભેટીએ કહો ! કે જેને તન, મન અને ધન (એ સર્વ) સોપ્યું તેનાથી ગુપ્ત શું હોઈ શકે ? શુ રહી શકે ? ૧

વિવેચનઃ—જીવમાત્રને શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક એમ દરેક પ્રકારની શીતલતા અર્પનાર એવા શ્રી દશમા પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં સતા સ્તુતિકાર આ પહેલી કડીના પ્રારંભમા ભવ્ય જીવોને ઉદ્દેશીને કહે છે કે, હે ભવ્ય જીવો ! આપણે સર્વ એકાગ્રતા પૂર્વક પ્રભુની સેવા–ઉપાસનાવડે આપણા ચિત્તને–મનને નિર્મળ–સરળ–નિષ્કપટ કરી ભક્તિવડે શ્રી શીતલ પ્રભુને ભેટીએ–સર્વાત્મ પ્રદેશે આલિંગીએ–તેમના સ્વરૂપચિંતનમા તન્મય થઈ રહીએ આ પ્રમાણે પ્રભુના સ્વરૂપનું ચિંતન કરવામા લીન થવાથી મન ઉપરનું અશુભ–મલિન આવરણ તદ્દન દૂર થઈ જાય છે અને તેથી તે નિર્મળ બને છે. કર્ત્તા આગળ જતાં કહે છે કે જે વ્યક્તિને આપણે આપણું શરીર, મન તથા ધન એ સર્વ અર્પણ કર્યું હોય તેનાથી આપણે કશું પણ છાનું રાખવાનું હોયજ નહીં–રાખવા માગીએ તો રહી શકે પણ નહિ–રાખવાથી ઉલટી પોતાને હાનિજ થાય ! તેમ પ્રભુના સબંધમાં પણ સમજવું. આ ઉપરથી કહેવાનો આશય એ છે કે પ્રભુને સંપૂર્ણ–પણે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુએ, પ્રભુને સરળપણે–નિષ્ક-

પટભાવે પોતામાં રહેલી દરેક ખામીઓ–અપૂર્ણતાઓ–અવગુણો, સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને જાહેર કરી દેવા, એટલે યોગીરાજ આનંદઘનજીના શબ્દોમાં કહીએ તો 'કપટરહિત થઈને આત્માર્પણ કરવું.' એમ કરવાથીજ પ્રભુના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી પરિણામે તેમને ભેટી શકાય છે પણ પોતામાં રહેલી ખામીઓ કોઈ વિરલ જીવજ જાણી શકે છે અને જાણ્યા પછી પણ સુભાગ્યનો ઉદય હોય તોજ પ્રભુ આગળ તે જાહેર થઈ શકે છે ! ૧

દાયક નામે છે ઘણા, પણ તું સાયર તે કૂપ હો;
તે બહુ ખજવા તગતગે, તું દિનકર તેજસ્વરૂપ હો.
શ્રી શીતલ૦ ૨.

ભાવાર્થ.—દાતારનું નામ ધરાવનારા (દેવો તો જગતમાં) ઘણા છે પણ (તેઓ સર્વમાં) તું સમુદ્ર (રૂપ) છો અને તેઓ કૂવા (રૂપ) છે. તેઓ બધા ખજવા–આગીયા જીવડાની પેઠે અલ્પ પ્રકાશક છે (પણ) તું તો સૂર્યની જેમ તેજસ્વરૂપી છો. ૧

વિવેચનઃ—હે પ્રભુ ! આ જગતમા દાતાર તરીકે પોતાને ગણતા અને કહેવરાવતા ઘણા દેવો છે છતાં હું આપની પાસેજ યાચના કરવા આવ્યો છું તેનું કારણ એ છે કે કૂવો જેમ ક્યારેક સૂકાઇ જાય અને ક્યારેક વિપુલ જનસમૂહને પણ જલ પૂરૂં પાડે તેમ તે સર્વ દેવો તો રાગી દ્વેષી હોઈ કોઈના આ ભવ સંબંધી મનોવાંછિત બરાબર પૂરે, કોઇનાં ન પણ પૂરે અને કોઇનાં અલ્પ પૂરે તેવા છે. જ્યારે આપ તો સમુદ્ર જેવા છો એટલે સમુદ્રની કોઈ અવજ્ઞા–આશાતના કરે અથવા કોઈ તેની શ્રીફળ આદિથી પૂજા કરે છતાં તેની દરકાર ન કરતાં–તે ઉપર ધ્યાન ન આપતાં તે તો

દરેકની ઉપર સમભાવવાળો રહે છે, અને પોતાની પારાવાર જળ-ઋદ્ધિથી ક્યારે પણ અભિમાની થતો નથી, તે મુજબ આપ પણ પૂજકને અને નિંદકને સમ ગણીને દરેક જીવનું કલ્યાણ કેમ થાય? સર્વ જીવ શાસનરસિક કેમ બને? એવી ચિંતા—ભાવદયા રાખી દરેક અર્થી જીવના મનશ્ચિંતિત અર્થો—મન કામનાઓ (આ ભવ ને પરભવ સંબંધી) કોઇપણ જાતના પક્ષપાત વગર પૂરી પાડો છો અને એવી મને આપનામાં શ્રદ્ધા હોવાથી સેવ્યરૂપે મેં આપનેજ સ્વીકાર્યા છે વળી એનું બીજું કારણ એ પણ છે કે ખદ્યોત—આગી-આ કીડાઓ જેમ માત્ર જરા જરા પ્રકાશ આપે છે અને વિરમે છે તેની પેઠે તે સર્વ દેવો ક્વચિત્ કોઇના કોઈ પ્રકારના સાંસારિક મનોરથો પૂરે છે અને ક્વચિત્ પૂરતા અટકી પણ જાય છે અરે! ક્વચિત્ તો કોપ્યા હોય તો ઉલટા કોઈનું અમંગળ પણ કરવા તૈ-યાર થઈ જાય છે એટલે તેઓ ખદ્યોત જેવા છે, પણ સૂર્ય જેમ સદા સર્વ (ઉચ્ચ નીચ) મનુષ્યને સરખોજ પ્રકાશ આપે છે, તેમ આપ દરેક શરણાગત જીવના અંત:કરણમાંથી, કોઇપણ જાતના ત-ફાવત—ભેદભાવ વિના અજ્ઞાનાંધકારને દૂર કરી તેઓને નિરંતર જ્ઞાન-પ્રકાશ કાંઇપણ સંકોચ વિના આપો છો! આ સર્વ હકીકતો મને સારી રીતે વિદિત હોવાથીજ હું આપની હજુરમાં સેવકરૂપે ઉપ-સ્થિત થયો છું! ૨

મ્હોટા જાણી આદર્યો, દાળિદ્ર ભાંજે જગતાત હો;
તું કરૂણાવંત શિરોમણિ, હું કરૂણાપાત્ર વિખ્યાત[1] હો.
શ્રી શીતલ૦ ૩

૧ જૂઓ દીનોદ્ધારધુરંધરસ્ત્વદપરો૦—રત્નાકર પચ્ચીશી.

ભાવાર્થ —હે જગત્પિતા ! મે આપને મ્હોટા જાણીને અગીકાર કર્યા છે, તો તમે (મારી) દરિદ્રતા કાપી નાંખો, દયાળુઓમાં આપ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છો અને હુ પ્રસિદ્ધ એવો કૃપાને યોગ્ય છુ. ૩

વિવેચન.—હે જગત્વત્સલ મહાપ્રભુ ! જગત્‌ને વિષે વર્ત્તતા સર્વ દેવોને મેં જોયા અને તેમના ચરિત્રો પણ જાણ્યા, તથા તેમના સ્વરૂપ, સ્થિતિ અને સામર્થ્ય આદિ સર્વનુ મે સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકન કયુ અને તે પછી આપની સાથે એઓની તુલના કરી. એને પરિણામે આપ એ સરખામણીમા સર્વોત્તમ–સર્વોચ્ચ ભાસ્યા એટલા ઉપરથી મે આપને પૂજ્ય, ધ્યેય, ઉપાસ્ય અને આરાધ્ય જાણી અગીકાર કર્યા છે તો હવે મારી અનાદિ કાળની સ્વ સ્વરૂપ ગુમાવી બેસવા જેવી નિકૃષ્ટ સ્થિતિ દૂર કરી મને આત્મસમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવી આપો ! કારણકે હવે મે આપનુંજ શરણ લીધું છે ! આપ એટલુ ઔદાર્ય, એટલી અમૃતદષ્ટિ નહિ દેખાડો તો અન્ય કોણ દેખાડવા સમર્થ છે ? વળી આપ દયાળુપણાની સ્થિતિમા પણ સર્વથી ઉચ્ચપદ ધરાવોછો. અન્ય દેવો, જો ભૂલથી પણ કોઇથી તેમની ઉપાસનામા ખામી રહેવા પામે તો તેના ઉપર દ્વેષ રાખી તેને અનેક પ્રકારની યાતના–પીડા ઉપજાવે છે ! જ્યારે આપ એટલાબધા શરણાગતવત્સલ અને ભાવદયાધારક છો કે આપનો કોઇ ઈરાદાપૂર્વક પ્રાણાંત કષ્ટ આપે તોપણ તેનું એકાંત હિત કેમ થાય ? તે તરફજ માત્ર આંતરિક વળણ ધરાવો છો, પણ તેના કાર્ય તરફ તો જોતાજ નથી ! આપ એવા મહા કરૂણાળુ છો ત્યારે એવી મહા કરૂણાને યોગ્ય–પાત્ર હુ છું અને આપની

સેવામાં હાજર થયો છું. તેથી સર્વ રીતે આપની કૃપાને યોગ્ય છું. દીન જનનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ એવા આપ એકજ છો એમ હું માનું છુ, તો પછી આપનાથી ઉદ્ધાર થવાને યોગ્ય પાત્ર પણ હુંજ છું એમ આપે પણ માનવું જોઇએ એ નીતિ છે ! ૩

અંતરજામી સવિ લહો, અમ મનની જે છે વાત હો;
મા આગળ મોસાળના, શા વરણુવવા અવદાત હો ?.
શ્રી શીતલ૦ ૪

ભાવાર્થ.—હે અંતર્યામી ! મારા મનની દરેક વાત આપ જાણોછો, (તો હવે) મા આગળ મોસાળપક્ષ (નાં માણસો) ની હકીકત શું વર્ણવવી ? ૪

વિવેચન.—હે પ્રભુ ! આપને વિશેષ શું કહુ ? આપ બધું જાણો છો–અપ્રતિમ જ્ઞાની હોવાથી સર્વમા રહેનાર છો એટલે હુ આપની પાસે શા માટે આવ્યો છુ ? અને મારા મનમા શી આકાક્ષા છે ? એ સર્વ આપનાથી લેશ પણ અજ્ઞાત નથી. પોતાની મા આગળ માતૃપક્ષના કુટુંબીજનોના વૃત્તાતો–સ્થિતિઓ વર્ણવવાની જરૂર હોયજ નહિ, તે તો તે સર્વ જાણતીજ હોય તેમ આપ સુજ્ઞ છો, વળી સર્વવિત્ છો તેથી આપની પાસે વધારે કહેવાની જરૂરજ નથી ! કહ્યુ પણ છે કે—**सुज्ञेषु किंबहुना ?**

જાણો તો તાણો કીશ્યું, સેવાફળ દીજે દેવ હો,
વાચકયશ કહે ઢીલની. એ ન ગમે મુજ મન ટેવ હો.
શ્રી શીતલ૦ ૫

ભાવાર્થ —(આપ સર્વ) જાણો છો તો (પછી તાણી)

કેમ રાખો છો ? હે દેવ ! (આપની) સેવા (કરવા) નું જે કાંઈ ફળ હોય તે (મને) શીઘ્ર આપો. વાચક યશ કહે છે કે (આપની) ઢીલ કરવાની (જે) ટેવ છે તે મારા મનને (જરા પણ) રૂચતી નથી ! ૫

વિવેચન:—હે દયાળુ દેવ ! જ્યારે આપ મારી બધી સ્થિતિ જાણોછો તો પછી મારી માગણીનો તરતજ સ્વીકાર કેમ કરતા નથી ? વિલંબ શા માટે કરોછો ? આથી વિશેષ પ્રાર્થના કરવાની જરૂર હોય એમ હુ મુદ્દલજ માની શકતો નથી, છતા આપ ફળ આપવામા વિલબ કરોછો એથી મને આશ્ચર્ય થાય છે ! હવે તો આપની સેવાનું જે કાઇ અતિમ ફળ હોય તે મને વગર વિલબે આપો ! હવે હુ ધૈર્ય ધારણ કરી શકતો નથી–આકુળવ્યાકુળ થઇ જાઉંછુ ! વાચક મહાશય કહેછે કે આપની જે આ વિલબ કરવાની ટેવ છે એ મને જરા પણ ગમતી નથી ! મ્હોટા પુરૂષો તો યાચનાની અપેક્ષાજ રાખતા નથી ! તેઓ તો અર્થીની ઇચ્છા સ્વયમેવ જાણી લેછે અને તત્કાળ ઉચિતતા અનુસાર તે પૂરી કરેછે, અર્થી ટળવળે એ તેઓનુ દયાળુ હૃદય જોઇ શકતુંજ નથી–સહન કરી શકતું નથી ! અર્થી બહુ ટળવળે ત્યારે કટાળો બતાવી થોડુક આપવું એ તેઓની મહત્તા–શોભાને હાનિરૂપ છે એમ તેઓ ગણે છે ! એવી પ્રાકૃતજનોની રીતિ પ્રાકૃતજનોનેજ ઘટે ! આપ મારી આટલી બધી પ્રાર્થના છતા અતિ ઢીલ કરો છો એ મારાથી કેમ ખમાય ? બલીઆપ જેવા મહા પુરૂષને એમ કરવુ તે પણ કેમ શોભે ? એ બાબત હું આપને શુ કહું ? આપજ એનો વિચાર કરો ! અને મારૂં કથન વ્યાજબી જણાતું હોય તો સત્વર મારા ઇષ્ટની સિદ્ધિ કરી આપો !! હવે તો ઢીલ કરવાની વાત છોડી દ્યો ! ૫

આ સ્તવનમા કર્ત્તાએ પહેલી ગાથા ભવ્ય જીવોને ઉદ્દેશીને અને પછીની ચાર ગાથાઓ પ્રભુને ઉદ્દેશીને કહેલી છે તેની વચનરચનામાં ક્યાંક પ્રભુને બહુવચનથી અને ક્યાક એકવચનથી સંબોધ્યા છે તેમજ પોતાને માટે પણ ક્યાક એકવચનનો અને ક્યાક બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે એટલે આ સર્વ બાબતોને અંગે તેઓએ એકજ પ્રકારનો ક્રમ જાળવવાની જરૂર જોઇ નથી એમ જણાય છે પરંતુ ભક્તિ ને સ્તુતિમા એક વચન વાપરી શકાય છે, અને પોતાને માટે બહુવચન વાપર્યું હોય તો તે પોતાના જેવા ઘણાને ઉદ્દેશીને છે એમ સમજવું ઢીલનું નિમિત્ત પણ પોતાની કર્ત્તવ્યપરાયણતામા ખામીરૂપ સમજવું.

---

૧૧ શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

તુમે બહુ મિત્રીરે સાહેબા, મારે તો મન એક;
તુમ વિના બીજોરે નવિ ગમે, એ મુજ મ્હોટીરે ટેક.
શ્રી શ્રેયાંસ કૃપા કરો. ૧

ભાવાર્થ —હે પ્રભુ ! તમે બહુ મિત્રવાળા છો (પણ) મારે મન તો આપ એકજ (મિત્ર) છો, તમારા વિના અન્ય (દેવ) મને ગમતા નથી, એ મારી મ્હોટી ટેક છે (માટે) હે શ્રેયાંસ જિન ! (મારા ઉપર) કૃપા કરો ? ૧

વિવેચન —જીવ માત્રનુ શ્રેય-કલ્યાણ કરનાર અગ્યારમા પ્રભુ શ્રેયાંસનાથની સ્તુતી કરતા કર્ત્તા કહે છે હે નાથ ! આપ બહુ મિત્રના પરિવારથી પરિવૃત્ત છો–આપને ઘણા મિત્રો છે–આપ ઘણા જીવોને મિત્રભાવે જૂઓ છો ! અનેક ભવ્યજનો આપની સ્વ-

કલ્યાણાર્થે અનેક પ્રકારે મનસા, વાચા, કર્મણા સેવા, પૂજા, આરાધના, ભક્તિ, ધ્યાન અને સ્તુતિ કરતા સેવકરૂપે આપની હજુરમાં સદા હાજર રહેલા જોવામા આવે છે, પણ મારે મન તો આપ એકજ મારા સાચા મિત્ર-હિતચિંતક છો ! જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રીને આખા જગતમાં ગતિરૂપ, વિશ્રાતિરૂપ અને આધારરૂપ તેનો પતિ એકજ હોય છે, તેનેજ તે પ્રાણથી અધિક અરે ! દેવતુલ્ય વ્હાય છે-માને છે, તેમ હે પ્રભુ ! આપ વિના અન્ય દેવ મને જરા પણ ઇષ્ટ-પ્રિય લાગતા નથી-ગમતાજ નથી ! અન્ય દેવ તો ઉલટા મારી શેવાભક્તિની આશા રાખે છે એમ જણાય છે, એટલે તેઓ મારી મન કામના તો શી રીતે પૂરી શકે ? એવું તેમનામા સામર્થ્યજ ક્યાં છે ? તેથી મેં તો તારક તરીકે આપ સમર્થનેજ સ્વીકાર્યા છે ! આપને મૂકીને અન્ય દેવને હું ક્યારે પણ આરાધવાનો નથી ! આ મારી ખાસ હાર્દિક અને અચળ ટેક-પ્રતિજ્ઞા છે ! જે પામર જનો અનેક પ્રકારની સાસારિક આશાઓની પૂર્તિને માટે અનેક દેવોને સેવે છે, તેઓના ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ થતીજ નથી ! માટે મોક્ષાર્થી જીવે પૂર્ણ પરીક્ષા કરીને જે સર્વ દોષ રહિત હોય તેવા એકજ સત્ય દેવને ત્રિકરણે પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને સેવવા જોઇએ. અન્ય દેવોમા કદાચ કોઈ પ્રકારનો ચમત્કાર જોવામા આવે તોપણ તેથી મોહ પામવો ન જોઇએ આવી ઉત્તમ દૃઢનાના ધારક કર્તા પુરૂષ હોવાથી તેઓ જેમ હક્ક પ્રાપ્ત થયો હોય તેમ વિનતિ કરે છે કે હે શ્રેયાંસ પ્રભુ ! હવે તો આપે મારા ઉપર કૃપા કરવી જોઇએ ! હવે આપ મારી ઉપેક્ષા કરો તે આપને ન ઘટે ! મારે શરણ કરવા યોગ્ય હવે આપજ છો ! તેથી આપજ મારા પર કૃપાદૃષ્ટિ કરીને મને નિસ્તારો ! ૧

મન રાખો તુમે સવિ તણાં, પણ કીહાંએક મળી જાઓ !
લલચાવો લખ લોકને, સાથી સહજ ન થાઓ.
શ્રી શ્રેયાંસ૦ ૨

ભાવાર્થ:—સર્વ (જનો) ના મન આપ સાચવો છો પણ કોઇકની સાથેજ એકરૂપ થઇ જાઓછો, લાખો લોકોને આપ લલચાવો છો (પણ) અલ્પ પ્રયાસથી સાથે રહેનારા થતા નથી. ૨

વિવેચન:—હે પ્રભુ ! આપના વિચિત્ર વર્ત્તનનું હું શું વર્ણન કરૂં ! જેમ કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં ઘણા અતિથિ આવ્યા હોય તો તે દરેકને માન આપે–આદરસત્કાર કરે પણ તેમા કોઇ પોતાનો ખાસ ઇષ્ટ જન હોય તો તેનુંજ ખૂબ સ્વાગત કરી, તેને મોકળા મનથી–ખુલ્લા હૃદયથી ગુપ્તમા ગુપ્ત વાત હોય તે પણ જણાવી, તેની સાથે અભિન્નભાવે વર્તે, તેમ હે પ્રભુ ! ઉપર ઉપરથી આપ દરેકના મન સાચવો છો દરેકની સેવા સ્વીકારો છો, કોઇને આપ ખોટુ લગાડતા નથી પણ જે કોઈ આપનો સાચો ભક્ત હોય તેની સાથેજ આપ અભેદભાવથી મળી જાઓ છો ! આવી રીતે પક્ષપાત કરવો એ આપ જેવા નિરાગીને ન ઘટે ! આપને તો બધા સરખાજ હોવા જોઈએ ! આની ભક્તિ સાચા અંત કરણની છે અને આની ઉપરની છે તે આપે જોવુંજ ન જોઇએ! આપે તો મોટુ દિલ રાખવું જોઇએ ! વળી આપ લાખો લોકોને લલચાવો છો–આપની તરફ આકર્ષો છો–મ્હોટી મ્હોટી આશાઓ અને લાલચો આપો છો તેથી બિચારા અનેક જનો આપને રાત દિવસ સેવે છે, છતાં તે સર્વથી આપ તો સદા ભિન્નજ રહો છો પણ અલ્પ પ્રયાસથી તેના સાથી–સાથે રહેનારા થઈ જતા નથી. બહુ

બહુ પ્રયાસ કરવામા આવે ત્યારે કોઇકને-લાખમાં એકનેજ લૉટરીની ટીકીટ લાગી જાય તેમ, આપ પ્રાપ્ત થઈ શકો છો ! આવી સ્થિતિ હોવાથી મંદ વીર્યવાળા ઘણા આપને છોડી દે છે ! છેવટ સુધી તો કોઇક અપૂર્વ વીર્યવાન્ ભાગ્યશાળીજ ટકીરહે છે-આપને વળગી રહે છે ! આવા પ્રકારની સખ્ત કસોટી કરવામાં આપનો શો વિશિષ્ટ હેતુ રહેલો છે ? તે બાળ જીવો સમજી શકતા નથી. અમે તો બાહ્ય દૃષ્ટિવાળા છીએ તેથી ઉપરથીજ જોનારા છીએ અને આપ તો અંત:કરણના જોનારા છો, તેથીજ અમારી ને આપની ધારણામાં અણુધાર્યો ફેર પડે છે ! આ ગાથાથી ખાતાં પીતાં પ્રભુ મળી શકતા નથી—અલ્પ પ્રયાસે પ્રભુ સાધ્ય નથી પણ અપૂર્વ વીર્ય સ્ફુરાવવાથીજ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે એટલે એઓ દુરારાધ્ય છે-એમને પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય લોઢાના ચણા ચાવવા જેવું અતિ વિકટ અને દુષ્કર છે, એમ કર્તાએ સૂચવ્યું છે. સુખશીળ મનુષ્યોએ આથી બહુ પ્રકારે ચેતવાનું છે એમ અત્ર ધ્વનિત થાય છે. ૨

રાગ ભરે જન મન રહો, પણ તિહું કાલ વૈરાગ;
ચિત્ત તુમારા રે સમુદ્રનો, કોઇ ન પામે રે તાગ.
શ્રી શ્રેયાંસ૦ ૩

ભાવાર્થ.—રાગથી ભરેલા લોકના મનને વિષે આપ વસો છો, છતા પણ ત્રણે કાળ આપ વિરાગી રહોછો (આવા) આપના ચિત્તરૂપ સમુદ્રનો કોઈ પાર પામી શકતું નથી. ૩

વિવેચન.—હે પ્રભુ ! ભક્તજનોના હૃદયમા આપ પૂર્ણ રાગવડે ધારણ કરાઓ છો ભક્તજનો નિરંતર જાગૃત અને સુપ્ત

અવસ્થામા આપનુંજ ધ્યાન ધરે છે એટલે પૂર્ણ રાગથી ભરેલા ભક્તજનના હૃદયમા આપ સ્થિત થાઓ છો છતા તે રાગની કિંચિત્ પણ આપને અસર થતી નથી ! તે વખતે આપનું અતર તપાસીએ તો ત્યાં તો સદા કાળ વૈરાગ્યજ—રાગરહિતતાજ જોવામાં આવે છે ! આપની બાહ્ય અને આંતર સ્થિતિ એકરૂપ છે પણ તે મારા જેવા બાળ જીવોથી સમજાય તેવી નથી, તેથીજ હું કહું છું કે આપના હૃદયરૂપી સમુદ્રના તળને કોઈ સ્પર્શી શકતુ નથી—કોઇ પણ તેનો પાર પામી શકતું નથી ! લગભગ બીજી ગાથાની જેવીજ આ ગાથામા પ્રભુની સ્થિતિ બતાવી છે ! કહેવત છે કે જેની જેવી દૃષ્ટિ હોય તે તેવું જોઈ શકે બાહ્યદૃષ્ટિથી જોનાર, પ્રભુને પોતાના જેવાજ (રાગીજ) જોઈ શકે, તેજ વખતે યોગી મહાત્માઓ દિવ્ય દૃષ્ટિવડે પ્રભુને સદાને માટે વિરાગી જોઇ શકે. જેને યથાર્થ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ ન હોય તે પ્રભુના સત્ય સ્વરૂપનુ ચિતન કરતા મૂઝાય એ તદ્દન વાસ્તવિક છે પ્રભુના વાસ્તવિક સ્વરૂપને સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ હોય તોજ જાણી શકાય આ ઉપરથી દરેક જીવે યથાર્થ—સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ એમ અત્ર સૂચવ્યુ છે. અની પ્રાપ્તિ થાય તોજ પ્રભુનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણી શકાય અને તેમ થાય ત્યારેજ તેમનુ સમ્યગ્ રીતે આરાધન થઈ શકે ! ૩

એવાશુ ચિત્ત મેળવ્યું, કેળવ્યું પહેલાં ન કાંઈ;
સેવક નિપટ અબુઝ છે, નિર્વહશો તુમે સાંઇ.

શ્રી શ્રેયાંસ૦ ૪

ભાવાર્થ.—એવા (પ્રભુ) ની સાથે ચિત્તને જોડયું, પણુ તે અગાઉ તેને કેળવ્યું નહીં આ સેવક અત્યત અજાણુ છે,)તેનો) હે પ્રભુ ! આપ નિભાવ કરશો (એવી મને ખાત્રી છે) ૪.

વિવેચન —બીજી અને ત્રીજી ગાથામા વર્ણુન કરાયેલી સ્થિતિવાળા પ્રભુના સ્વરૂપચિંતનમા (બહુકાળ થયા અજ્ઞાન અને અવિવેકયોગે શુદ્ધ દેવની મને ઓળખાણુ થઈ ન્હોતી તેથી) આજે ચિત્તને સ લગ્ન-એકત્રિત કર્યું, પણુ ખેદનો વિષય એ છે કે આજ સુધી મે મારા ચિત્તને બીલકુલ કેળવ્યું નહીં તેથી મે બહુ ગુમાવ્યું ! યથાર્થ દૃષ્ટિને અભાવે હુ ખરા દેવને શોધી શકયો નહિ—ઓળખી શકયો નહિ ! મારી રાગી દ્વેષી દૃષ્ટિએ રાગી દ્વેષી દેવમાજ દેવપણુ માન્યુ અને તેથી મને ઘણુ નુકશાન થયુ ! મારો આજ સુધીનો વખત કાઇ પણુ પ્રાપ્તિ વિના નિષ્ફળ ગયો ! એ હકીકત મને બહુ ખેદ ઉપજાવે છે ! કારણુ કે જો મને સાચા દેવની ઓળખાણુ વ્હેલી થઇ હોત તો આજ સુધીમા તો મે બહુ મેળવ્યુ હોત ! પણુ હવે તો 'गतं न शोचामि' એ વાકયનો સ્વીકાર કરી 'જાગ્યા ત્યાંથી સવાર' ગણી હુ હવે મને ધન્ય કૃતાર્થ માનુ છુ, છતા હજી પ્રભુ ! હુ બહુ અબુધ છુ ! હજી મારે આપની સમીપે આવતા વચમા બહુ માર્ગ કાપવાનો છે, વચ્ચે બહુ બહુ વિકટતા રહેલી છે, એ માર્ગનો હુ તદ્દન અજાણુ છુ—બુદ્ધલ ભોમીચો નથી તો તે વખતે મને આપની સહાયની જરૂર રહેશે જ ! અત્યાર સુધી તો હુ વિમાર્ગમા અટવાયા કરતો હતો પણુ હવે જયારે ખરે માર્ગે ચ્હડયો છુ તો મને આશા છે કે આપ મારા ભોમીયા—માર્ગદર્શક જરૂર થશો અને મારો નિર્વાહ કરી—

મારી અજ્ઞાનાવસ્થા ઉદાર દીલથી ચલાવી લઈ મને આપની સમીપે લઇ જશો અથવા દૂર રહીને પણ મારામાં કોઈ અપૂર્વ શક્તિ મૂકશો—બાળ પ્રેરશો કે જેથી હું પોતેજ નિર્વિઘ્નપણે આપને પ્રાપ્ત કરી શકું ! મને ખાત્રી છે કે હું જે આશા રાખુ છું તેને આપ અવશ્ય ફળવતી કરશોજ ! આપની દયાશીલતાનો મને પૂર્ણ ભરોસો છે ! ૪

નિરાગીશું રે કિમ મિલે ? પણ મળવાનો એકાંત ૧ !
વાચકયશ કહે મુજ મિલ્યો ભકતે કામણ તંત.
શ્રી શ્રેયાંસ૦ ૫

ભાવાર્થ —નિરાગીને કેમ મળી શકાય ? પણ હું તો તમને નિશ્ચય મળવાનો (મળીશ). વાચક યશ કહે છે કે મને તો ભક્તિવડે કામણવાળા પ્રભુ મળ્યા ! ૫

વિવેચન.—સંસાર વ્યવહારમાં રચી પચી રહેલા–રાચી માચી રહેલા રાગી પ્રાણીઓ નિરાગી એવા પ્રભુને શી રીતે મળી શકે ? એમને મળવું તે ખરેખરૂં મુશ્કેલ છે, પણ હું તો તેમને જરૂર–એકાંતે મળવાનો કેમકે રાગી પ્રાણીઓ પ્રભુને મળી શકતા નથી તે સંબંધમાં હું તો એમજ માનું છું કે એમા આવડતનીજ ખામી છે ! ખરેખરા ઉપાયથી અને ખરા દીલથી જો પ્રભુને મળવા માટે પ્રયત્ન કરવામા આવે તો તેઓ અવશ્ય આપણને મળેજ એ નિ:સંશય છે! ભગવાન્ ભક્તાધીન છે એ વિવાદ વગરનું સત્ય છે, તેથી ભક્તિરૂપ કામણ વડે પ્રભુનું આકર્ષણ કરીને હું તો વ્હેલો કે મોડો પણ અવશ્ય મળવાનો! એમાં મને સંદેહજ નથી !

૧ ' એ તંત ' એવો પણ પાઠ છે. તંત=નિશ્ચય.

આટલી બધી દૃઢતાથી હું એટલા માટે કહું છુ કે, પોતાના ઉત્તમ ગુણોવડે જનસમૂહને આકર્ષનારા—લોભાવનારા અને કામ, ક્રોધ અને મોહાદિ મહાદોષોરૂપ ભાવશત્રુઓથી જનસમૂહનું રક્ષણ કરનારા એવા એ પ્રભુ, ભક્તિ કરવાથી—નિષ્કામ વૃત્તિ વડે સેવા કરવાથી મને તો કોઈ અંશે મળ્યાજ છે અને જે કોઇ અંશે મળ્યા છે તે એકવાર સર્વાંશે પણ મળશે એવી મને ખાત્રી છે ! જે જીવને સમ્યકૃત્વ પ્રાપ્ત થયું હોય અને તે દીર્ઘકાળ થયા ટકી રહ્યું હોય તે અવશ્ય થોડાકજ ભવમા કર્મમળથી મુક્ત થઇ પ્રભુસ્વરૂપને પામે. એ આશય આ છેલ્લી ગાથામા હોવાનું સંભવે છે. કર્ત્તા મહાપુરૂષને સમ્યકૃત્વ ગુણ પ્રાપ્ત થયો છે એમ આપણે પૂર્વે તેમના કથનથી જાણી શકયા છીએ અને હજી આગળ ઉપર પણ જાણશું. ૫

---

૧૨ શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીનું સ્તવન.

સ્વામી તુમે કાંઇ કામણ કીધું, ચિત્તડું હમારૂં ચોરી લીધું;
સાહેબા વાસુપૂજ્ય જિણંદા, મોહના વાસુપૂજ્ય જિણંદા.
અમે પણ તુમશું કામણ કરશું, ભક્તે ગ્રહી મન ઘરમાં ધરશું,
સાહેબા૦ ૧

ભાવાર્થ.—હે સ્વામી ! હે વાસુપૂજ્ય જિનેંદ્ર ! હે મનમોહન વાસુપૂજ્ય પ્રભુ ! (અમારા ઉપર) તમે કાંઈ કામણ કર્યું (અને) અમારૂ મન હરણ કરી લીધુ ! હવે અમે પણ તમારી ઉપર કામણ કરશું (અને) ભક્તિવડે (આપને) વશ કરી મનરૂપી ઘરમાં ધારણ કરશું ! ૧

વિવેચન —દેવ વડે પૂજવા યોગ્ય એવા બારમા પ્રભુનું સ્તવન કરતા કર્ત્તા પુરૂષ કહે છે કે હે સ્વામી ! હે વાસુપુજ્ય જિનેશ્વર ! હે સાહેબ ! હે મોહ પમાડનાર વાસુપૂજ્ય પ્રભુ ! અમે ગમે ત્યા હોઇએ તોપણ ત્યાથી અમોને તમારી પાસે આવવાનું મન થાય છે ! ગમે તેવી સ્થિતિમા હોઇએ તોપણ તમારી વિસ્મૃતિ અમને ક્યારે પણ થતી નથી ! નિરતર સૂતા, જાગતા, ખાતાં પીતા અને બીજા અનેક પ્રકારના કામ કરતા અમે આપનેજ જોઈએ છીએ ! આપનાજ મુખચદ્રનુ દર્શન કરી તદ્ગત સુધા—અમૃતનુ પાન કરીએ છીએ ! આ ઉપરથી અમને ચોક્કસ રીતે એમ લાગે છે કે આપે અમારા ઉપર કાઈ કામણ તો કર્યું છે અને એમ (મેસ્મેરીઝમ) કરી અમારૂં ચિત્ત આપે ચોરી લીધુ છે—કોઈમત્રવડે બાધી દીધુ છે ! અમે તો ગુણીના દાસજ છીએ એટલે આપ વડે આકૃષ્ટ થવાથી અમે તો બહુ ખુશી છીએ, કારણ કે અમે તો સદા આપનું સામીપ્ય ઇચ્છતાજ હતા તેમા આવી સ્થિતિ સ્હેજે પ્રાપ્ત થઇ તેથી અમે તો એટલા અમારા અહોભાગ્ય માનીએ છીએ ! પણ હવે અમે એક કામ કરવા માગીએ છીએ અને તે એ કે આપની ઉપર અમે પણ કામણ કરશુ અને આપને ભક્તિ વડે બાંધી લઇ મન રૂપી ઘરમા સ્થાપન કરશુ ! આપને પણ એવી સ્થિતિની પ્રાપ્તિ તદ્દન અનુકૂળ છે ! માત્ર આપ એટલુજ જોવાવાળા છો કે ભક્તજનના હૃદયમા ખરી ભક્તિ છે કે નહિ ! જો ત્યા ખરી ભક્તિ દેખો તો આપ તુરતજ—વગર વિલબે એવા હૃદયને આપના વાસગૃહ તરીકે પસદ કરો—સ્વીકારો ! આપનો એવો સ્વભાવ છે એ અમે જાણીએ છીએ !

મન ઘરમાં ધરીયા ઘર શોભા, દેખત નિત્ય રહેશો[1] થિર થોભા;
મનવૈકુંઠ અકુંઠિત ભકતે. યોગી ભાખે અનુભવ યુકતે.
સાહેબા૦ ૨

ભાવાર્થ—મનરૂપી ઘરમા ધારણ કરાયેલા (આપ તે) ઘરની સુદરતા જોઈ નિરતર (ત્યા) વાસ કરીને સ્થિર થશો! અસ્ખલિત ભક્તિવાળુ મન તેજ વૈકુઠ છે! એમ યોગીજનો પોતાના અનુભવથી કહે છે. ૨

વિવેચન—ઉપર કહ્યા મુજબ જ્યારે આપ એક વાર મારા મન રૂપી ઘરમા આવશો એટલે પછી તે ઘરની શોભા-સુઘડતા-ભક્તિથી ભરપૂરતા જોઇને આપ સદાને માટે ત્યા મુકામ કરી ટકીને રહેશો! વીરવિજયજી મહારાજે પણ પ્રભુને મન મદિરમા પધારવા આ પ્રમાણે વિનતિ કરી છે! આપણે ઘેર કોઇ સારો મેમાન આવવાનો હોય ત્યારે આપણે જેમ ઘરને વાળી ઝાડી સાફ કરી દરેક વસ્તુ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવીએ છીએ અને આવેલ મેમાન જેમ ઘરની આવી સ્થિતિ જોઈ પ્રસન્ન થાય છે અને પોતાના થતા સારા સ્વાગત વડે ત્યાં વધારે સ્થિતિ કરવા ઇચ્છા કરે છે તેમ મનરૂપી મંદિરમા આપને પધરાવવા ઇચ્છતા આ સેવકજને તેમાંથી અસરળતા-કપટભાવ, ભ્રમણતા-જ્યાં ત્યાં ભટકવાપણું આદિ મલિનતા કચરો દૂર કરી તેને નિષ્કપટતા અને એકચિત્તતા આદિ સામગ્રીઓ વડે શણગારેલું છે. તેથી હવે તો આપે ત્યાં પધારવુંજ જોઈએ. પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારે માનસિક સ્થિતિ કેવી રાખવી જોઇએ ? એનું બહુ સારૂં ચિત્ર કર્તાએ અહીં આલેખ્યું છે! મનની

[1] ' રહીશું ' એવો પણ પાઠ છે. એમ કરવાથી ' મન ઘરમાં પધારેલા પ્રભુને અમે સ્થિર થઇને નિત્ય જોયા કરશું ' એવો અર્થ થાય છે.

ભ્રમણશીલ સ્થિતિમા દર્શન, સેવા, પૂજા, સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ આદિ દરેક ધર્મકરણી કરનારે આ ઉપરથી બહુ ધડો લેવા યોગ્ય છે અને એવી સ્થિતિમાં કરેલી ધર્મકરણી પ્રાય નિષ્ફળ થાય છે એ પણ સાથેજ સમજવા યોગ્ય છે ! કર્તા આગળ વધતા કહે છે કે જો કોઈપણ જાતના વિઘ્ન વગર મનની અદર અકુઠિત ભક્તિ અસ્ખલિત રીતે ચાલુ રહે અને પ્રભુના સ્વરૂપમા લીન થવાય તો તે મનજ વૈકુઠ બની જાય અને આ દેહેજ મુક્તિસુખનો અનુભવ થાય ! કહ્યુ પણ છે કે —' મન ચગા તો કથરોટમે ગગા' અને **जा दव्वे होइ मई, अहवा तरुणीसु रूववतीसु; ता जइ जिणवर-धम्मे, करयलमज्झे ठिया सिद्धि** એટલે ' જેવી મતિ દ્રવ્યની અથવા સ્વરૂપવતી તરૂણ સ્ત્રીની પ્રાપ્તિમા હોય તેવી મતિ જો જિનેશ્વરના ધર્મનુ આરાધન કરવામા હોય તો કરતલ (હાથની હથેળી) મા મોક્ષ છે એમ સમજવુ ' યોગીજનો પોતપોતાના અનુભવની યુક્તિથી એ પ્રમાણેજ કહે છે. એ બાબતને અગે એક સરખો અનુભવ હોવાથી તેઓ ભિન્ન મતવાળા થતા નથી માત્ર એટલુંજ કહે છે કે ' મનમદિરને શણગારો એટલે તે વૈકુઠ બની જશે અને પ્રભુ ત્યા પધારશે ! ' ૨

ક્લેશે વાસિત મન સંસાર, ક્લેશ રહિત મન તે ભવપાર;
જો વિશુદ્ધ મન ઘર તુમે આવ્યા, પ્રભુતો અમે નવનિધિ ઋદ્ધિ
પાવ્યા. સાહેબા૦ ૩

ભાવાર્થ—ક્લેશે વાસિત મન તેજ સસાર છે અને ક્લેશ રહિત મન તેજ ભવનો પાર છે અર્થાત્ જ્યાં સુધી મન ક્લે-

શથી યુક્ત હોય ત્યાં સુધીજ સંસાર છે અને જ્યારે તે મન ક્લેશથી રહિત થાય ત્યારે ભવનો પાર પમાય છે હે પ્રભુ! જો આપ અમારા વિશુદ્ધ મનરૂપી ઘરને વિષે પધારો તો અમે નવનિધિની સંપત્તિ પામીએ ૩

વિવેચન —સંસાર અને મોક્ષનો તફાવત આ ગાથામા બતાવ્યો છે જ્યા સુધી જીવને વિષે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયો વર્તે છે ત્યા સુધી તે સંસારી જીવ કહેવાય છે સંસારનુ આદિ કારણ રાગ અને દ્વેષજ છે દ્વેષમા ક્રોધ તથા માનનો અને રાગમા માયા અને લોભનો સમાવેશ થાય છે અનુકુળ વિષયોની પ્રાપ્તિથી પ્રસન્નતા થવી તે રાગ છે અને પ્રતિકૂળ વિષયોની પ્રાપ્તિથી અણગમો થવા તે દ્વેષ છે. જ્યારે એ કષાયોથી જીવ તદ્દન રહિત થાય છે ત્યારે તે સંસારી છતા પણ સિદ્ધદશા અનુભવે છે. પછી તેને અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ વિષયોની પ્રાપ્તિ છતા બન્નેમા સમભાવ—એક સરખો આત્મિકભાવ ટકી રહે છે—સ્વાભાવિક રીતેજ બની રહે છે અને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે એ જીવ મોક્ષે જાય છે અત્ર ફલિતાર્થ એ છે કે મુમુક્ષુએ હરેક પ્રવૃત્તિ કષાયથી મુક્ત થવા અર્થેજ કરવી જોઇએ. બંધનું અને મોક્ષનું કારણ મનજ છે કહ્યુ છે કે —**मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः** કર્ત્તા કહે છે કે હે પ્રભુ અમારૂ મન હવે ક્લેશવડે મલિન નથી—હવે તો ક્લેશથી રહિત થવાથી નિર્મળ છે તેથી જો આપ કૃપા કરી અમારા એ વિશુદ્ધ મનરૂપી ઘરમાં પધારો તો અમને જાણે અષ્ટમહાસિદ્ધિ અને નવનિધાનની પ્રાપ્તિ થઈ એમ અમે માનીએ. જો કે અમે તો એમ માનીએજ છીએ કે અમારૂં મન વિશુદ્ધ છે તથાપિ જ્યા સુધી આપનુ તેમાં પધારવું થયું નથી ત્યાં સુધી અમને શંકા રહ્યા કરે છે—

ખાત્રી થતી નથી કે અમારૂં મન વિશુદ્ધ છે કે અવિશુદ્ધ ! અને એ શકાથી હૃદય બળ્યા કરે છે. માટે અમારી આ સ્થિતિ દૂર કરવા માટે આપ સત્વર પધારો એટલે એ ડામાડોળ સ્થિતિ દૂર થાય અને અમોને શાંતિ થાય. પછી અમે હિંમતવાન–ઉત્સાહિત થઈ જશું અને મોક્ષ ભણીના અમારા પ્રયાણમા ત્વરાથી આગળ વધશું ૩

સાત રાજ અળગા જઇ બેઠા, પણ ભગતે અમ મનમાંહે પેઠા;
અળગાને વળગ્યા જે રહેવું, તે ભાણા ખડખડ દુઃખ સ્હેવું.
સાહેબા૦ ૪

ભાવાર્થ —(આપ અહીંથી) સાત રાજ છેટે જઈ બેઠા છો પણ ભક્તિવડે અમારા મનમાં પેઠા છો, છેટે રહેલાને જે વળગતું રહેવું તે ભાણાખડખડનું દુ ખ સહન કરવા જેવુ છે ૪

વિવેચન —હે પ્રભુ ! આપ અમે રહીએ છીએ ત્યાથી સાત-રાજ જેટલે છેટે જઇ રહ્યા છો છતા અમે જ્યારે બહુમાન પૂર્વક એકાગ્રપણે આપનુ સ્મરણ કરીએ છીએ ત્યારે અમારા મનમાં આવી શકો છો ઘણી વખત અમે આપનું દર્શન કરવાને ઇચ્છીએ છીએ ત્યારે અમને આપ બહુ દૂર લાગો છો તેથી નિરાશા થાય છે કે આપનુ દર્શન કેમ કરી શકશુ ! છતાં કોઇ વાર આંતરિક દિલાસો પણ મળે છે કે શી ફીકર છે ! પ્રભુની એકચિત્તે ભક્તિ–ઉપાસના કરશુ એટલે પ્રભુ આપણી સમીપમાંજ છે એમ જણાશે ! આ પ્રમાણે નિરાશા અને આશામાં ચિત્તની ડોલાયમાન સ્થિતિ થતાં કોઈ વખતે એમ લાગે છે કે જે બહુ દૂર રહેલા હોય તેમને પરાણે વળગતા જવુ તે ક્ષુધા લાગી હોય, જમવા બેઠા હો-

ઇએ અને પીરસવાને વાર થતી હોય તે વખતે જેવો કટાળો આવે તેના જેવું છે. (આનું નામ ભાણાખડખડ કહેવાય.) તો હે કૃપાળુ! આવું દુઃખ અમારે હવે પછી સહન કરવું ન પડે એટલા માટે આપ અમારા વિશુદ્ધ મનરૂપી ઘરમાં પધારો અને અમને દર્શનનું સુખ આપો! ૪

ધ્યાતા ધ્યેય ધ્યાન ગુણ એકે, ભેદ છેદ કરશું હવે ટેકે;
ક્ષીર નીર પરે તુમશું મળશું, વાચકયશ કહે હેજે હળશું.
સાહેબા૦ ૫

ભાવાર્થ—ધ્યાન કરનાર (ધ્યાતા), જેનું ધ્યાન કરવામાં આવે તે (ધ્યેય) અને ધ્યાન એ ત્રણની એકતા થવા માટે અમારા તમારા વચ્ચે જે ભેદ છે તેનો હવે નાશ કરશું અને દૂધ અને પાણીની પેઠે આપની સાથે મળી જશુ (અને છેવટે) વાચક યશ કહે છે કે (આપની સાથે) સ્નેહથી એક રૂપ થશું. ૫

વિવેચન.—ધ્યાન કરનાર જેનું ધ્યાન ધરે તેના જેવો થાય ત્યારે ધ્યાનની ક્રિયા પૂર્ણ થાય છે. વાચકયશ પ્રભુને કહે છે કે હે પ્રભુ! હવે જ્યારે આપ અમારા મનમંદિરમા પધારશો ત્યારે અમે ઉત્સાહથી આપને પૂર્ણ અંશે મળવાના કાર્યમા આગળ વધશું. અડગ શ્રદ્ધાથી એ મુજબ પ્રયાણ કરતા અનુક્રમે આગળ વધતાં અમે ધ્યાતાની સ્થિતિમાંથી મુક્ત થઇ ધ્યેયસ્વરૂપ બની જશું એટલે અમારી ધ્યાન કરવાની માનસિક ક્રિયાનો અંત આવશે આ પ્રમાણે ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાન એ ત્રણની એકતા વડે અમે આપની અને અમારી વચ્ચે રહેલા ભેદનો (અંતરનો) નાશ કરશું. પછી દૂધ અને પાણી જેમ એકમેક થઇ રહે છે તેમ અમે આપ-

ના સ્વરૂપમાં લીન થશું અને પરિણામે અમે આપના સ્વરૂપ સાથે પૂર્ણ પ્રેમથી રમણતા કરશું આ સ્તવનમા પ્રભુ મનમંદિરમા પધારે એમ લખ્યુ છે તે અમુક અંશે પ્રભુના સ્વરૂપનું ભાસન થવા રૂપ–ચોથા ગુણસ્થાન પછીના ગુણસ્થાનો સ્પર્શવા રૂપ સમજવુ અને ત્યાથી ચ્હડતાં ચ્હડતા તેરમું અને છેવટ ચૌદમું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત કરી પરિણામ મોક્ષપુરીમા વાસ કરવો એવો ક્રમ આ સ્તવનમા સૂચવેલો જણાય છે

---

૧૩ શ્રી વિમલનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

સેવો ભવિયાં વિમલ જિણેસર, દુલ્લહા સજ્જન સંગાજી;
એવા પ્રભુનું દરિશન લેવું, તે આળસમાંહે ગંગાજી. સેવો૦૧

ભાવાર્થ—હે ભવ્યજનો ! (તમે) વિમળ જિનેશ્વરને સેવો ! (કારણ કે) સજ્જનનો સંગ થવો દુર્લભ તે અને આપણને જે એવા પ્રભુના દરિશનની પ્રાપ્તિ થવી તે આળસમા રહ્યા છતા (થોડે પ્રયાસે) ગંગાજી (ની પ્રાપ્તિ તુલ્ય જાણવુ) ૧

વિવેચન —જેમને નિર્મળ જ્ઞાનાદિ વર્તે છે અને જેઓ કર્મમળથી રહિત થઇ નિર્મળ થયા છે એવા તેરમા પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કર્ત્તા પુરૂષ કહે છે હે ભવ્યજનો ! તમે વિમલનાથપ્રભુની સેવા, પૂજા તથા આરાધના કરો, કારણ કે સંત પુરૂષોનો સમાગમ થવો એ બહુ મુશ્કેલ છે–કોઇ પૂર્વ પુન્યનો ઉદય હોય તોજ થઇ શકે છે. સંસારમા કુસંગતિ યોગે અનાદિકાળથી આ જીવ અનેકધા ભ્રમણ કરતો રહ્યો છે તેને ઉત્તમ સંગતિની બહુ જરૂર છે તે જો ન મળે તો જીવની દુર્દશા કોઈ રીતે દૂર

થાય તેમ નથી સત્સગતિનો પ્રભાવ અલૌકિક છે અત્ર ભવ્ય જીવોને ઉદ્દેશીનેજ કર્ત્તાએ આ સૂચન કરેલું છે, કારણ કે અભવ્ય જીવોને એવી સૂચના કરવાથી કોઇપણ પ્રકારનુ પારમાર્થિક ફળ સભવતુંજ નથી સજ્જનનો યોગ, તેના વચનમા પ્રતીતિ અને તેના કથન અનુસાર અનુસરણુ એ સર્વ ભવિષ્ય સુધરવાનુ હોય તોજ થાય છે, અન્યથા તે બહુ દુર્લભ છે એમ આપણે ઉપર વિચારી ગયા, તે જે જીવ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની સામગ્રીથી બહુ છેટે હોય તેને અક્ષરશ લાગુ પડે છે પણ આપણને તો કોઇ મહા પુન્ય યોગે આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુળ, આરોગ્ય અને ધર્મ શ્રવણનો યોગ વગેરે સામગ્રીની પ્રપ્તિ થઇ છે, એટલે પ્રભુનુ દર્શન થવુ એ આપણને બહુ મુશ્કેલ નથી આપણે તો હવે થોડોજ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે જેમ આળસુ માણસ, ગગાજી ગયા વગર, કોઇ સુયોગે જ્યા પોતે રહેતો હોય તેટલામા નજીકજ ગગાજી પ્રકટે અને તે ગગામા સ્નાન કરીને પવિત્ર થાય એટલે વગર પરિશ્રમેજ તેને ગગાજી મળ્યા ગણાય, તેમ આપણને પણ પ્રભુના દર્શન થયા છે તો હવે તેમની સેવા કરવાનીજ જરૂર છે તે કરવામા આવે તો સમ્યગદર્શન પ્રાપ્ત થવામા સુલભતાજ છે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવા અગાઉ જીવ યથપ્રવૃત્તિકરણ કરીને અપૂર્વકરણે પહોચ્યો હોય અને ગ્રથીભેદ કરવાની તૈયારીમા હોય તે વખતની સ્થિતિ આ ગાથામા વર્ણવી હોય એમ સમજાય છે ૧

અવસર પામી આળસ કરશે, તે મૂરખમાં પહેલોજી;
ભૂખ્યાને જેમ ઘેવર દેતાં, હાથ ન માંડે ઘેલોજી. સેવો૦ ૨

ભાવાર્થ—જેમ ભૂખ્યા માણસને ઘેવર આપવા જતાં (જે) ઘેલો હોય તેજ હાથ ન ધરે તેમ, અવસર પ્રાપ્ત થાય તે વખતે જે આળસ કરે તે મૂર્ખ શિરોમણી ગણાય ૨

વિવેચનઃ—ગામ બહાર ગગાજી પ્રકટે પણ ત્યા જવા જેટલો શ્રમ ન ઉઠાવાય, વૃક્ષ ઉપર ફળ પરિપકવ થયેલું હોય પણ તેને તોડીને ખાવા જેટલી પણ મહેનત ન થાય અને ભૂખ્યા માણસને કોઇ દયાળુ પુરૂષ સુદર ઘેવર આપવાનું કરે તે વખતે તે અક્કલહીન માણસ હાથ પગ લાંબો ન કરે, તો એના કરતા બીજી કઈ મ્હોટી મૂર્ખતા હોઈ શકે ? એ સમજવુ મુસ્કેલ નથી તેજ મુજબ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો વખત પ્રાપ્ત થયા છતા આળસ–પ્રમાદ કરવામાં આવે–જરા જેટલો પણ ઉદ્યમ સેવવામાં ન આવે તો થોડીજ મહેનતે ઘણો લાભ મળતો હોય તે અટકી જાય, મળેલી તક ચાલી જાય, ફરી એવી તક મળવી દુર્લભ થાય અને છેવટે ઘણો પરિતાપ થાય એમા લેશ પણ ખોટુ નથી. આવી રીતે પ્રમાદ કરનારને મૂર્ખ શિરોમણિનું ઉપનામ અપાય તો તેમા જરા પણ અત્યુક્તિ કે અવાસ્તવિકતા નથી ધાર્મિક કાર્યો કરવામા આજ કરશુ ! પાચ દિવસ પછી કરશું ! વૃદ્ધાવસ્થામા કરશુ ! હાલ શી ઉતાવળ છે ? એમ વાયદા કરી અમૂલ્ય સમય ગુમાવનાર પામર જીવો, જ્યારે અચિંત્યા કાળ–કૃતાંતના હાથમાં સપડાઇ જાય છે ત્યારે તે વખતે તેઓને બહુ પશ્ચાત્તાપ થાય છે, ત્રાસ પણ બહુ થાય છે પણ તે બહુ મોડો થયેલો હોય છે તેથી તે વખતે તેનો કાઇ પણ ઉપાય થઈ શકતો નથી અને માઠી ગતિના ભાજન થવુ જ પડે છે, માટે આત્માર્થી જીવોએ પ્રમાદનો જેમ બને તેમ પરિહાર કરી સ્વહિત કરવામાં વગર વિ-

ક્ષણે ઉદ્યમવંત થઇ જવું જોઇએ, એવો આ ગાથાનો આશય છે. ભાગ્યવંત જીવોજ સુખે આત્મહિત સાધી શકે છે અને તેઓને પસ્તાવાનો વખતજ આવતો નથી. ૨

ભવ અનંતમાં દરિશન દીઠું, પ્રભુ એહવા દેખાડેજી;
વિકટ પંથ'જે પોળી પોળીયો, કર્મવિવર ઉઘાડેજી.સેવો૦ ૩

ભાવાર્થ—અનંત ભવ ગયે થકે (આજે) પ્રભુનું દર્શન પ્રાપ્ત થયું આ સંસારના વિકટ પંથમાં ભમતા ભમતા જૈન-શાસનરૂપ મંદિરની પોળ (દરવાજો) કર્મવિવર (નામે) દ્વારપાળ ઉઘાડે ત્યારે દર્શન થાય અર્થાત તે દ્વારપાળ દ્વાર ઉઘાડીને પ્રભુનું દર્શન કરાવે * ૩

વિવેચન.—અનંત ભવ થયા હું સંસારરૂપ અટવીમાં ભ્રમણ કરતો હતો અને દર્શનની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ કરતો હતો, પણ એ પ્રયત્ન શાસ્ત્રસંમત ન હોવાથી મને અદ્યાપિ તેની પ્રાપ્તિ થઈ ન્હોતી, તે આજે આવા સમર્થ અને કૃપાળુ પ્રભુની પૂર્ણ મહેરબાનીથીજ થઈ અર્થાત્ પ્રભુનું દર્શન થયું જૈનશાસનરૂપ મંદિરમાં પ્રભુ સાક્ષાત્ વિરાજે છે, તે મંદિરના કર્મવિવર નામે દ્વારપાળે જ્યારે તેની પોળ ઉઘાડી આપી ત્યારે પ્રભુનું દર્શન થયું આ સંસારના વિકટ પંથમાં જીવ જ્યારે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરવાનો હોય છે ત્યારે તેને ભવિતવ્યતાના યોગે આયુષ્ય વિના સાત કર્મની સ્થિતિ કિંચિન્ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલી શેષ રહે

---

૧ ગ્રંથી (અનંતાનુબંધીચતુષ્ક અને દર્શન મોહનીયત્રિકરૂપ ગાંઠ) એવો પણ પાઠ છે.

* જૂઓ ઉપમિત ભવપ્રપંચ પીઠબંધ ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૧૫.

છે તે વખતે તેને યથાપ્રવૃત્તિકરણ પ્રાપ્ત થાય છે, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમા શુભ અધ્યવસાય રૂપ આ પહેલી સ્થિતિ છે બાદ તે જીવ અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તથા મિથ્યાત્વ મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય એ સાત પ્રકૃતિરૂપ દૃઢ બંધનને અપૂર્વ વીર્ય યોગે ભેદી-છેદી નાખે છે તે વખતે તે જીવને જે અપૂર્વ અધ્યવસાય-પરિણામ આવે છે તેને અપૂર્વકરણ કહે છે યથાપ્રવૃત્તિકરણ તો અભવ્ય જીવને પણ અનંતી વાર આવે છે પણ ઉપર્યુક્ત સાત પ્રકૃતિરૂપ વિકટ ગ્રંથીનો ભેદ કરવાનો તેમનામાં સ્વભાવ ન હોવાથી તેઓ ત્યાથી પાછા ફરે છે આવો ભાવ આ ગાથામા કહેલો છે કર્ત્તા મહાશયને પ્રભુની અપ્રતિમ કૃપાવડે એટલી કાર્યસિદ્ધિ થયેલી છે એટલે તેમને તે (દર્શનની પ્રાપ્તિ) સુલભ લાગી છે અને તેથીજ ભવ્યજીવોને એની પ્રાપ્તિ થાય એ અર્થે ભાવદયાપૂર્વક ઉપદેશ આપે છે પ્રભુની કૃપાથીજ પોતાને એ પ્રાપ્તિ થઈ એમ પ્રતીત થયા પછી તેઓ ભાર દઇને નિડરપણે કહે છે કે આવા વિમળ પ્રભુ વિના અન્ય કોઇ પણ એ ગુણ પ્રાપ્ત કરાવવા સમર્થ નથીજ ! પ્રભુ પ્રત્યે આ એમનો અવિચ્યુત ભક્તિભાવ અને અડગ શ્રદ્ધાજ ગણાય અને તેને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના ખાસ ચિન્હરૂપે લેખી શકાય ! ૩

તત્ત્વપ્રીતિકર પાણી પાએ, વિમલાલોકે આંજીજી;
લોયણગુરૂ પરમાન્ન દીએ તવ, ભ્રમ નાંખે સવિ ભાંજીજી.
સેવો૦ ૪

ભાવાર્થ —(તે પછી) ગુરૂ (ધર્મબોધકર મંત્રી અનાદિનો

મિથ્યાત્વવ્યાધિ દૂર કરવા માટે) તત્ત્વપ્રીતિકર નામે પાણી પાય, વિમલાલોક (નામે અંજનથી) લોચન આજે અને પછી મહા-કલ્યાણ નામે પરમાન્ન આપે (એમ કરીને) સર્વ (મિથ્યાત્વ રૂપ ખોટી માન્યતા) ભ્રમ ભાગી નાંખે ૪

વિવેચન—કર્મવિવર નામનો દ્વારપાળ જ્યારે જૈનશાસનરૂપ મંદિરની પોળ ઉઘાડે અને જીવ તેમા પ્રવેશ કરે, ત્યારે ત્યા તેને ઉપકારી ગુરૂ મળે. તેઓ તેને શુદ્ધ શ્રદ્ધારૂપ તત્ત્વપ્રીતિકર નામે પાણી પાય, બાદ સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ વિમલાલોક નામે અંજન તેના નેત્રમા આજે અને તે પછી તેને સમ્યક્ ચારિત્રરૂય મહાકલ્યાણ નામે પરમાન્ન (ક્ષીર)નું ભોજન કરાવે એટલે તેને રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ થાય અને તેનો સર્વ પ્રકારનો વિપર્યાસ ભાવ દૂર થાય આ ગાથામા જે ભાવ ભરવામા આવ્યો છે તે ઉપમિતિ ભવપ્રપંચ કથામા આપેલા એક ભિક્ષુકના દૃષ્ટાંતને બરાબર અનુસરતો છે તે દૃષ્ટાંત સંક્ષેપમા આ પ્રમાણે છે "એક ભિક્ષુક (મોહમૂઢ સંસારી જીવ) પોતાના પાત્રમા (અનાદિમિથ્યાત્વ યોગે પૌદ્ગલિક ભાવમા રમણતારૂપ) કદન્ન—ખરાબ અન્ન લઇને બેઠો હતો. તે ભિક્ષુકને પોતાની પાસેના અતિ કુત્સિત અન્ન ઉપર બુદ્ધિની વિકલતાને લીધે અત્યંત સારાપણાની બુદ્ધિ હતી તે ભિક્ષુક ફરતો ફરતો સર્વજ્ઞશાસનરૂપ મંદિરના દરવાજા પાસે આવ્યો ત્યા કર્મવિવર (કર્મ માર્ગ આપે, રસ્તો કરી આપે તે રૂપ) નામે દ્વારપાળ રહે છે તેણે પેલા ભિક્ષુકની યોગ્યતા જાણીને તે મંદિરનું મજબુત દ્વાર ઉઘાડયું. ભિક્ષુક અંદર ગયો ત્યાં તેને સર્વજ્ઞ પ્રભુનું સામાન્ય દર્શન થયું અને ત્યાં તેને એક દયાળુ ગૃહસ્થ

(ધર્મબોધકર મંત્રી) મળ્યા તેઓએ તેને સમજાવ્યો, દિલાસો આપી શાન્ત કરી વિશ્વાસ બેસાડયો. પછી પ્રથમ તેનો અનાદિ વ્યાધિ મટાડવા માટે જળ પાયું, અંજન આંજ્યું અને પરમાન્ન ખવરાવ્યું એટલે ભિક્ષુક સ્વસ્થ થયો અને તેને તેના વચન ઉપર વિશેષ વિશ્વાસ બેઠો—મારા એકાન્ત હિતેચ્છુ આ ગૃહસ્થ છે એમ તેને લાગ્યું, તેને ખરા તત્ત્વ ઉપર પ્રીતિ થઈ, તેનો અજ્ઞાનરૂપી નેત્રદોષ દૂર થયો અને મિથ્યાભાવમાં રમણ કરવારૂપ મોહ દૂર ટળી જતા તેણે કુત્સિત અન્નવાળું પોતાનું પાત્ર દૂર ફેંકી દીધું એટલે પરિણામે તે સુખી થયો " આ દૃષ્ટાંતનો ઉપનય સુગમ છે તેથી તેનો અહીં વિસ્તાર કર્યો નથી અપૂર્વકરણ પછી આગળ વધતા તેથી પણ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય જીવને પ્રાપ્ત થાય છે તેને અનિવૃત્તિ કરણ કહે છે એ કરણની પ્રાંતે જીવ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્યાર પછી તે જે જે ક્રિયાઓ કરે છે તે તે તેને યથાર્થ રીતે મોક્ષફળ આપનારી થાય છે રત્નત્રય પ્રાપ્ત કરવાની આજ સ્થિતિ—સ્વરૂપ છે, એથીજ જીવની ખરી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે આ પ્રમાણે સમકિત પામવાથી અનાદિ કાળથી ચાલી આવેલી હઠવાસના જીવ છોડી દે છે અને તેનો અવસ્તુમા વસ્તુનો આરોપ કરવારૂપ ભ્રમ માત્ર નાશ પામે છે. મૂળમા 'ભ્રમ નાંખે સર્વ ભાજીજી' એમ છે તેનો અર્થ 'સમકિત પામવાથી સર્વ મિથ્યા ભ્રમ ભાગી જાય' એમ સમજવો.

ભ્રમ ભાંગ્યો તવ પ્રભુશું પ્રેમે, વાત કરૂં મન ખોલીજી;
સરળતણે જે હઇડે આવે, તેહ જણાવે બોલીજી. સેવો૦ ૫

ભાવાર્થ!—(ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મારો) ભ્રમ ભાંગ્યો એટલે (હવે) પ્રભુ સાથે પ્રેમથી મન ખોલીને વાત કરૂં છું.

(કરી શકું છુ). સરળ (ચિત્તવાળા) ને જે જે (હકીકત) સાંભરી આપે તે તે (તે) બોલીને જણાવે (એવો વ્યવહાર છે) ૫

વિવેચન —ઉપર દર્શાવેલા-વર્ણવેલા ક્રમ પ્રમાણે મારા સુભાગ્યથી મિથ્યા પદાર્થમાં મૂઝાવા રૂપ ભ્રમનો નાશ થયો એટલે હવે હું પ્રભુ સાથે પૂર્ણ પ્રેમથી એકાતમા હૃદય ખોલીને-કોઇપણ જાતના સંકોચ વગર ગોષ્ટિ કરી શકુ છુ એટલે અ શે પ્રભુ અને મારી વચ્ચેનો ભેદ ટળ્યો છે પ્રભુનો ઉપકાર મે જાણ્યો છે અને તેથી તેમના ઉપર મને અવિહડ પ્રેમ-ભક્તિભાવ જાગ્યો છે તથા મારી દૃષ્ટિ નિર્મળ થવાથી (હું સમ્યગ્દૃષ્ટા થયો તેથી) મને પ્રભુનું સ્વરૂપ યથાર્થ ભાસ્યુ છે, તેમની નિ સ્વાર્થ કૃપા મને હૃદયગોચર થઇ છે અને મારા દિવ્ય દૃષ્ટિના દ્વારો ખુલી ગયાં છે- એટલે કોઇપણ પ્રકારનું એ દૃષ્ટિને આવરનારૂં આવરણ ન રહેવાથી મને એમને સાથે હૃદયસકોચ રહે એવુ કારણ રહ્યુ નથી નિષ્કપટ ભાવવાળો મનુષ્ય પોતાને જે જે હકીકત હૃદયમા સ્ફુરે તે તે સરળપણે પોતાના સ્વામીને કહી-જણાવી દે છે અને તેનું કથન સરળ ભાવનું હોવાથી તેના સ્વામીને અરૂચિકર થઈ પડતું નથી. તેમ હું પણ હવે પ્રભુ પ્રત્યે જે જે વાતો-હકીકતો સરળ ભાવથી કહીશ તેથી પ્રભુની મારા ઉપર કૃપાજ વૃદ્ધિગત થશે પણ તેમને માઠુ તો લાગવાનુંજ નથી. કારણ કે માબાપ આગળ પોતાનાં બચ્ચાઓ જે જે બોલે છે તેથી માબાપનો બાળકો પ્રત્યે એકાંત સ્નેહજ ઉદ્ભવે છે પણ તેમને માઠું લાગવાનો તો અવકાશજ હોતો નથી! ૫

શ્રી નયવિજય વિબુધ પય સેવક, વાચકયશ કહે સાચુંજી;
કોડી કપટ જો કોઈ દિખાવે, તોહિ પ્રભુ વિણ નવિ રાચુંજી.
સેવો૦ ૬

ભાવાર્થ—શ્રી નયવિજય પંડિતના ચરણસેવક વાચક યશ (એક) સત્ય (હકીકત) કહે છે કે જો કોઇ મન ક્રોડોગમે કપટ ક્રિયા બતાવે તોપણ હુ પ્રભુ વિના (અન્ય કોઈમા) રાચુ—મોહિત થાઉં નહિ (એ મારો નિશ્ચય છે)। ૬

વિવેચન—આ સ્તવનના રચયિતા મહાપુરૂષ અંતે—ઉપસંહાર કરતા એક સત્ય (જે તેમને હૃદયમાં પરિણમ્યું છે તે) જાહેર કરે છે કે ઇંદ્રજાળ આદિ કોઇ પણ પ્રકારના મિથ્યા પ્રપંચથી કોઇ મને છેતરવા માગે—મારૂ મન ફેરવવા માગે તોપણ હું ભાર દઇને નિડરપણે અને અડગ શ્રદ્ધાથી કહું છુ કે હવે પછી શ્રી વીતરાગ પ્રભુ વિના અન્ય કોઈપણ દેવની પૂજા—સેવા—આરાધના હું કયારે પણ કરવાનોજ નહિ। હૃદયપ્રેમથી ભરેલા આ ઉદ્ગારો સાચા સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ સૂચવે છે એવા જીવને ધર્મરંગ અસ્થિમજ્જાએ પરિણત થયેલો હોય છે—એની રગેરગમા ધર્મના અંગે અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસ પ્રકટેલો હોય છે અને તેને યોગે તે આત્મોન્નતિના પ્રયાસમા આવી પડતા અનેક આવરણો—વિઘ્નો સ્વલ્પ પ્રયાસે દૂર કરી અલ્પ કાળમાં ઇષ્ટ સ્થાનને—સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સુખ દુ:ખ માત્ર કર્મનાજ વિપાકો છે એ હકીકતને માનનારા છતાં કેટલાએક જૈન ભાઈઓ જરા કષ્ટ કે આપત્તિ પ્રાપ્ત થયે ગભરાઈ જઇ—મનોબળને નબળુ કરી—હિંમત ગુમાવી બેસી અન્ય ગમે તે દેવદેવી સંબંધી ગમે તે પ્રકારની માન્યતા

સ્વીકારવા (માનતા કરવા) તૈયાર થઈ જાય છે અને તેમ કરીને પોતાના જૈનત્વને ભૂલી જાય છે એવાઓએ આ હકીકત ઉપરથી ધડો લઇ બહુ સમજવાનુ છે આવે વખતે માત્ર એટલુજ ધ્યાનમાં રાખવુ જોઇએ કે જો પુન્યોદય હશે તો કોઈ કાંઈપણ અપાય-કષ્ટ આપવા સમર્થ નથી એને પાપોદય હશે તો કોઈપણ-દેવ કે દેવી પણ તેના ફળ-પરિણામને નિવારવા-રોકવા શક્તિમાન્ નથી. આમ વિચારી શ્રદ્ધામા શિથિલ ન થતાં ધર્મનુ સવિશેષ સેવન કરવુ કે જેથી અશુભનો ઉદય સર્વથા ટળી જાય ૬

૧૪ શ્રી અનંતનાથસ્વામીનું સ્તવન.

શ્રી અનંત જિનશું કરો, સાહેલડીયાં,
ચોળ[1] મજીઠનો રંગરે, ગુણવેલડીયાં;
સાચો રંગ તે ધર્મનો, સાહેલડીયાં
બીજો રંગ પતંગરે, ગુણવેલડીયાં. ૧

ભાવાર્થ—હે સન્મિત્રો! (તમે) શ્રી અનંત પ્રભુ સાથે ચોળ મજીઠના જેવો (પાકો) રંગ (રાગ) કરો. હે ગુણના વેલારૂપ સજ્જનો! ધર્મનો રંગ તે ખરો રંગ છે અને બીજો (તે સિવાયનો) રંગ પતંગ જેવો છે ૧

વિવેચન—અનંત કર્મોનો નાશ થવાથી જેમણે અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા છે એવા ચૌદમા અનંતનાથ પ્રભુનું

૧ ચોળ એટલે વસ્ત્ર, તેના પર ચડાવેલા મજીઠના રંગ જેવો રંગ-અથવા ચોળ, મજીઠનું વિશેષણ છે. 'રાતી ચોળ જેવી' એમ કહેવાય છે તેથી ચોળ વસ્તુવિશેષ પણ સંભવે છે.

ગુણોત્કીર્તન કર્ત્તા ભવ્ય જીવો સમક્ષ કરે છે મીઠા વચનથી આમંત્રીને–સંબોધીને વાત્સલ્યભાવપૂર્વક કહે છે કે હે બંધુઓ! તમે સાંસારિક પદાર્થો–ધન, કુટુંબ અને અનેક ભોગોપભોગ્ય વસ્તુઓ ઉપર અનાદિ કાળથી જે અપ્રશસ્તરાગ રાખી રહ્યા છો તેને દૂર કરી આ અનંત પ્રભુ ઉપર પ્રશસ્ત અને ખરો–મોક્ષમેલાપક રાગ કરો! અને તે ચોળ મજીઠના રંગ જેવો દૃઢ કરો કે જે કોઇ પણ વખત જાય નહિ! મજીઠ માટે એમ કહેવાય છે કે તેનાથી રંગેલા વસ્ત્રને બાળી નાખવામા આવે તો તેની રાખમાં પણ તેનો રંગ ઉતરે છે પ્રભુ ઉપર કરેલો રાગ અસ્થિમજ્જાએ પરિણમેલો હોવો જોઇએ એમ આથી ફલિત થાય છે ઉપર ઉપરથી રાગ રાખનારની કાર્યસિદ્ધિ પણ જેવી તેવીજ થાય છે, કર્ત્તા આગળ વધતા કહે છે કે ખરેખરો રાગ જો કોઈ પણ હોય તો તે આત્મિક ધર્મનોજ છે તે રાગ જો જીવને થોડો વખત પણ ટકી રહે તો તેને અનંત ભવભ્રમણ મટી જઈ પરિમિત–માપવાળો સંસાર થઇ જાય છે આત્મિક રંગ આવો છે ત્યારે બીજો–સંસારિક પૌદ્ગલિક પદાર્થો ઉપરનો રંગ ખોટો છે–પતંગના રંગ જેવો છે, અર્થાત્ તે રંગ કાયમ રહેતો નથી–ક્ષણુમા ઉડી જાય છે-પલટાઈ જાય છે પતંગ એ એક જાતનુ લાકડુ છે તેનાથી કાચો રંગ બને છે તે રંગ તડકો લાગવાથી પણ ઉડી જાય છે. તેમ પૌદ્ગલિક વસ્તુ ઉપરનો મોહ પણ કાયમ એક સરખો ટકતોજ નથી. તેમા વારવાર પલટનભાવ થયાજ કરે છે તેથી તેને પતંગના રંગની ઉપમા આપી છે. આ જીવ પ્રથમ એકલો હોય છે, પછી તે પરણે છે, પછી બાળબચ્ચાંવાળો થાય છે, એમ ક્રમે ક્રમે

ઉપાધિઓ એટલી બધી વધતી જાય છે કે જ્યારે તેને વિવેક પ્રકટે છે ત્યારે એમ લાગે છે કે 'મે એકલાપણાની જીંદગી છોડી હાથે કરીને ઉપાધિવાળી જીંદગી વ્હોરી લેવામા મ્હોટી ભૂલ કરી છે!' પાછળથી તે પસ્તાય છે પણ તે પશ્ચાત્તાપ પ્રતિકાર વગરનો હોય છે, તે મોડી જાગૃતિ છે એટલે પછી તરતમા તેનો ઉપાય થઈ શકતો નથી સાસારિક રાગ માટે આટલુ જણાવી ફરી ધર્મરાગનું માહાત્મ્ય કર્ત્તા કહે છે ૧

ધર્મરંગ જીરણ નહિ, સા૦ દેહ તે જીરણ થાયરે; ગુ૦
સોનું તે વિણસે નહિ, સા૦ ઘાટ ઘડામણ જાયરે. ગુ૦ ૨

ભાવાર્થ —ધર્મનો રગ જીર્ણ થતો નથી, (તેના આધારભૂત) દેહ જીર્ણ થાય છે (પરતુ જેમ) સોનું નાશ પામતું નથી માત્ર ઘાટ અને ઘડામણ જાય છે (તેન તેને માટે પણ સમજવું) ૨

વિવેચન —ઉપર જણાવ્યા મુજબ ધર્મ સબધી જે સાચો રાગ જીવને ઉત્પન્ન થયેલો હોય તે કાચા રગની જેમ ક્યારે પણ ઉડી જતો નથી, કેમકે એ રંગ ખરા અત કરણનો હોય છે પણ ઉપર ઉપરનો–દેખાવ રૂપે હોતો નથી. એવો જીવ, સમૂહ વચ્ચે હોય કે એકાંતમા હોય તોપણ ધર્મના પાલનને અગે તેની મનોવૃત્તિ તથા આચરણ એક સરખુ જ હોય છે દભી મનુષ્યો બહુ મનુષ્યોની હાજરી વચ્ચે જે ક્રિયાવિધિ સાચવે છે જે વૈરાગ્ય બતાવે છે, તે સ્થિતિ તેઓ જ્યારે એકલા પડયા હોય ત્યારે લગભગ નહિ જેવીજ દેખાય છે તેવાઓ ક્રિયાના ખરા ફળના ભાગી થઈ શકતા નથી, પણ સાચા ધર્મી માણસો શાસનપ્રેમી અને આત્મ-

રસિક હોય છે તેથી તેઓનો ધર્મરંગ સદાને માટે જેઓને તે-વોજ બન્યો રહે છે, તે એટલે સુધી કે કદાચ તેઓનો દેહ નાશ પામે પણ ધર્મના રંગમા ફેરફાર થતો નથી ગજસુકુમાલ અને મેતાર્યાદિ મુનિવરોની જેમ મરણાંત કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તોપણ તેઓનો ધર્મરંગ જરા પણ ક્ષીણ થતો નથી પણ ઉલટો અપૂર્વ વીર્યના ઉલ્લાસવડે અત્યંત વૃદ્ધિગત થઈને તેઓને પરમપદમા લઇ જાય છે આ ખરા ધર્મરંગનુ સ્વરૂપ છે આના સમર્થનમા કવિ દૃષ્ટાંત કહે છે કે સોનાના અલંકારને અગ્નિમા નાખ્યો હોય એટલે તેને દેહાંત કસોટીમાથી પસાર થવાનો વખત આવે ત્યારે તે અલંકારનો ઘાટ ગળી જાય પરંતુ સોનાનો નાશ ન થાય, તેનો રંગ તો વિશેષ પ્રકાશિત થાય! તેમાં કાંઈપણ નુકશાન થતું હોય તો માત્ર તે અલંકાર ગળી જવાથી તેને ઘડાવવામા જે પૈસા–મજુરી બેઠેલ હોય તેટલાનુંજ થાય પણ તેથી વધારેનુ ન થાય, તેમ પ્રસ્તુત વિષયમા દેહ તો વિનાશી સ્વભાવવાળો હોવાથી નષ્ટ થાય પણ તે દેહમા રહેલા આત્માને થયેલા ધર્મરંગનો નાશ ન થાય એ કહેવાનો આશય છે ૨

ત્રાંબુ જે રસ વેધીયું. સા૦ તે હોય જાચું હેમરે, ગુ૦
ફરી ત્રાંબુ તે નવિ હુએ, સા૦ એહવો જગગુરૂ પ્રેમરે.
ગુણ૦ ૩

ભાવાર્થ.—જે ત્રાબુ રસથી વેધાયું હોય તે વિશુદ્ધ સુવર્ણ રૂપ થઈ જાય અને તેનું પાછુ ત્રાબુ ન થાય, તે પ્રકારનો જગદ્‌ગુરૂ ઉપરનો પ્રેમ પણ સમજવો. ૩

વિવેચન —જો ત્રાબા ઉપર સુવર્ણને ઉત્પન્ન કરનાર સુવર્ણ-સિદ્ધિના રસનું બિંદુ નાંખ્યું હોય તો તેટલા માત્રથી તે ત્રાંબાનું ચોકખું સોનું થઈ જાય. પછી ક્યારે પણ તે પોતાની મૂળ સ્થિતિ (ત્રાંબાની) ન પામે. તેવા પ્રકારનો પ્રભુ ઉપર રાગ હોવો જોઇએ આ ગાથામા ધર્મરાગનું સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે તેમાંથી એવી રીતનો ભાવ નીકળી શકે છે કે પ્રભુ સાથે પ્રીતિ બાધનાર પ્રથમ મિથ્યાત્વ ભાવમા અનાદિ કાળથી રમણ કરતો હોય, તે ભવિતવ્યતાના પરિપાકાદિથી ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ સમ્યકત્વ પામ્યો હોય પણ તેની સ્થિતિ અનિશ્ચિત હોવાથી તે ક્ષાયિક સમ્યકત્વ પામવા ઉદ્યમ કરે તે જ્યારે પામે ત્યારે પછી તેનો પ્રભુ ઉપર જે રાગ થાય તે અપ્રતિમ, અવર્ણનીય અને અલૌકિક–દિવ્ય હોય પછી તે જીવની તે સ્થિતિનો ક્યારે પણ નાશ ન થાય, તે તો વધારેમા વધારે ત્રણ કે ચાર ભવેજ મોક્ષે જાય, ફરી મિથ્યાત્વ ભાવમાં તે ક્યારે પણ ન આવે જગદ્ગુરૂ ઉપરનો ખરો પ્રેમ એવોજ હોવો જોઇએ એમ સ્પષ્ટ રીતે અત્ર સૂચવ્યું છે ૩

ઉત્તમ ગુણ અનુરાગથી, સા૦ લહીએ ઉત્તમ ઠામરે. ગુ૦
ઉત્તમ નિજ મહિમા વધે, સા૦ દીપે ઉત્તમ ધામરે. ગુ૦ ૪

ભાવાર્થ.—ઉત્તમ પુરૂષના ગુણ ઉપર પ્રીતિ રાખવાથી (આપણે) ઉત્તમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકીએ, (આથી) પોતાનો મહિમા ઉત્તમ રીતે વધે, અને પ્રાપ્ત થયેલું ઉત્તમ સ્થાન સવિશેષ ઉન્નતિને પામે. ૪

વિવેચન:—ઉત્તમ–વિશિષ્ટ પુરૂષોમાં જે જે સુંદર ગુણો વર્તતા હોય તેના ઉપર બહુમાન રાખી તેઓની સાથે પ્રીતિ કરવામાં

આવે તો આપણામા પણ તેવા ગુણ સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે—આવિર્ભૂત થાય છે ગુણ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારે સગતિ—સોબત સારા માણસનીજ કરવી જોઇએ જગતમાં આજકાલ જે અનીતિ અને દુરાચારનો પ્રચાર બહુ પ્રમાણમા થયેલો જોવામા આવે છે તેનું જો કાઇપિણ મુખ્ય કારણ હોય તો તે કુસગતિજ છે શાળાઓમા નૈતિક કેળવણી અપાય છે છતા બાળકોમાં પ્રામાણિકપણું અને વિનય તથા વિવેકાદિ ઉત્તમ ગુણો પ્રવેશવા પામતા નથી તેનુ કારણ માત્ર માઠી સોબત છે માબાપોએ જો પોતાના બાળકોને નીતિમાન્ બનાવવા હોય તો પ્રથમ તેઓએ પોતે ફરજીયાત રીતે સદાચારી બનવુ જોઇએ—બાળકોને પોતાના આચરણથીજ અવ્યક્તપણે સદાચાર શિખવવો જોઇએ અને પોતાના બાળકો કોની સોબતમા દિવસ નિર્ગમન કરે છે તે બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઇએ એ મુજબ ધ્યાન ન આપનાર અથવા પોતે સદાચરણમા ન વર્તનાર માબાપો પોતાની સતતિના શત્રુ છે એમ કહેવામા જરાપણ વિશેષ પડતુ નથી ગુણમાત્રનો નાશ કરનારી એક કુસગતિજ છે તે એક છે તો સર્વ (ગુણ) નથી અને તે એક નથી તો સર્વ (ગુણ) છે આ રહસ્યવાળા વાક્યને સદા સ્મૃતિપટ ઉપર તાજુ રાખવુ જોઇએ અને કદિ બાળકોને માઠી સગતિ થઇ હોય તો તેમાથી તેઓને કળ તથા બળપૂર્વક સદ્ય ખેચી લઇ સારી સોબત નીચે મૂકી દેવા જોઇએ કર્ત્તા પ્રસ્તુત વિષયને અગે જણાવે છે કે સત્સગતિથી આપણે ક્ષયોપશમ સમ્યકત્વ પામવા રૂપ સુદર સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઇએ બાદ તે વડે આપણુ માહાત્મ્ય ક્રમે ક્રમે વધતુ જાય—વિશુદ્ધ સમ્યકત્વના રોધક જે જે આતરિક હેતુઓ છે તેમા ઘટાડો થતો આવે અને એમ થવાથી પ્રાપ્ત

થયેલી સ્થિતિ ક્ષાયિક સમ્યકત્વમાં ફેરવાઇ જઈ શ્રેષ્ઠ રીતે દીપી નીકળે–પ્રકાશિત થાય આ ગાથાનો અર્થ બીજી રીતે વિચારતા આમ થઈ કે શકે ઉત્તમ ગુણના અનુરાગથી આપણે ક્ષાયિક સમ્યકત્વ પામવા રૂપ ઉત્તમ સ્થાન મેળવી શકીએ બાદ ક્રમે ક્રમે ગુણસ્થાન ઉપર આરોહણ કરતા આપણું મહત્વ ઉત્તમ રીતે વધતું જાય અને પ્રાતે ઉત્તમ ધામ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત થવા વડે આપણું મૂળ સ્વરૂપ પૂર્ણ રીતે દીપી નીકળે. ૪

ઉદક બિંદુ સાયર ભળ્યો, સા૦
જીમ હોય અખય અભંગરે; ગુણ૦
વાચકયશ કહે પ્રભુ ગુણે, સા૦
તિમ મુજ પ્રેમ પ્રસંગરે. ગુણ૦ ૫

ભાવાર્થ.—જળનું જે બિંદુ સમુદ્રમા પડે તે જેમ નાશ અને ખડિત થવાના ભયથી રહિત થાય છે તેવી પ્રભુગુણ ઉપરના મારા પ્રેમની સ્થિતિ છે એમ વાચક યશ કહે છે ૫.

વિવેચન —પાણીનું એક ટીપુ જો એકલું ભૂમિ ઉપર પડયુ હોય તો તે સૂર્યના તાપથી સત્વર શુષ્ક થઇ જઇ વિનાશને પામે છે અથવા વાયુના જોરથી વિખરાઈ જાય છે, પણ જો તે ટીપુ સમુદ્રમા પડયુ હોય તો તે સમુદ્રજળની પેઠે અક્ષય અને અભંગ (અખડ) થઈ જાય છે, સમુદ્રના જળને એકલા જળબિંદુ જેવો સૂર્ય કે વાયુનો ભય નથી, તેવીજ ભયરહિતતા તેમાં નાખેલા જળબિંદુને પ્રાપ્ત થાય છે પામર જીવો પણ જો ઉત્તમ પુરૂષને શરણે જાય તો, કુંથુ સ્વરૂપ થયેલો ચમરેંદ્ર સૌધર્મેંદ્રના વજ્રપ્ર-

હારથી બચી નિર્ભય થયો તેમ, સુખી અને નિર્ભય થાય છે. ઉત્તમ સગતિનું એજ મહાત્મ્ય છે વાચક મહારાજા કહે છે કે પ્રભુ ગુણરૂપી સમુદ્રમા મારો બિદુરૂપ પ્રેમનો પરિચય પણ એવીજ રીતે નિર્ભય થયો છે જો તે પ્રભુગુણમા ન જોડાયો હોત તો બીજી અનેક કુસગતિ ચોગે અવરાઈ જઈ વિનાશભાવને અથવા અવનત–ઉતરતી સ્થિતિને પ્રાપ્ત થાત, પણ હવે તે નિર્ભય થયો છે અથવા પરમ સત્ય રૂપે વિચારતા હુંજ નિર્ભય થયો છુ કારણ કે હવે મે મ્હોટાનુ શરણ લીધુ છે તેથી ક્રમે ક્રમે મારા આત્મિક ગુણોમા વૃદ્ધિ થતા હું પરિણામે આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી શકીશ અને પ્રભુસ્વરૂપમા પ્રથમ અમુક અશે મળ્યો હતો તે પૂર્ણાશે મળી જઈ જન્મ મરણના અનત દુખથી આત્યતિક મુક્તિ મેળવી સદાને માટે પરમ સુખી થઈશ આ રહસ્ય ઉપરથી ઉત્તમ જીવે પૌદ્ગલિક ભાવમા મૂઝાવા રૂપ કુસગતિ શીઘ્ર નિવારી આત્મિકભાવ–સ્વસ્વરૂપમા રમણતા કરવા રૂપ સત્સગતિ સદ્ય સ્વીકારવી–ધારણ કરવી, એ આ સ્તવનગત ખાસ ઉપદેશ છે ૫

૧૫ શ્રી ધર્મનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

થાંસુ[1] પ્રેમ બન્યો છે રાજ, નિર્વહશો તો લેખે, એ આંકણી૦
મેં રાગી થે[2] છો નિરાગી, અણજુગતે હોય હાંસીઃ
એકપખો જે નેહ નિર્વહવો, તે માંકી[3] સાબાશી. થાંસું૦ ૧

ભાવાર્થ—હે મહારાજ! તમારી સાથે (મારે) પ્રીતિ થઈ છે.

૧ થાસુ–તમારી સાથે, ૨ થે–તમે, ૩ માકી–મારી(મારવાડી ભાષા).

તે નીભાવશો તો સફળ (થશે). હું રાગી છું અને તમે નિરાગી છો, તેવી અયોગ્ય—અઘટિત ઘટનાથી લોકોમાં હાંસી થાય તેવું છે પરંતુ એકતરફી સ્નેહ ટકાવી રાખવામાં મારી (મને) સાબાશી-વિશેષતા છે * ૧

વિવેચન —દુર્ગતિમા પડતા પ્રાણીઓને ધારી રાખનાર–રોકનાર–અટકાવનાર એવા શ્રી ધર્મનાથ પ્રભુને ઉદ્દેશીને કર્ત્તા ગુણગ્રામ કરે છે કે હે મહારાજ ! તમારી સાથે કોઈ મહા ભાગ્યયોગે મારે રાગ તો થયો છે—અન ત ભવભ્રમણ કરતા મને આપની સાથે પ્રીતિ ન્હોતી થઇ તે તો હવે થઇ છે, પણ તે રાગને નીભાવી રાખો તો તે (રાગ) કર્યો કામનો છે, આપ એ તરફ ઉપેક્ષાભાવ બતાવશો તો તેનું કાઇ ફળ મને મળશે નહિ વળી હે પ્રભુ ! હુ આપના પ્રત્યે રાગી છુ–આપને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી–ખરા અ ત કરણથી ચાહુ છુ પણ આપ એવી રાગ દશાથી તદ્દન રહિત છો લોકો આપણી આ સ્થિતિ જૂએ છે અને આ અઘટિત સ-બ ધ માટે મશ્કરી કરે છે આપને તો, આપ, નિરોગી છો એટલે એની કાંઇ અસર કે પરવા નથી પણ મારી એવી સ્થિતિ ન હોવાથી મને તે માટે બહુ લાગી આવે છે, છતા હું એકપક્ષી સ્નેહને હજી સુધી ધારણ કરી રહ્યો છુ–ટકાવી રહ્યો છુ તેમા મારીજ વિશેષતા છે લોકોમા થતા હાસ્યની દરકાર ન કરવી અને તેઓના કથનની કે તેઓમાં થતી ચર્ચાની અવગણના કરી સામો માણસ દરકાર ન કરે છતા પણ તેની સાથે સ્નેહ નીભાવ્યે જવો, એ ન્હાનુંસુનું કામ નથી–અતિ વિકટ છે છતા હું તે કાર્ય કર્યે જાઉં છુ એવી શ્રદ્ધા-

* અથવા તેમા શી શાબાશી ? એવો પાઠ લેતા તેમા કઇ–શી સાબાશી ? એવો પણ અર્થ થઇ શકે.

થી કે અત્યારે નિરાગી છે તે પણ મારા પ્રત્યે એક વખત રાગી થશે અને હૃદયની ખરી લાગણીથી મને ચ્હાશે (આ વ્યાવહારિક કથન છે) નિ સ્વાર્થ પ્રેમથી જે માણસ અન્યને ચ્હાય તેની અસર સામા માણુસ ઉપર વ્હેલી કે મોડી પણુ થયા વિના રહેજ નહિ આપણે બીજાને ચ્હાઇએ તો તે આપણુને અવશ્ય ચ્હાયજ એ નિર્વિવાદ સત્ય છે—તદ્દન ખરી હકીકત છે ૧

નિરાગી સેવે કાંઇ હોવે[1] ? એમ મનમાં નવિ આણું;
ફળે અચેતન પણુ જેમ સુરમણિ તિમ તુમ ભકિત
પ્રમાણું. થાંસું૦ ૨

ભાવાર્થ—નિરાગીની સેવા કરવાથી શું ફળ મળે ? એ પ્રશ્નને હું મનમાજ દાખલ થવા દેતો નથી ચૈતન્ય રહિત એવું ચિંતામણિ (રત્ન) પણુ જેમ ફળ આપે છે તેમ તમારી ભક્તિ (પણુ ફળ આપશે એમ હું) માનું છુ ૨

વિવેચન —વળી હે પ્રભુ ! કોઇ મને એમ કહે નિરાગી—વીતરાગ એવા પ્રભુની સેવા કર્યાથી, તેમને પરાણે પરાણે વળગતા જવાથી શું ફળ મળે? કાંઈ ન મળે ! તો એ વાત બનવા યોગ્ય છે પણુ એવા પ્રશ્નને હું મારા મનમા કયારે પણુ ઉત્પન્ન થવા દેતો તેથી—અવકાશજ આપતો નથી હું તો ઉલટો એમ માનુ છુ કે એમ કહેનારાજ મૂર્ખ છે તેઓ ખરા પ્રેમની કિંમતજ સમજતા નથી વળી તેઓ જગત્મા એવા અનેક દૃષ્ટાંતો છે તે તરફ ધ્યાન આપતા નથી કે તે બાબત વિચાર કરવાની તસ્દી પણુ લેતા નથી માત્ર લોક-

[1] કાંઇ હોવે—શુ થાય ? (મારવાડી ભાષા.)

પ્રવાહે જે બનવા ન બનવા યોગ્ય લાગે તેજ કહે છે. પરંતુ સાચા પ્રેમનું સ્વરૂપ તો જેઓ એ પ્રેમમાર્ગમા વર્તન કરતા હોય તેઓજ જાણી શકે તેમ છે બીજાઓ તેના ફળાફળનુ પરિણામ જાણીજ શકતા નથી જો જરા વધારે વિચાર કરે તો સ્પષ્ટ જાણી શકાય તેમ છે કે જડ એવું જે ચિંતામણિ રત્ન, યથાવિધિ એવા-આરાધના કરવાથી જે જે પદાર્થો આપણે મનમા ચિંતવીએ તે સર્વ પૂરા પાડે છે—અર્થાત્ તેના પ્રભાવ માત્રથી તેવું પુદ્ગલપરિણમન થાય છે એમા દેવસહાયની પણ અપેક્ષા નથી ચિંતામણિ જડ છે, બીજાઓ તેની આરાધના કરે છે તેની તેને ખબર પણ નથી છતા તે અવશ્ય ફળદાતા થાય છે, તો પછી ચૈતન્યવાળા પ્રભુ, ભક્તની સેવાને જાણનારા અને તેની કદર કરનારા છતા ભક્તને તેની સેવાનુ ફળ ન આપે-મળે એ બીલકૂલ બનવા યોગ્યજ નથી સાચા ભાવથી-ખરા મનથી-ત્રિકરણ યોગે પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને જો તેમની ભક્તિ કરવામા આવે તો તેનું ફળ અવશ્ય મળેજ એમ હુ ખાત્રિથી માનું છુ કદાચ તેમાં વિલંબ થાય એ બનવા યોગ્ય છે પણ તેટલી ભાવની તીવ્રતામા ખામી સમજવી. તો પણ વખત આવ્યે ફળ તો અવશ્ય મળેજ. વિલંબ થાય તેથી પોતાની મહત્તાનો વિચાર ન કરતાં અકળાઇ-કંટાળી જઈ સેવા કરવી છોડી દઇએ તો તેનું ફળ મળે એ દેખીતું છે તેથી તેટલો વખત ધૈર્ય તો અવશ્ય રાખવુંજ જોઇએ અનાજ વાવનાર કે આંબા રોપવાર પણ તેના ફળો તત્કાળ મેળવી શકતા નથી, વિદ્યાભ્યાસ કરનાર તત્કાળ સુખી થનાર નથી, કાર્યપરત્વે ઓછો વત્તો વિલંબ થાય છે પરંતુ યોગ્ય સમયે તે સઘળું ફળ છે અને તેઓ સુખી થાય છે, એ સંદેહ વગરની હ-

હકીકત છે તે પ્રમાણે સંપૂર્ણ ફળ પ્રાપ્ત થતા સુધી પ્રભુની ભક્તિ પૂર્ણ ભાવથી ચાલુ રાખવીજ જોઇએ, એટલે વખત આવ્યે તે અવશ્ય ફળશે કર્ત્તા કહે છે કે આ મંતવ્યને માનપૂર્વક વળગી રહી હું ભક્તિ કરવાનુ કાર્ય ચાલુજ રાખી રહ્યો છુ ૨

ચંદન શીતલતા ઉપજાવે, અગ્નિ તે શીત મીટાવે;
સેવકનાં તિમ દુઃખ ગમાવે, પ્રભુ ગુણ પ્રેમ સ્વભાવે.
થાંશું૦ ૩

ભાવાર્થ—ચંદન શીતલતા ઉત્પન્ન કરે છે (અને) અગ્નિ ટાઢને મટાડે છે, તેજ પ્રમાણે પ્રભુના ગુણ ઉપર કરેલો પ્રેમ સ્વાભાવિક રીતેજ સેવકના દુ ખોને દૂર કરે છે ૩

વિવેચન—ચંદન (સુખડ)મા એવો ગુણ છે કે તેને ઘસીને ચોપડવામા આવે તો શરીરે દાહ થયો હોય–શરીર બળુ બળું થઇ રહ્યુ હોય તો તેને શીતલતા ઉત્પન્ન કરે છે તેમજ અગ્નિમા એવો ગુણ રહેલો છે કે સખ્ત ટાઢ પડતી હોય તેવે વખતે તેનું સેવન કરવામાં આવે તો તે ટાઢને દૂર કરે છે જેવા આ બે વસ્તુઓના સ્વભાવ છે તેજ મુજબ પ્રભુના ગુણ ઉપર પ્રેમ કર્યો હોય તો તે ગુણપ્રેમનો પણ એવો સ્વભાવ છે કે તે પ્રેમ કરનાર સેવકજનના દુ ખ માત્રનો નાશ કરે આ બાબતમા મને પક્કો વિશ્વાસ હોવાથીજ હું નિરાગી પ્રભુની પણ એક ચિત્તે ભક્તિ કરવામા તત્પર રહ્યો છુ જગત્મા કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થપૂર્વક કોઇ રાજા મહારાજાદિની સેવા કરવામા આવે છે તો તેથી ઇપ્સિતાર્થ–ઇચ્છિત સ્વાર્થ સરે છે તો પછી તદ્દન નિષ્કામ વૃત્તિથી

પ્રભુ (ભલે તેઓ વીતરાગ હોય તોપણુ તેઓ)ની આરાધના કરવામાં આવે તો તે ફળદાયી કેમ ન થાય? અવશ્ય થાયજ! ૩

વ્યસન ઉદય જે જલધિ અનુહરે, શશીને તેહ[1] સંબંધે;
અણુ સંબંધે કુમુદ અનુહરે, શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રબંધે, થાંસું૦૪

ભાવાર્થ —ચદ્રમા સાથેના સબધને લીધે સમુદ્ર (ચંદ્રના) કષ્ટ (અસ્ત) અને ઉદય સમયે તેને અનુસરે છે (પરતુ) કુમુદ પુષ્પ તો (પોતાના) શુદ્ધ સ્વભાવને લીધેજ (સબધ વગરજ) ચદ્રને અનુસરે છે ૪

વિવેચન —અન્ય મતમા ચદ્રને સમુદ્રનો પુત્ર માન્યો છે પુત્રના સુખે દુ ખે પિતા સુખી દુ ખી થાય એ કુદરતી છે ચદ્રનો ઉદય થાય છે તે વખતે તેની કાતિ પ્રફુલ્લિત થયેલી હોય છે તે જોઇને સમુદ્રને પણુ હર્ષ થાય છે અને તે જાણે તેને ભેટવા ઇચ્છતો હોય તેમ ઉછાળા મારે છે (ભરતી થાય છે) તેમજ ચદ્રનો અસ્ત થાય છે ત્યારે તેનું તેજ ગ્લાનિભાવને પામે છે, તે જોઇને સમુદ્રનો હર્ષનો ઉભરો શમી જઇ તે જાણે ખેદિત થયો હોય તેમ પાછો હઠે છે (ઓટ થાય છે) અથવા તો શુકલ પક્ષમા ચદ્રની કળા વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે સમુદ્રની ભરતી પણુ વધતી જાય છે અને જ્યારે કૃષ્ણુ પક્ષમા તેની કળા ઘટે છે ત્યારે ભરતી ઓછી થાય આ પ્રમાણે સમુદ્રનું સુખ દુ ખમા ચદ્રને અનુસરવુ થાય છે તે તેઓ વચ્ચે પિતા પુત્રનો સબધ છે, તેને લીધે થાય છે, પણુ ચદ્રવિકાસી કમળ ચદ્રોદયે વિકસિત થાય છે અને ચદ્રાસ્તે સકુચિત થાય છે અને તેનું આ અનુસરણુ તો કોઇપણુ પ્રકારના સબધ

1 'તેજ (પ્રકાશ) તથા નેહ (સ્નેહ)' એવા પણુ પાઠાતરો છે

વગર માત્ર શુદ્ધ સ્વભાવના યોગેજ થાય છે કુમુદિનીને એવો સ્વભાવજ છે કે ચ દ્રના ઉદયે ઉદિત થવુ–ખીલવું અને અસ્ત થયે બીડાઈ જવુ પણ સમુદ્ર અને ચ દ્ર ને છે તેવા પ્રકારનો સ બ ધ–વિશેષ તેઓ વચ્ચે નથી માત્ર તે બ નેનો શુદ્ધ–ઉજ્જવળ સ્વભાવ છે તેના વડેજ તેમ થાય છે તેજ પ્રમાણે મારામા પણ પ્રભુની જેવોજ શુદ્ધ સ્વભાવ છે કે જેને લીધે હું પ્રભુને અનુસરૂ છુ–તેઓ પ્રત્યે આકર્ષાઉં છુ અને તેમની સેવાભક્તિ અડગ ભાવથી કરૂં છુ. કમળ જેવી પ્રાય જડ વસ્તુ પોતાના સ્વભાવ અનુસાર ચ દ્રને અનુસરે છે તો મારા જેવો સચેતન પ્રાણી પ્રભુને કેમ ન અનુસરે? આ અને ત્રીજી ગાથાનો સ બ ધ બીજી ગાથા સાથે છે બીજી ગાથાના પૂર્વાર્દ્ધમા કરેલી શ કાનું સમાધાન ત્રીજી અને ચોથી ગાથામા કવિએ કર્યું છે ૪

દેવ અનેરા તુમથી છોટા, થે જગમાં અધિકેરા;
યશ કહે ધર્મ જિનેશ્વર થાંસુ, દિલ માન્યા હે મેરા.
થાંસું ૦ ૫

ભાવાર્થ —અન્ય દેવો તમારાથી ન્હાના છે, તમે જગત્મા સૌથી મ્હોટા (છો તેથી) યશ કહે છે કે હે ધર્મ જિનેશ્વર ! તમારી સાથે મારૂ મન માન્યુ છે ૫

વિવેચન —હે પ્રભુ ! જગત્મા અનેક દેવો કહેવાય છે પણ તે બધામા આપનામાં છે તેવા ગુણો નથી ઉલટુ તેઓ પૈકી કોઇમાં કાંઈ દોષ છે અને કોઇમા કાંઈ દોષ છે સર્વગુણી અને દોષવિમુક્ત તો એક આપજ છો તેઓ તો ભક્તજનો પાસેથી પણ

અમુક વસ્તુઓ મેળવવાની આશાઓ રાખે છે તેઓનું જેઓ માન સાચવે છે તેમના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે અને ભૂલેચૂકે પણ કોઇથી તેઓનું અપમાન કે અનાદર થઇ ગયો હોય તો તેના ઉપર કુપિત થાય છે એવો તેમનો લૌકિક સ્વભાવ છે ત્યારે આપ તો પૂજક અને નિંદક બન્ને ઉપર સમભાવ રાખી તેઓનું એકાંત કલ્યાણ–હિત કરવાનાજ અલૌકિક સ્વભાવવાળા છો, તેથી આપ સર્વ દેવોમા અગ્રપદે–મ્હોટા છો અને તેથીજ હે ધર્મજિનેશ્વર ! આપની સાથેજ મારૂ મન મળ્યું છે તેમજ 'નિરાગી સેવે કાંઈ હોવે?'એ પ્રકારના લોકકથનની અવગણના કરીને પણ હું આપની સેવા-ભક્તિ નિરંતર કરતો આવ્યો છુ, કરૂ છુ અને ભવિષ્યમા પણ ઇષ્ટ સિદ્ધિ થતા સુધી અવશ્ય કરતોજ રહીશ આ બાબતમા મને કોઇપણ ભમાવવા કે ચળાવવા સમર્થ નથી મે એ બાબત જે નિર્ણય–નિશ્ચય કર્યો છે તે કોઇથી ન ફેરવી શકાય તેવો દૃઢ મજબૂત છે આ વાત વિમળનાથજીના સ્તવનની પ્રાંતે પણ કર્ત્તા કહી આવેલા છે ૫

---

૧૬ શ્રી શાંતિનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

ધન દિન વેળા; ધન ઘડી તેહ, અચિરારો નંદન જિન જદિ ભેટશુંજી;

લહીશુ રે સુખ દેખી મુખચંદ, વિરહ વ્યથાનાં દુઃખ સવિ મેટશુંજી. ૧

ભાવાર્થ.—તે દિવસ, તે સમય અને તે ઘડી (અમારી)

સફળ (ગણાશે) કે જ્યારે (અમે) અચિરા માતાના પુત્ર શ્રી (શાતિ) પ્રભુને ભેટશું, તેમના મુખચદ્રને જોઇને સુખ પામશું અને વિયોગની વેદના સબધી સર્વ દુખ દૂર કરશું ૧

વિવેચન —સર્વ જગત્‌ને સ્વયમેવ શાતિ કરનાર સોળમા શાતિનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં કર્ત્તા પુરૂષ કહે છે કે જે વખતે અમે શ્રી અચિરા માતાના પુત્ર શ્રી શાંતિજિનની સમીપે પ્રાપ્ત થશું તે દવસ, ઘડી અને તે સમય અમારા લેખે ગણાશે–કૃતાર્થ થશે તે સિવાય આજ સુધીનો અમારો જેટલો કાળ મિથ્યાત્વ ભાવમાં ગયો તે બધો નિષ્ફળ થયોં–એળે ગયો પરમ સ્થાને પહોચવા માટે જે મુખ્ય–આવશ્યક ગુણ છે તેને પ્રાપ્ત કરવાનું જ્યા સુધી ન બને ત્યાં સુધીનું જીવનુ જીવન ખરેખર નકામુંજ–નિરર્થકજ ગણાય. પ્રમાદ નિદ્રાને વશ થયેલા જીવો મર્ત્ય જન્મ પામીને પોતાનું કર્ત્તવ્ય ન સમજે, સમજવા જેટલો પ્રયત્ન પણ ન કરે તો તેઓ પોતાનો દશ દ્રષ્ટાતે દુષ્પ્રાપ્ય–મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થઇ શકે તેવો મનુષ્યભવ હારી જાય અને તેની પ્રાપ્રિ પુન પણ દુર્લભ કરી મૂકે જેનો આપણે આદર સત્કાર કરીએ તે બાળક અથવા પશુ હોય તોપણ સ્વયમેવ આકર્ષાઇ આપણી પાસે આવે અને જેનો આપણે અનાદર કરીએ તે વિશેષ વિશેષ છેટે પડતું જાય અને ફરી આપણી પાસે આવવાનું મન પણ ન કરે. એ કુદરતી નિયમ અહીં લાગુ પડે છે. માટે મનુષ્યભવ પામીને તેને વિવેકપૂર્વક સાર્થક કરી લેવો જોઇએ. કર્ત્તા ફરીને કહે છે કે અમે જ્યારે તે પ્રભુના મુખરૂપી ચદ્રમાને અવિશ્રાતપણે–મેષોન્મેષરહિત દ્દષ્ટિએ એકીટસે નિહાળી તે દર્શનથી મળતુ સુખ મેળવશું, જગત્‌ના અન્ય પદાર્થો ઉપરથી મોહ ઉતારી એ દર્શનમાં લીન થશું, અને

આજ સુધી એવુ દર્શન પ્રાપ્ત ન થયું તેને માટે ખેદ જાહેર કરશું ત્યારે એ દર્શનના અભાવથી અમને જે વેદના લાગુ પડી હતી તેથી થયેલાં દુ:ખમાત્ર દૂર કરી પરમ સતોષને પામશું. ક્ષણે ક્ષણે એ સતોષ સુખનું સ્મરણ કરશુ, પ્રાપ્ત થયેલા દર્શનને અમૂલ્ય રત્નની જેમ રક્ષશું અને તે વડે નવા નવા આત્મિક ગુણો મેળવતા આગળ વધશુ ૧

—— ० ——

જાણ્યોરે જેણે તુજ ગુણ લવલેશ, બીજારે રસ તેહને મન નવિ ગમેજી;
ચાખ્યોરે જેણે અમી લવલેશ. બાકસ બુકસ તસ ન રૂચે કીમેજી. ૨

ભાવાર્થ—જેણે તમારામા રહેલા ગુણોનો લેશમાત્ર (પણ) જાણ્યો તેને તેથી અન્ય રસ ન ગમે (કારણકે) જેણે અમૃતનો છાંટો ચાખ્યો (હોય) તેને (બીજા) બાકસબુકસ (રસ) કોઈ પણ રીતે ન પસદ પડે ! ૨

વિવેચન —હે પ્રભુ ! તમારા સ્વરૂપનું જેને લેશમાત્ર જાણપણુ થાય-તે યથાર્થ રીતે સમજાય ત્યારે તેથી તે (જ્ઞાતા)ને જે આનંદ મળે છે-જે હર્ષનો અતિરેક થાય તે અવર્ણનીય અને અપૂર્વ હોવાથી, બીજા જગત્‌ના પૌદ્ગલિક પદાર્થોથી બાહ્યદૃષ્ટિ જીવો આનદ મેળવી પોતાને ખરા સુખી માને છે, તેનીજ ફરી ફરી પ્રાપ્તિ માટે અહોનિશ પ્રયત્ન સેવે છે, જગત્‌માં જન્મીને જાણે એજ મેળવવાનું હોય એમ જેઓ માને છે તે (પદાર્થો) ના આનંદ તે જીવને જરાપણ ગમતા નથી. પૂર્વ પુન્યના પ્રભા-

વથી જે ભોગસુખો તેને પ્રાપ્ત થયા હોય છે તે પણ તેના મનને અનિષ્ટ–અપ્રીતિકર લાગે છે* અને તેવા પદાર્થોમા તે મોહમૂઢ થઇ લિપ્ત થતો નથી તે સસાર વ્યવહાર ચલાવે છે પણ તેમા તેને નિરાનદ–નિરસતા લાગે છે અહીં દ્રષ્ટાત કહે છે કે અમૃતનુ એક બિંદુ પણ જેણે આસ્વાદ્યુ–ચાખ્યુ હોય તેને પછી બીજા લૌકિક સારા ગણાતા રસો આપો તો પણ તે નિર્માલ્યજ લાગશે–મુદ્દલજ રૂચિકર નહિ થાય તો પછી નિરસ પદાર્થના બુકડા ભરવા તેને ગમેજ શેના? આ પ્રમાણે બનવુ તે તદ્દનજ સ્વાભાવિક છે, કેમકે ચક્રવર્તીને ત્યા ભોજન કરનારને બીજાઓને ત્યાનાં ભોજનો જરા પણ ન ગમે અને તે એમજ વિચારે કે ફરીને ચક્રવર્તીને ત્યા જમવાનું કયારે પ્રાપ્ત થાય? તેજ પ્રમાણે અત્ર પણ સમજવા યોગ્ય છે સમ્યક્ત્વ રસનો સ્વાદજ અલૌકિક છે, આત્મિક છે–તે પ્રભુના અનત ગુણોનોજ અશ (લેશ) છે, એટલે તે રસ પ્રાપ્ત કરનારને અન્ય લૌકિક–પૌદ્ગલિક પદાર્થોમા આનદ કયાથી આવે? નજ આવે! કર્ત્તા હજી એજ સબધમા વિશેષ કહે છે ૨

તુજ સમકિતરસ સ્વાદનો જાણ, પાપ કુભક્તે બહુ
દિન સેવીયુંજી;
સેવે જો કર્મને જોગે તોહી, વાંછે તે સમકિત અમૃત
ધુરે લિખ્યુજી. ૩

ભાવાર્થ –તમારા સમ્યક્ત્વ રસના સ્વાદને જાણનારા (એવા

---

* જૂઓ સ્થિરા દૃષ્ટિની સજઝાય

મેં) પાપરૂપી માઠું ભોજન બહુ દિવસ સેવ્યું, (તેને કદાચ) કર્મ યોગે (ફરી પણ) સેવવાનો વખત આવે તો પણ આત્માના પ્રથમ ગુણ તરીકે ગણાયલા એવા સમકિતગુણરૂપી અમૃતની પ્રાપ્તિની તો (તે ફરી) ઇચ્છા અવશ્ય કરે ૩

વિવેચન —હે પ્રભુ ! અનાદિ કાળથી ભવભ્રમણ કરતા તમારા સમ્યકત્વ રસને મે જાણ્યો–આસ્વાદ્યો–તે રસની મધુરતાથી હુ જાગ્રીતો થયો આજ સુધી મને એ રસની પ્રાપ્તિ થયેલી ન હોવાથી મે પાપ–મિથ્યાત્વરૂપી માઠા ભોજનનું બહુ દિવસ–બહુ કાળ સેવન કર્યું ! (કુભક્તિવડે–કુદેવ, કુગુરૂ વગેરેની ભક્તિવડે બહુ દિનપર્યંત પાપને સેવ્યુ એવો અર્થ પણ થઈ શકે)–બહુ કાળ સુધી મિથ્યાત્વભાવમા રમણ કર્યું ! હવે તે સ્થિતિ કોઇ મહા ભાગ્ય યોગે દૂર થઇ અને સમ્યકત્વગુણની પ્રાપ્તિ થઇ એટલે હવે હું કદી પણ એ મિથ્યાભાવમા રમણ નજ કરૂ આજ સુધી અજાણ હતો એટલે જે થયું તે થયું પણ હવે તે માઠા ભોજનને હાથ પણ ન લગાડુ પરતુ કદાચ દુષ્ટ કર્મથી પરાજિત થઈ સમ્યકત્વથી પતિત થાઉં અને તે મિથ્યાત્વરૂપ કુભોજનને ફરી સેવું તો પણ હું તે સમ્યકત્વરૂપી અમૃતને તો સર્વથા ન ભુલી જતા અમુક કાળે તો અવશ્ય તેની પ્રાપ્તિની ફરી ઇચ્છા રાખુ કારણ કે તે સમ્યકત્વગુણ આત્માના અનત ગુણોમાં સૌથી પહેલો નબર ધરાવે છે અને એની પ્રાપ્તિ થાય પછીજ આત્માથી આગળ વધી શકાય છે આત્મગુણનો મહેલ ચણવો હોય તો પ્રથમ સમ્યકત્વરૂપી પાયાને મજબુત કરવો જોઇએ. કારણકે પાયો કાચો હોય અથવા પાયો નજ હોય અને તેના ઉપર ઇમારત ચણી હોય તો પડી જાય છે આવા ઉ-

ત્તમ ગુણને એકવાર સમકિત પામેલ જીવ વધારેમા વધારે અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તનની અંદર તો ફરી સંભારેજ અને મિથ્યાત્વભાવને દૂરથી તિલાંજલિ આપે એમા સંદેહજ નથી. આ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમા ત્રીજા પુરૂષને માટે હોય તેવી શબ્દરચના છે પણ તે ભાવ પોતાને માટેજ લાગુ પડતો હોવાથી અત્ર પહેલા પુરૂષના પ્રયોગથીજ વિવેચન લખવામા આવ્યું છે ક્વચિત્ સ્થળે ' પાપ કુભક્ત તે ' એવો પણ પાઠ છે તેથી અર્થ ' માઠા ભોજનનોજ ' કરવામા આવ્યો છે ૩

તાહરૂં ધ્યાન તે સમકિતરૂપ, તેહીજ જ્ઞાન ને ચારિત્ર તેહ છેજી;
તેહથી જાયે સઘળાં હો પાપ, ધ્યાતા ધ્યેયસ્વરૂપ હોયે પછે જી.૪

ભાવાર્થ —તમારૂ ધ્યાન તેજ સમકિતરૂપ છે, તેજ જ્ઞાન છે અને ચારિત્ર પણ તેજ છે, તેથી સઘળા પાપ દૂર થાય છે અને પરિણામે ધ્યાન કરનાર ધ્યેયસ્વરૂપને પામે છે (જેનું ધ્યાન ધરે છે તેના જેવો થાય છે) ૪

વિવેચન —હે પ્રભુ ! મિથ્યાત્વભાવ દૂર થયા પછી જીવને ચતુર્થ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે તે વખતે તમારા સ્વરૂપનું ચિંતન કરવામા આવે છે તે (ધ્યાન) જ સમ્યક્ત્વરૂપ છે તે ગુણસ્થાનકે તે ધ્યાન અને સમ્યક્ત્વમા કાંઈ ફેર નથી–તે બન્ને એકજ છે તે ધ્યાનથી પ્રભુસ્વરૂપના અવબોધમા તે જીવ જેમ જેમ આગળ વધતો જાય છે—ઊંડો ઉતરતો જાય છે તેમ તેમ તેના બળથી તેના જ્ઞાનવરણીય કર્મ ત્રૂટતાં જાય છે–ક્ષયોપશમ વધતો જાય છે એટલે પ્રભુના સ્વરૂપનું તેને વિશેષ વિશેષ ભાસન

થાય છે. આ સ્થિતમાં જે ધ્યાન છે તેજ જ્ઞાન છે. અથવા બીજી રીતે વિચારીએ તો નવ પૂર્વનું જ્ઞાન હોય પણ જો તે સમ્યકત્વ પૂર્વક ન હોય તો તે જ્ઞાન અજ્ઞાનજ કહેવાય છે, અને માત્ર અષ્ટ પ્રવચનમાતાના જ્ઞાન જેટલું જ્ઞાન હોય તો પણ સમ્યકત્વપૂર્વક હોય તો તે જ્ઞાન કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાન ઉપર સમ્યકત્વની મહોર–છાપ હોય તો તે જ્ઞાન ગણાય છે. તે વિનાનું અજ્ઞાન કહેવાય છે સમ્યગ્જ્ઞાન પૂર્વક આગળ વધતાં જીવ છઠ્ઠે સાતમે ગુણસ્થાનકે પહોંચે છે ત્યા પણ તેજ ધ્યાન ક્રમે ક્રમે વૃદ્ધિગત થતું જાય છે ત્યારે તે સ્થાને જે શુદ્ધ આચરણરૂપ ચારિત્ર હોય છે તેમા અને ધ્યાનમાં કાંઈ ફેર હોતો નથી–ત્યા ધ્યાન છે તેજ ચારિત્ર છે બાદ તે જીવ ક્ષપકશ્રેણીનો આરભ કરે છે ત્યાં પણ તે ધ્યાન વિશુદ્ધ રીતે આગળ વધતું જાય છે અને તે વડે અ તર્મુહૂર્ત્તમાં ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરે છે એટલે ધ્યાતા અને ધ્યેય એક સ્વરૂપવાળા બની જાય છે. ચોથે ગુણસ્થાનકે શરૂ થયેલુ ધ્યાન ઉત્તરોત્તર વધતાં આ પરિણામને પામે છે ૪

દેખીરેઅદ્ભુત તાહરૂં રૂપ, અચરીજ ભવિક અરૂપી પદવરેજી;
તાહરીગતતું જાણેહો દેવ,સમરણ ભજનતેવાચકયશકરેજી.૫

ભાવાર્થ—તમારૂં અદ્ભુત સ્વરૂપ નીહાળીને ભવ્ય જીવ અરૂપી પદ મેળવે છે તે આશ્ચર્ય છે. હે દેવ ! (આ બાબતમાં) તમારી કળા તમેજ જાણો છો અને વાચકયશ તો (માત્ર) સ્મરણ અને ભજનજ કરે છે. ૫.

વિવેચનઃ—તેરમે ગુણસ્થાનકે તમારા અલૌકિક સ્વરૂપનું

ધ્યાન ધરનાર આયુષ્યની પૂર્ણતાએ અરૂપી સ્થાન (મોક્ષ)ને મેળવે છે એ બહુ આશ્ચર્યકારક હકીકત છે અરૂપીનું ધ્યાન ધરનાર અરૂપી થાય એ તો બરાબર છે પણ અહીં તો રૂપીનું ધ્યાન ધરનાર અરૂપી થાય છે! અને એ કેમ બને છે તે સમજી શકાતું નથી આ ઘણી નવાઇની વાત છે અને બહુ વિચારને પરિણામે પણ એ હકીકત સમજવા જેટલી હદે મારૂં મન પહોંચી શકતું નથી તથા એનું રહસ્ય જાણી શકતું નથી ! આ બાબતમાં વિશેષતા, સામર્થ્ય, યુક્તિ કે કૌશલ્ય જે કાંઇ હોય તે તમારૂંજ છે, તમેજ તે જાણો છો અને વાચક યશ તો માત્ર તમારૂંજ સ્વરૂપ વિચારે છે અને તેને અનુલક્ષીને તમારા ગુણગ્રામ કર્યા કરે છે પણ તેનું મન ઉપરની હકીકત ઉકેલવા જેટલી સમર્થતા ધરાવતું નથી છતાં મને વિશ્વાસ છે કે તમારા સ્મરણ અને ભજનના પ્રતાપથી તે એક વખતે એ સ્થિતિ સમજવા જેટલી હદે અવશ્ય પહોંચશે ! અત્ર ચોથી અને પાંચમી ગાથાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે ગુણસ્થાનના આરોહણનો ક્રમ બતાવેલો છે ૫

---

૧૭ શ્રી કુંથુનાથસ્વામીનું સ્તવન.

સાહેલાં હે કુંથુજિનેશ્વરદેવ રત્નદીપક અતિ દીપતો હો લાલ,
સા૦ મુજ મન મંદિરમાંહે, આવે જો અરિબળ જીપતો હો લાલ. ૧
સા૦ મિટે તો મોહ અંધાર, અનુભવ તેજે ઝળહળે હો લાલ,
સા૦ ધૂમકષાય ન રેખ, ચરણ ચિત્રામણ ન વ ચલે હો લાલ. ૨

ભાવાર્થ—હે મિત્રો ! કુંથુજિનેશ્વરદેવ અતિ પ્રકાશિત

રત્નદીપક છે તે રત્નદીપક જો મારા મનરૂપ મંદિરમા (કર્મ) શત્રુઓના બળને પરાસ્ત કરતો આવે-પ્રગટે તો તેમાંથી મોહરૂપી અંધકાર દૂર થાય, (તેના) પ્રકાશથી અનુભવજ્ઞાન પ્રગટી નીકળે. તે રત્નદીપકમાં કષાયરૂપી ધુમાડાની રેખા બીલકુલ નથી અને તેથી ચારિત્રરૂપી ચિત્રામણુ ચળિત થતા નથી. ૧-૨

વિવેચન—પૃથ્વીને વિષે સ્થિર હોય તે કુંથુ કહેવાય તે કુંથુનાથ પ્રભુના ગુણગ્રામ સજ્જનો સમક્ષ કરતા કર્તા કહે છે કે સુહૃજ્જનો ! શ્રી કુંથુનાથ પ્રભુને કેળવજ્ઞાનરૂપી રત્નદીપક અત્યંત પ્રજ્વલિત થઇ રહ્યો છે અને ત્રિભુવનમાહેના પ્રાણીઓના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને ઉન્મૂલી-ઉચ્છેદી રહ્યો છે, એટલુજ નહીં પણ તે પ્રભુજ સાક્ષાત રત્નદીપક છે તે રત્નદીપકરૂપ પ્રભુ જો મારા મનરૂપી મંદિરમા શત્રુઓના બળને નષ્ટ કરતા-ઘાતી કર્મોના સામર્થ્ય ઉપર વિજય મેળવતા, તેનો નાશ કરતાં પધારે-તે રત્નદીપક જો મારા મનમંદિરમા પ્રગટ થાય તો મારા અંતરમા દીર્ઘકાળથી વાસ કરીને રહેલો મોહ-અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર એક ક્ષણ માત્રમાં ખસી જાય અને આત્માના ખરા સ્વરૂપનો ભાસ કરાવનાર અનુભવજ્ઞાન દીપી નીકળે અત્યાર સુધી જે જ્ઞાન આવરણવાળુ, ઢંકાયેલુ હતું તે પોતાના ખરા સ્વરૂપમા બહાર આવે કારણુ કે તે રત્નદીપક મોહરૂપ અંધકારનો નાશ કરનાર છે અને અનુભવ તેજે જળહળતો છે. વળી કષાયરૂપી ધુમાડાની રેખા એ રત્નદીપકમા છેજ નહીં. નવા કષાયનો ઉદય પ્રાથમિક કષાયથી થાય છે, પણુ આ પ્રભુએ તો મોહનીય કર્મનો સર્વથા નાશ કરેલો છે એટલે કારણુ ન હોવાથી કાર્ય ક્યાથી હોય ? બીજ વિના અંકુર કેવી રીતે પ્રકટે ? અને તે ધૂમરેખા ન નીકળે એટલે

ચારિત્રરૂપી સુંદર ચિત્રામણ ચળિત—મલિન—આચ્છાદિત થાય નહિ. અન્ય દીપક જે ગૃહમાં હોય ત્યાં તેના ધુમાડાથી આસપાસ—ભીંત વગેરે ઉપર જે સુંદર ચિત્રો કાઢયાં હોય અથવા ગોઠવ્યા હોય તે મલિન થઈ જાય છે—કાળાં પડી બગડી જાય છે, પણ અત્ર તેમ થતુ નથી. અત્ર તો આત્મભૂમિ ઉપર ચારિત્રરૂપી જે રંગ બેરંગી ચિત્ર હોય છે તે આ અસામાન્ય રત્નદીપકથી જરા પણ બગડતાં નથી પણ ઉલટા તે તેનાથી વધારે પ્રકાશે છે, અર્થાત્ અન્ય દીપક કરતા આ દીપક વિલક્ષણજ છે ૧–૨

સા૦ પાત્ર કરે નહિ હેઠ, સૂરજ તેજે નવિ છીપે હો લાલ;
સા૦ સર્વ તેજનું તેજ, પહેલાંથી વાધે પછે હો લાલ. ૩

ભાવાર્થ —(આ દીપક) નીચે (આધાર રૂપે) પાત્રની જરૂર નથી (પાત્રને તે નીચાં કરતો નથી), સૂર્યના પ્રકાશથી (આ દીપકનો પ્રકાશ) છુપાઈ જતો નથી અને જગત્ના સર્વ પ્રકાશથી (ચ્હડીયાતો આનો) પ્રકાશ હોવાથી તે પહેલા અને પછી વધેલોજ હોય છે ૩

વિવેચન —સામાન્ય દીપકની નીચે આધારરૂપે પાત્ર મૂકવામા આવે છે—પાત્રમાજ દીપક થાય છે પણ આ દિવ્ય દીપકને તો આધાર રૂપે તેવા કોઈ પાત્રની જરૂરજ નથી. આ દીપક પાત્રને નીચા કરતો નથી—પાત્રને તો ઉંચા લાવે છે મત્યાદિ જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશથી પ્રકાશે છે તેથી તે પરતંત્ર છે અને કેવળજ્ઞાન સ્વતંત્ર હોવાથી પોતેજ પોતાની મેળે પ્રકાશે છે વળી દિવસે દીપક કર્યો હોય તો તે સૂર્યના પ્રકાશ આગળ તેજહીન થઈ જાય છે, પણ આ દીપક તો સદા એક સરખી સ્થિતિમાજ પ્રકાશિત રહે

છે. એનાથી બીજો કોઇ મ્હોટો પ્રકાશ નથી કે જેમા એનું તેજ સમાઈ જાય. લૌકિક સર્વ પ્રકાશોથી અધિક પ્રકાશ આ રત્નદીપક નો છે, એનાથીજ સર્વ દૃશ્ય અદૃશ્ય પદાર્થો—ભાવો પ્રકાશિત થાય છે—જાણી શકાય છે વળી સાધારણ દીપકો આદિમા સતેજ હોય છે અને પાછળથી તેલ કે વાટ ખૂટવા વગેરે કારણોથી ઝાખા પડી જાય છે અગર ક્ષીણ થઈ જાય છે જ્યારે આ અલૌકિક દીપક તો પ્રકટે છે ત્યારથી પહેલેથી છેલ્લે સુધી હમેશને માટે એક સરખી રીતે વધેલોજ રહે છે કેવળજ્ઞાન અપ્રતિહત—કોઈથી ન રોકાય તેવું છે તેથી તેની પહેલેથી છેલ્લે સુધી—સદાને માટે એક સરખીજ સ્થિતિ હોય છે ૩

સા૦ જેહ ન સમીરને[1] ગમ્ય, ચ ચળતા જે નવિ લહે હો લાલ;
સા૦ જેહ સદા છે રમ્ય; પૃષ્ઠ[2] ગુણે નવિ કૃશ રહે હો લાલ. ૪

ભાવાર્થ —પવનથી જે ઓલવાતો નથી, તેમજ તેનાથી જે હલતો ચલતો પણ નથી, જે હંમેશા રમણિક છે અને પાછલા ભાગમાં ગુણથી પાતળો પડતો નથી ૪

વિવેચન —સાધારણ દીવાઓ પવન લાગવાથી ઠરી જાય છે. પણ પ્રભુરૂપી રત્નદીપકની કોઇપણ નિમિત્તથી એવી સ્થિતિ બનતી નથી કેમકે તે કર્મરૂપી સમીર—પવનને ગમ્યજ નથી સાધારણ દીપક પવનથી હાલે ચાલે છે ત્યારે આ રત્નદીપક સદા એકસરખી

---

૧ ' મરૂતને ' એવો પણ પાઠ છે. ૨ 'પુષ્ટ' એવો પણ પાઠ છે. એમ કરવાથી ગુણવડે પુષ્ટ હોવાથી પાતળો પડતો નથી, એવો અર્થ થાય છે.

સ્થિરતાનેજ ભજે છે. સામાન્ય દીપકની સુંદરતા સદા એકસરખી રહેતી નથી હમેશાં તેને સાફસુફ કરવો પડે છે તેમ ન કરવામાં આવે તો તેનો પ્રકાશ મનોહર લાગતો નથી. ત્યારે આ રત્નદીપક હમેશાં સુંદર–મનોહર–આકર્ષકજ રહે છે, એટલુંજ નહિ પણ તે રત્નદીપકને જે હૃદયમાં ધારણ કરે છે તે પુરૂષ ઉપર પણ તેની સુંદર છટા છવાઇ રહે છે–અનુપમ પ્રભા જળહળી રહે છે જગત્ના દીપકની વાટનો પાછલો ભાગ પાતળો હોય છે 'ગુણ' શબ્દ સૂતરવાચી છે તેની વાટ આગળથી જાડી હોય છે અને પાછળથી પાતળી હોય છે તેથી તે દીપક જેમ જેમ બળતો જાય છે તેમ તેમ પાછળથી પાતળો પડતો જાય છે પણ આ રત્નદીપકમાં તો વાટજ–નિજ ગુણથી ઇતર કોઇ સૂત્રની બત્તિ હોતી નથી કે જેના ઘટવાથી તેનો પ્રકાશ મંદ પડે એ પરમાત્માના ગુણોને તો બીજા કોઈ પદાર્થની અપેક્ષાજ નથી કે જેના સ્થિત્યંતર–ફેરફાર થવાથી તેના પ્રકાશને હાનિ પહોચે. તેના ગુણ તો સર્વદા અવિચ્છિન્નજ રહે છે તેથી તેનો પ્રકાશ ઓછો ન થતા તે સર્વદા એકસરખોજ પ્રકાશિત હોય છે

— ૦ —

સા૦ પુદ્‌ગલ તેલ ન ખેય[1], જેહ ન શુદ્ધ દશા દહે હો લાલ;
સા૦ શ્રીનયવિજયસુશિષ્ય, વાચકયશ ઈણીપરે કહે હો લાલ.૫

ભાવાર્થ —પૌદ્‌ગલિક તેલનો આ રત્નદીપકમા ક્ષય થતો નથી અને જે શુદ્ધ દશાનું દહન કરતો નથી એ પ્રકારે શ્રી નય વિજયજીના સુશિષ્ય વાચકયશ કહે છે ૫

૧ 'ક્ષેપ (નાખવુ)' એવા પણ પાઠ છે

વિવેચન.—લૌકિક દીપકમાં તેલ નાખવું (પૂરવું) પડે છે અને તેલનો ક્ષય થતો જાય છે જ્યારે આ લોકોત્તર દીપકમાં પૌદ્ગલિક પદાર્થની જરૂર નથી, તે તો વગર તેલે પ્રકાશે છે પેલો દીપક જ્યારે શુદ્ધ દશાને એટલે વાટને બાળી નાખે છે ત્યારે આ રત્નદીપક આત્માની નિર્મળ દશાને બાળતો નથી પણ તેને તેની સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં કાયમ રાખે છે આ પ્રમાણે યશોવિજયજી મહારાજ તે શ્રી નયવિજયજીના સાક્ષર શિષ્ય પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહે છે આ સ્તવનમા પ્રભુને રત્નદીપકની ઉપમા આપી તેના સ્વરૂપની સામાન્ય દીપકના સ્વરૂપની સાથે તુલના કરી તેનુ વિલક્ષણપણું બતાવ્યું છે, જે વિચારતા બહુ આનંદ ઉપજે તેમ છે સામાન્ય દીપકમાં જે જે ક્રિયાઓ થાય છે તે તે ક્રિયાઓ રત્નદીપકમા થતી નથી, એટલે પ્રભુને રત્નદીપકની ઉપમા સર્વ પ્રકારે ઘટી શકે છે સામાન્ય દીપકને સ્થાને જગતના સામાન્ય જીવોને મૂકવા, કારણ કે તેઓને સામાન્ય દીપકની સર્વ ઉપમા ઘટી શકે છે અને તેમા તેની સર્વ ક્રિયાઓ પણ લાગુ પડી શકે છે.

---

૧૮ શ્રી અરનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

શ્રી અરજિન ભવજલનો તારૂ, મુજ મન લાગે વારૂરે,
મન મોહન સ્વામી;
બાંહ ગ્રહી ભવિજનને તારે, આણે શિવપુર આરેરે, મન૦ ૧

ભાવાર્થ.—શ્રી અરજિન સંસારસમુદ્રમાથી તારનાર છે, મારા મનને તેઓ બહુ પ્રિય લાગે છે, એઓ હસ્ત પકડીને ભવ્ય જનને તારે છે અને કાંઠે લાવી મોક્ષ નગરે પહોંચાડે છે. ૧

વિવેચન —ઉત્તમ કુળમા ઉત્પન્ન થનાર અને કુળની વૃદ્ધિ કરનાર એવા અરનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કર્ત્તા કરે છે. શ્રી અરનાથ પ્રભુ, જે આત્મકલ્યાણાર્થી જીવો તેમનું સ્મરણ—પૂજન તથા ધ્યાનાદિ કરે છે તેમને સંસારસમુદ્રમાથી તારી પેલે પાર—સામે કાંઠે પહોચાડે છે પોતે તર્યા છે તેથીજ બીજાને તારવા સમર્થ છે અને તેથી મને બહુ વ્હાલા લાગે છે તેઓ ભવ્ય જીવોનો હાથ પકડી—જ્ઞાન ક્રિયા રૂપ બે હસ્તનું અવલબન આપી, સહાયક તરીકે સદા સાથેજ રહી, સંસારસમુદ્રમાથી ઉદ્ધરી, તેમને સામે પાર કે જ્યા મોક્ષનગર છે ત્યા લઈ જાય છે અભવ્ય જીવોને તરવુંજ નથી—તેઓને તેવી ઇચ્છાજ થતી નથી—તેમનામાં તરવાનો સ્વભાવજ નથી એટલા માટે અહી ભવ્યજનોને તારવાનું કહ્યુ છે. વળી અભવ્યોને પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધાજ હોતી નથી અને તેઓની દરેક ધર્મકરણી બહિરાત્મભાવની—પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવાની વાછાવાળીહોય છે એટલે અભવ્ય જીવો કોઈ કાળે તરતા નથી આ ગાથાના પૂર્વાર્દ્ધમાં પ્રભુનો તારક ગુણ બતાવ્યો છે અને ઉત્તરાર્દ્ધમા એ ગુણની ક્રિયા બતાવી છે એ સ્વામી મનને મોહ પમાડનાર છે—દરેકનાં મનને પોતાની તરફ આકર્ષનાર છે ૧

તપ જપ મોહ મહા તોફાને, નાવ ન ચાલે માનેરે, મન૦*
પણ નવિ ભય મુજ હાથોહાથે, તારે તે છે સાથેરે, મન૦૨

ભાવાર્થ —તપજપ ઉપર મોહ રાખવારૂપ મહા તોફાનને

* અથવા ' તપજપરૂપ નાવ મોહરૂપી મહા તોફાનને વિષે યોગ્ય મર્યાદામા ચાલે નહિ ' એવો પણ અર્થ ઘટી શકે છે.

લીધે વહાણુ યોગ્ય મર્યાદામા ચાલે નહીં પણુ હાથોહાથ તારનાર મારી સાથે છે (એટલે) મને તે ભય નથી ૨

વિવેચન.—જે પામર જીવો તપ તથા જપ આદિ ઉત્તમ કરણીઓ અમુક પ્રકારનુ પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવાની ઈચ્છાપૂર્વક કરે, કરીને તે લોકોમા કેમ જાહેર થાય તથા પોતાનું બહુમાન કેમ વધે ? એ અર્થે પ્રયાસ કરે, બીજાઓ કે જેઓ એવી કરણી ન કરતા હોય કે ન કરી શકતા હોય તેઓની નિંદા કરે અને પોતાના વખાણુ પોતાને મુખે કરે તથા એ બાબત ગર્વ ધારણુ કરે—અહંકાર રાખે તેવા જીવોનું આત્મનાવ, તેને જે દિશામાં ચલાવવાનું ઈચ્છવામા આવે તે તરફ ચાલતુ નથી—તેઓનો આત્મા ખરે માર્ગે ચ્હડી શકતો નથી—તેને મોહરૂપી મહા તોફાન નડે છે અને તેથી કવચિત્ ઉંધુ વળી જવાથી તે નાવ ડૂબી જાય છે અહીં કહેવાની એ મતલબ છે કે એવી રીતે આચરણુ કરનારા જીવો તરી શકતા નથી પણુ કોઇવાર તો સંસારરૂપી કાદવમાં ઉલટા વધારે વધારે ખૂચે છે કર્ત્તા મહાશય કહે છે કે મને એવો કોઈ પ્રકારનો ભય નથી, કારણુ કે મારી દરેક કરણી માત્ર પ્રભુની પ્રીતિ—ભક્તિ મેળવવા અર્થેજ છે—આત્માને નિરાવરણુ—કર્મ રહિત કરવાને માટેજ છે એટલે પ્રભુ સદા મારી સાથેજ રહે છે, અને મને હાથ પકડી—સંભાળ પૂર્વક—કાળજી રાખીને ભવસમુદ્રની પેલે પાર મોક્ષપુરીએ પહોચાડે એમ છે આ ગાથાનો સાર એ છે કે જે કાંઈ ધર્મકરણી કરવી તે કોઇ પણુ જાતના સાંસારિક ફળની ઈચ્છા રાખ્યા વગરજ માત્ર આત્માને કર્મથી મુક્ત કરવા માટેજ કરવી. ધન તથા પુત્રની ઈચ્છા માટે કેટલાએક મલ્લિનાથજી તથા કેશરીયાજી મહારાજની માનતા કરે છે તેવા લોકોત્તરદેવગતમિ-

થ્યાત્વ સેવનાર જીવોએ આ ઉપરથી બહુ સમજવું ઘટે છે. મોક્ષાર્થે ક્રિયા કરતાં સાસારિક સુખ તો વગર ઇચ્છાએ એની મેળેજ મળે છે ધાન્ય વાવનાર ઘાસની ઇચ્છા કરતો નથી, છતાં તે તો તેની મેળેજ ઉગે છે—પ્રકટે છે તો મછી મોક્ષ સુખ આપનાર સમ્યક્ ક્રિયાઓનું ફળ સાસારિક તુચ્છ સુખની ઇચ્છા કરીને શા-માટે હારી જવું જોઇએ?—શા માટે ગુમાવવુ જોઇએ? ૨

ભકતને સ્વર્ગ સ્વર્ગથી અધિકું, જ્ઞાનીને ફળ દેઇરે, મન૦
કાયા કષ્ટ વિના ફળ લહીએ, મનમાં ધ્યાન ધરેઇરે. મન૦૩

ભાવાર્થ—ભક્તને સ્વર્ગ અને જ્ઞાનીને સ્વર્ગથી અધિક ફળ (પ્રભુ) આપે છે, જો મનથી (પ્રભુનું) ધ્યાન ધરીએ તો શરીરને કષ્ટ પડ્યા વિના પણ (મોક્ષરૂપ) ફળ મેળવી શકીએ ૩

વિવેચન —ભકિતનો યથાર્થ હેતુ જાણ્યા વિના—સમજ્યા-વિના શ્રી અરનાથ પ્રભુની ભક્તિ કરનાર ભકતજનને વધારેમાં વધારે દેવલોકનું સુખ મળે છે. પણ જે ભકતજન, પ્રભુભકિત કરવાનો હેતુ—કારણ યથાર્થ રીતે સમજીને, ભકિત કરે છે તેવા જ્ઞાની ભકતને તો પ્રભુ મોક્ષફળ આપે છે જ્ઞાની ભકત અને અજ્ઞાની ભકતને જેવા પ્રકારના ફળો મળે છે તેની તરતમતા—ભિન્નતા અત્ર બતાવેલ છે તે યથાર્થ સમજવા યોગ્ય છે એ એમ સૂચવે છે કે જે જે કરવુ તે તે સમજીને કરવુ સમજ્યા વગર જે જે ધર્મકરણીઓ કરવામા આવે તે, જો કે જૈન ક્રિયા ફળવધ્યા નથી તો પણ તુચ્છ, અલ્પ ફળની આપનારી થાય છે માટે દરેક ક્રિયાઓ, તેના હેતુને સમજીને કરવી જોઇએ એવો આ ઉપરથી સાર નીકળે છે કવિ આગળ જતા કહે છે કે જો જ્ઞાનપુર્વક—સમજીને

માત્ર મનથી પણ પ્રભુનું ધ્યાન વગેરે અભ્યંતર તપ ધારણ કરવામાં આવે તો બીજા કોઇ પણ પ્રકારના કાયિક કષ્ટ કરવાની જરૂરજ રહેતી નથી માનસિક ક્રિયાથીજ મોક્ષ મળે છે જ્ઞાનનું કેટલું માહાત્મ્ય-મહત્તા છે તે અત્ર બતાવેલ છે જે કર્મને અજ્ઞાન કષ્ટથી ખપાવતા અજ્ઞાની જીવને ક્રોડો વર્ષ લાગે તે કર્મને જ્ઞાની જીવ માત્ર એક શ્વાસોચ્છવાસમા ખપાવી નાખે છે, એ હકીકત તરફ ધ્યાન ખેચવું અત્ર અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય માટે દરેક મુમુક્ષુએ-મોક્ષાર્થી જીવે ભવભ્રમણ વધારનારૂ જ્ઞાન મેળવવાનો પ્રયત્ન ન કરતા અનુભવ જ્ઞાન મેળવવાને અંગે તો જીવનપર્યંત વિદ્યાર્થી થઇને રહેવું જોઇએ સંસારમાંથી મુક્ત કરનાર એક અનુભવજ્ઞાનજ છે તે માટે તે મેળવવા સદા પ્રયત્નશીલ રહેવું ૩

જે ઉપાય બહુવિધની રચના, યોગમાયા તે જાણોરે, મન૦
શુદ્ધ દ્રવ્ય ગુણ પરયાય ધ્યાને, શિવ દીએ પ્રભુ સપરાણોરે[1],
મન૦ ૪

ભાવાર્થ—જે બહુ પ્રકારના ઉપાયોનું કરવાપણું છે તે યોગમાયા છે અર્થાત્ મિથ્યા પ્રકારો છે એમ જાણો, અને શુદ્ધ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયનું ધ્યાન કરનારને પ્રભુ અવશ્ય મોક્ષ આપે છે (એમ સમજો). ૪

વિવેચન—આ ગાથામા આંતર યોગ અને બાહ્ય યોગનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. જગત્માં અનેક પ્રકારના મિથ્યાત્વી જીવો (બાવા, યોગી,સંન્યાસી વગેરે) મોક્ષ મેળવવા માટે વિવિધ પ્રકારના

૧ સપરાણો-પરાણે.

ઉપાયો અજમાવે છે–કરે છે. કોઈ પંચાગ્નિ તપ તપે છે; કોઈ જટા તથા નખ વધારે છે, કોઇ કાન ફડાવે છે; કોઇ શરીરે ભસ્મ લગાડી અવધૂત બને છે, કોઇ ઉંચે લાંબા હાથ કરી ધ્યાન ધરે છે, કોઇ ઝાડ ઉપર ઉંધે માથે લટકી રહે છે, કોઈ સમાધિ ચ્હ-ડાવે છે અને કોઇ ધ્યાન ધરે છે. પણ આ સર્વ કષ્ટક્રિયાઓ યોગના માયારૂપ લલચાવનારા પ્રકારો છે–લોકોને મોહ ઉત્પન્ન કરી પોતાની તરફ આકર્ષનારા પ્રકારો છે તેમા આંતરિક વિશુદ્ધિ બહુ અલ્પ હોય છે જ્યારે બાહ્યાડંબર ઘણો હોય છે–દેખાવ મ્હોટો હોય છે પણ અંદર ખાલી હોય છે ઉપરથી તેઓ વૈરાગ્ય ધારણ કરે છે પણ અંદર મોહ રાજાનું સામ્રાજ્ય વર્તતું હોય છે ભોળા મનુષ્યોને છેતરવાનો આ એક વ્યાપાર છે, એમ ઘણે પ્રસંગે જોવામાં આવે છે. તેનો પોતાનો આત્મા પણ આ યોગમાયાથી ઠગાય છે. તેમા આત્માના ગુણને સાધવા કરતા પોદ્ગલિક સુખો મેળવવાનો હેતુ મ્હોટે ભાગે હોય છે. તેથી આ સર્વ ઉપાયો મો-ક્ષને સાધનારા ન નિવડતાં સંસારને સાધનારા થાય છે કારણ કે જેવી ઇચ્છા તેવું ફળ મળે એ દેખીતું છે. પણ જો આત્મસ્વ-રૂપનું ધ્યાન ધરવામા આવે–તેના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનો વિચાર ક-રવામા આવે તો તેથી પ્રભુ તેવા જીવોને પરાણે મોક્ષ આપે છે (માત્ર નિર્જરા થઇને અટકી જાય છે એમ નહિ પણ મોક્ષ મળે છે.) શબ્દાર્થ સિંધુમા 'સપરાણોનો' અર્થ 'આખું, સર્વસ્વ,' એવો કર્યો છે આત્મા એ શુદ્ધ દ્રવ્ય છે, તેમા રહેલા જ્ઞાન, દ-ર્શન તથા ચારિત્રાદિ એ તેના ગુણો છે અને તે ગુણોની વર્તના–ક્રિયા એ તેના પર્યાયો છે. એ ત્રણનું જે બહિરાત્મા તજવા તથા

પરમાત્મા ભજવારૂપ ભેદનો છેદ કરવાનું ધ્યાન ધરવું તે સહજ-સમાધિયોગ કહેવાય છે તે અભ્યંતરયોગ છે અને તે મોક્ષને આપવાવાળો થાય છે કારણ કે તેમા આત્માને કર્મથી મુક્ત કરવાનોજ હેતુ હોય છે અને એ યોગ વડે ધ્યાન ધરનારાઓજ ખરા યોગી કહેવાય છે શુકલધ્યાનના પહેલા બે પાયાનો એમાં સમાવેશ થાય છે ૪

પ્રભુપદ વળગ્યા તે રહ્યા તાજા, અળગા અંગ ન સાજા રે, મન૦
વાચકયશ કહે અવર ન ધ્યાઉં, એ પ્રભુના ગુણ ગાઉં રે,
મન૦ ૫

ભાવાર્થ —પ્રભુના ચરણનુ જેઓએ અવલંબન લીધુ તેઓ પ્રાપ્ત સ્થિતિમા ટકી રહ્યા, પણ જેઓ પ્રભુથી અળગા થયા-છેટા પડી ગયા તેઓ પ્રાપ્ત સ્થિતિથી પતિત થયા વાચકયશ કહે છે કે હુ તો અન્ય દેવનું ધ્યાનજ ધરતો નથી, એ પ્રભુનાજ ગુણગ્રામ કરૂ છુ ૫

વિવેચન —ઉપરની ગાથામાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે પ્રભુપદ–મોક્ષ સ્થાનની પ્રાપ્તિ અર્થે જેઓ સુદૃઢપણે આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન ધરતા ધરતા આગળ વધે છે તેઓજ ચ્હડતી ચ્હડતી આત્મિક સ્થિતિઓ–ગુણસ્થાનો પ્રાપ્ત કરતા તદ્દન નિર્મળ થતા જાય છે અને પ્રાંતે કૈવલ્ય અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધસ્થાનમાં અક્ષયસ્થિતિ કરે છે. પણ જેઓ એ પ્રભુએ બતાવેલા માર્ગથી ભ્રષ્ટ–પતિત થાય છે તેઓ પડતા પડતા છેક મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાને પણ આવી જાય છે તેઓની આત્મિક સ્થિતિ વિશુદ્ધ રહેતી નથી–મલિન થઈ જાય છે જેમ

કોઈ માણસ ઉંચેથી પડે અને તેના હાડકા ભાગી જાય તે જેમ પ્રાય લાંબે કાળે સાજો થાય છે તેવીજ રીતે નિ હડ રોગીઓની થાય છે તેઓ એકવાર પડયા પછી પ્રાય બહુ લાંબે અંતરે પુન ઉચા ચ્હડી શકે છે વાચકયશ મહારાજા કહે છે કે શ્રી અરનાથ પ્રભુ ખરેખરી ઉચ્ચ સ્થિતિ–ક્ષાયિકભાવે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય છે જેમા એવા પરમપદને પ્રાપ્ત થએલા છે, તથી હુ તો એમનાજ ગુણ ગાઉ છુ—એમનજ ગુણ ગાવા યોગ્ય તરીકે સ્વીકારૂ છુ અન્ય દેવો એ સ્થિતિને પ્રાપ્ત ન થએલા હોવાથી એમને હું દૂરથીજ (દોઢ ગજનો નમસ્કાર કરી) પરહરૂ છુ—ત્યાગ કરૂ છુ, તો પછી તેમનું ધ્યાન તો શેનોજ ધરૂ ! કારણ કે તરી શકનારનુ અવલઅન લેનાર તરે અને તરી ન જાણનારનુ અવલબન લેનાર બૂડે, એ હકીકત સત્ય હોવાથી હું તો તરેના પ્રભુનુજ અવલંબન લઉં છું અને મને ખાત્રી છે કે તેઓના અનંત બનયેજ હુ તરીશ ૫

૧૯ શ્રી મલ્લિનાથ સ્વામીનું સ્તવન

તુજ મુજ રીઝની રીઝ. અટપટ એહ ખરીરી;
લટપટ નાવે કામ, ખટપટ ભાંજ પરીરી.

ભાવાર્થ —તારી અને મારી રીઝનુ એકત્ર થવુ, એ (ખરેખરી) મુશ્કેલ વાત છે, (એમા) ખુશામત કામમા આવતી નથી. માટે હે પ્રભુ ! મારી આ બધી ખટપટ ભાંગી નાખ ! ૧*

૧ ભાજ પરી–મારવાડી ભાષા

* આ ગાથાનો ભાવ 'વીતરાગ સ્તોત્ર' ના દશમા પ્રકાશના પહેલા શ્લોકને મળતો છે તે ગાથા આ પ્રમાણે –

વિવેચન—પરિસંહ તથા ઉપસર્ગરૂપી મલ્લનો જય કરનાર શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુની કર્ત્તા સ્તુતિ કરે છે હે પ્રભુ! તમારે અને મારે અન્યોઅન્ય રીઝવું–તમારે પ્રસન્ન થવુ અને મારે સંતુષ્ટ થવું એ બન્ને બનવુ બહુ મુશ્કેલ છે એમ, આજ સુધી તમને રાજી કરવાના જે પ્રયાસો મે અજ્ઞાત દશાએ કર્યા તે બધા નિષ્ફળ ગયા એ ઉપરથી, મને લાગે છે. હવે હું તો રીઝેલોજ છુ પણ તમને રીઝવવા એ સુતર–સ્હેલું નથી એમા અટપટ કે ખુશામત કામમાં આવે તેમ નથી–કાર્યકર થાય તેમ નથી કોઈ રાજા કે શેઠ આદિને રીઝવવા હોય તો તેનાં વખાણુના બે શબ્દો બોલીએ અથવા કોઇ પ્રકારની ખટપટ કરીએ અને પોતાની લઘુતા ગાઇએ એટલે એઓ વશ થઇ જાય પણ તમારી આગળ એવો ડોળ નભતો ટકતો નથી ખરા હૃદયની ભક્તિ હોય–તેવી ભક્તિ તમે જૂઓ તોજ તમે પ્રસન્ન થાઓ એમ છે તમારી આગળ બાહ્ય દેખાવ–ખોટો ડોળ ચાલી શકતો નથી. કોઇ માણસ સુંદર રાગ પૂર્વક પ્રભુગુણગાનમા તલ્લીન થયેલ જણાય, લોકો તેથી આનંદમાં ડૂબી જાય અને તે પોતે ગળગળો થઈ જાય છતા જો તેનું હૃદય કોરૂંજ હોય તો તેથી કાંઇ વિશિષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકાતુ નથી અને સરળ તેમજ સાદી ભાષામાં પ્રભુની સ્તુતિ કરવામાં આવે છતાં

मत्प्रसत्तेस्त्वत्प्रसाद, स्त्वत्प्रसादादियंपुनः ।

इत्यन्योऽन्याश्रयं भिन्धि, प्रसीद भगवन्! मयि ॥१॥

ભાવાર્થ:—હે ભગવન્! મારા મનની પ્રસન્નતાથી આપ પ્રસન્ન થાઓ છો અને આપના અનુગ્રહથી મારી પ્રસન્નતા થાય છે આવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલા અન્યોઅન્ય આશ્રયને આપ ભાંગી નાખો અને મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. આનુ તાત્પર્ય એ છે કે મારા મનની પ્રસન્નતાની દરકાર કર્યા વગર પ્રથમજ આપ કૃપા કરો જેથી મારા મનની પ્રસન્નતા અવશ્ય થશે ૧

જો હૃદય ભક્તિરસથી ભરપૂર હોય તો પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે. તેઓ ઉપરની ભક્તિને જોતા નથી પણ અંદરના ભાવને જૂએ છે. પ્રભુભક્તિ કરનાર જીવોએ આ હકીકત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી ઘટે છે અને માનસિક સ્થિતિ પ્રભુભક્તિને અનુરૂપ કરી તેનું ચાચલ્ય નિવારવું યોગ્ય છે કર્ત્તા ફરી પ્રભુને કહે છે કે તમને રીઝવવામાં અન્ય બાહ્યોપચાર (નૈવેદ્યાદિ ધરવું, ભેટણું મૂકવું અગર વિલેપનાદિ વડે અંગપૂજા કરવી વગેરે) કરવામાં આવે પણ તે વખતે હૃદય ભક્તિરસથી વંચિત હોય—અંદર બહુમાન તથા તન્મયભાવ ન હોય તો તે સંપૂર્ણ ફળદાયી થતા નથી કોઇ રાજા કે શેઠ પાસે એ પ્રમાણે કર્યું હોય તો તે ખુશી ખુશી થઇ જાય છે પણ પ્રભુ આગળ એવી ખોટી લટપટો ચાલી શકતી નથી. અહીં પણ ઉપર જણાવેલી હકીકત ઘટી શકે છે પુષ્પની વિપુલતાથી પ્રભુની આંગી રચવામાં આવે અને અગ્ર ભાગે નવેદ્ય તથા ફળના સમૂહની સુંદર શ્રેણી ગોઠવવામાં આવે છતાં હૃદયમાં ઉજ્વળ ભાવ ન હોય તો તે સંપૂર્ણ ફળદાયી થતું નથી. કુમારપાળ મહારાજાએ પૂર્વભવમાં ફક્ત પાંચ કોડીના અઢાર ફૂલ લઇ પ્રભુને ચ્હડાવ્યા હતા તો તેટલા માત્રથી પણ તેમને અઢાર દેશનું રાજ્ય મળ્યુ હતું એ એમ બતાવે છે કે દ્રવ્ય—સામગ્રી ઓછી કે વધારે હોય તેના ઉપરજ પ્રભુની પ્રસન્નતાનો આધાર નથી પણ ભાવની વિશુદ્ધિ—નિર્મળતા ઉપર એનો આધાર છે. આત્મકલ્યાણાર્થી જીવોએ આ હકીકત ખાસ લક્ષ્યમાં લેવી ઘટે છે આ કારણથી કર્ત્તા છેવટે પ્રાર્થના કરે છે કે ' હે પ્રભુ ! મારી આ તમને રીઝવવા સંબંધી બધી ખટપટ ભાંગી નાખો—મારી માનસિક નિર્મળતા ઉપર લક્ષ્ય દીધા વિના તમેજ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ—રીઝો. ૧

મલ્લિનાથ તુજ રીઝ, જન રીઝે ન હુએરી;
દોય રીઝણુનો ઉપાય, સામું કાં ન જૂએરી ? ૨

ભાવાર્થઃ—હે મલ્લિનાથ પ્રભુ ! લોકો રીઝે તમારી રીઝ થતી નથી પરંતુ (લોકોને તમે) બન્ને રીઝો (એનો એક) ઉપાય છે, (તે એ કે હે પ્રભુ !) સ્હામુ કેમ જોતા નથી ? (જો તમે સામું જૂઓ તો તમે ને લોક બન્ને રીઝો) ૨

વિવેચનઃ—હે પ્રભુ ! ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ જે જે પ્રકારોથી–રીતિઓથી લોકો રીઝે છે તે તે પ્રકારો આપને રીઝવવામા ઉપયોગી થતા નથી. અથવા તો લોક રીઝે તેથી કાંઇ તમે પણ રીઝો એમ બનતું નથી અને મારો વિચાર તો લોકને અને તમને બન્નેને રીઝવવાનો વર્ત્યા કરે છે માટે હવે તો કૃપા કરી લોક અને આપ બન્ને રીઝો તેમ થવું જોઇએ મને વિચાર કરતાં તેનો એક ઉપાય બરાબર સૂઝયો છે તે એ છે કે હે પ્રભુ ! તમે મારી સામું કેમ જોતા નથી ? જો તમે સામું જૂઓ તો તમે રીઝયા એ તો સ્પષ્ટ થયું પછી લોક રીઝે તેમા નવાઇ શી? કેમકે જેની ઉપર પ્રભુ રીઝે તેની ઉપર લોક તો રીઝેજ માટે કૃપા કરીને મારી સામું જૂઓ. અમે આવી વારવાર વિનતિ કરીએ છતાં તમે અમારી સામુ ન જૂઓ તો તેથી અમારા હૃદયને કેટલો આઘાત પહોચે, એનો આપે વિચાર કરવો ઘટે છે અમારાથી આ દુઃખ સહન થતું નથી. અમે તમારા ગુણના રાગી છીએ તો પછી તમે શા માટે અમારી સામું પણ જોતા નથી ? હવે અમને વિશેષ અધીરા ન બનાવો અને અમારા ઉપર દૃષ્ટિપ્રસાદ કરી તમે રીઝો અગર બીજો કોઈ ઉપાય બતાવો કે જેનો અમે ઉપયોગ કરીએ

અને તે રીતે તમને રીઝવવા પ્રયાસ કરીએ—તત્પર—ઉજમાળ થઈએ અમારે તો કોઈ પણ રીતે તમે રીઝો એટલુજ કામ છે. અન્ય કશાની આકાક્ષા નથી ૨

દુરારાધ્ય છે લોક, સહુને સમ ન શશીરી;
એક દૂહવાએ ગાઢ, એક જો બોલે હસીરી. ૩
લોક લોકોત્તર વાત, રીઝ છે દોય જૂઈરી;
તાત ચક્ર ધુર પૂજ્ય, ચિંતા એહ હુઈરી; ૪
રીઝવવો એક સાંઇ, લોક તે વાત કરેરી,
શ્રી નય વિજય સુશિષ્ય, એહીજ ચિત્ત ધરેરી. ૫

ભાવાર્થ—લોકો મુશ્કેલીથી વશ થઈ શકે એવા છે કેમકે સહુને સરખો ચદ્રમા પહોચતો નથી, તેથી એક જો હસીને બોલે તો બીજો અત્યત નારાજ થાય છે. (લોકને રીઝવવાની તે)લોકરીઝ અને (પ્રભુને રીઝવવાની તે) લોકોત્તર રીઝ, એ બન્ને (બાબતોની પદ્ધતિ) જૂદી જૂદી છે (આજ કારણથી) ભરત ચક્રવર્ત્તીને, પ્રથમ તાત પૂજ્ય કે ચક્ર? એવી ચિંતા થઈ હતી. (પછી તેમણે પ્રભુને પૂજવાનો—તેમનો જ્ઞાનોત્સવ કરવાનો—તેમને વાદવા જવાનો નિર્ધાર કર્યો હતો તે પ્રમાણે) મ્હારે પણ પ્રભુનેજ રીઝવવા (એમ નિશ્ચય કર્યો) છે લોક ભલે વાત કરે (પણ) શ્રી નયવિજયના સુશિષ્ય તો મનમા એજ (નિશ્ચયને) ધારે છે-ધારણ કરે છે. ૩–૪–૫

વિવેચન —ત્રીજી ગાથાથી લોકોને પણ રીજવવા જતાં કેટલી મુશ્કેલી નડે છે, તે જણાવે છે જે ઉપરથી એમ સમજી શકાશે કે લોકોને રીઝવવામા પણ આટલી મુશ્કેલીઓ નડે છે તો પછી લોકોત્તર મહાપુરૂષને રીઝવવા એ તો એથી પણ અત્યંત મુશ્કેલ

હોયજ, એમાં નવાઈ શી? કર્ત્તા કહે છે કે લોકોને રીઝવવાનું કામ પણ ઘણું મુશ્કેલ છે કારણ કે તેઓ સર્વને ચંદ્રમા સરખો પહોંચતો નથી કોઈને બારમો અનુકૂળ હોય છે ત્યારે કોઈને ચોથો અનુકૂળ હોય છે[1] આમ ચંદ્રમા ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી એકને જો હસીને બોલાવવામાં આવે તો તેથી બીજો તેના મનમાં અત્યંત નાખુશ થાય છે તે માને છે કે એના પર પ્રીતિ છે, મારી ઉપર નથી. લોકોમાં આવી સ્થિતિ ચાલુ હોવાથી તેઓ પણ મુશ્કેલીથી વશ થઇ શકે એવા છે તો પછી લોકોત્તર મહાપુરૂષને રીઝવવા એ તો એથી પણ વિશેષ મુશ્કેલ હોય, એમ જે ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે એમા કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. છતાં કોઇ ઉપાય વિશેષથી લોકોને તો રીઝવી શકાય, પણ હે પ્રભુ! આપને કેમ રીઝવવા, એ બાબત અમને કાઇ માર્ગ સૂઝતો નથી, તેથી આપ તે દર્શાવો તોજ આ વાત બને તેમ છે લોકોને રીઝવવાની રીતિ જૂદી છે અને લોકોત્તરને–પ્રભુને રીઝવવાની રીતિ જૂદી છે. એ બન્ને પ્રકાર જૂદા છે ત્યારે હવે કરવું શું, એ બાબતનો નિર્ણય કરવામાં સહાયરૂપ પ્રસ્તુત પ્રસંગને અનુસરતું એક દૃષ્ટાંત આપે છે કે, એકદા શ્રી ભરત ચક્રવર્તીને સમકાળે બે બાબતની વધામણી મળી. એક ઋષભદેવ પિતાને કેવળજ્ઞાન થયું તેની અને બીજી આયુધશાળામાં ચક્રરત્ન પ્રકટ થયું તેની આ બન્નેમા પ્રથમ સત્કરણીયમાન આપવા યોગ્ય શુ, એનો તેઓએ વિચાર કર્યો અને એને પરિણામે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા કે "પ્રથમ તાતનો કેવળજ્ઞાન મહોત્સવજ કરવા યોગ્ય છે, કેમકે તે શાશ્વત સુખ આપનાર છે;

---

૧ સંયોગી વગેરે જનોને ચંદ્રનુ દર્શન આહ્લાદવર્દ્ધક થાય છે, જ્યારે વિરહી જનો તથા ચોર અને જાર વગેરેને દુખોત્પાદક થાય છે, એવો અર્થ પણ થાય છે.

જ્યારે ચક્ર તો અનેક પ્રકારના આરભ વડે માત્ર રાજ્યલક્ષ્મી આપે તેમ છે કે જે આયુષ્યની પૂર્ણતાએ કાંઇજ ઉપયોગી થતી નથી, પરતુ કદાચ માઠી ગતિમા પણ લઇ જાય છે, માટે મારે તો પ્રભુનેજ રીઝવવા ” આ નિર્ણય થયો તે વખતે વચ્ચે તેમના મનમા એમ પણ આવ્યુ કે ‘આ બાબત લોકો મારી ચર્ચા–ટીકા કરશે કે શું પ્રભુ જતા રહેવાના હતા કે એમના જ્ઞાનોત્સવ માટે ચક્રના પ્રકટીકરણની ઉપેક્ષા કરી ?’ પણ સાથે તેજ વખતે મનમાં સમાધાન થયું કે ‘લોકો તો વિચિત્ર સ્વભાવવાળા છે, દુ.ખે આરાધી શકાય તેવા છે માટે તેમની પરવા રાખવાની બિલકુલ જરૂર નથી ભલે એમને ફાવે તેમ કહે. એમના કથન ઉપર ધ્યાન આપવા બેસીએ તો ખરો માર્ગ સાધી શકાય નહિં.’ આ પ્રમાણે તેમના ચિત્તમાં સમાધાન થવાની સાથેજ તેઓએ પ્રભુના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવનો લાભ પહેલો લીધો આ દૃષ્ટાંત આપી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે મે પણ ભરત મહારાજાની પેઠેજ નિર્ણય કર્યો છે. મારે પણ લૌકિક રીઝની કાઇજ જરૂર નથી ફક્ત સાંઇને–પ્રભુનેજ રીઝવવા છે એટલે લોકો તો એની મેળેજ રીઝશે–તેને રીઝવવા પડશેજ નહીં આનો પરમાર્થ આમ પણ નીકળી શકે કે પૌદ્ગલિક પદાર્થો ઉપરથી જેમ જેમ રાગ ઘટાડવામા આવે તેમ તેમ પ્રભુ ઉપર રાગ થતો આવે–વધતો જાય, અને જેમ જેમ પ્રભુ ઉપર રાગ વધતો જાય તેમ તેમ પ્રભુ પણ અધિક અધિક રીઝતા જાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે શ્રીમદ્ દેવચદ્રજી મહારાજે ઋષભ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા આને અનુસરતુંજ કહ્યું છે કે “ પ્રીત અનતીપર થકી, જે તોડે હો તે જોડે એહ કે, પરમ પુરૂષથી રાગતા, એકત્વતા હો દાખી ગુણગેહ ”ઇત્યાદિ. ૩–૪–૫

શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીનું સ્તવન.

મુનિસુવ્રત જિન વંદતાં, અતિ ઉલ્લસિત તનમન થાયરે,
વદન અનોપમ નિરખતાં, મારાં ભવભવનાં દુઃખ જાયરે;
મારાં ભવભવનાં દુઃખ[1] જાય, જગતગુરૂ જાગતો સુખકંદરે,
સુખકંદ અમંદ આણુંદ, પરમગુરૂ[2] દીપતો સુખકંદરે[3]. ૧

ભાવાર્થ.—મુનિસુવ્રત જિનને વદન કરવાથી તન અને મન હર્ષથી ઉભરાઈ જાય છે ઉપમારહિત પ્રભુના મુખને જોવાથી મારાં ઘણા ભવનાં બાંધેલાં કર્મો દૂર થાય છે જગતના ગુરૂ જાગૃત છે, સુખના કંદ છે અને પરમ આનદ (સ્વરૂપ) તથા દીપતા છે.

વિવેચન.—જગતની ત્રિકાળ અવસ્થાને જાણનાર અને ભલાં વ્રતોવાળા શ્રી મુનિસુવ્રત પ્રભુના ગુણો કર્ત્તા સ્વગત વિચારે છે અથવા ભવ્ય જીવો પ્રત્યે કહે છે કે, શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીને આગમમાં જણાવેલી વિધિપૂર્વક વદન કરવાથી મારૂં તન (શરીર) હર્ષથી પ્રફુલ્લિત–રોમાંચિત–પુલકિત થઈ જાય છે અને મન અત્યાનદમગ્ન બને છે. વિધિપૂર્વક ક્રિયા કરવાનું ફળ ચિતની પ્રસન્નતા થવી એ છે અને એ પ્રસન્નતા થાય છે એટલે ક્રિયાનું યથાર્થ–ખરૂં ફળ નિર્મિત થાય છે. એથી ઉલટુ–અવિધિએ કરનાર તેના ફળમાં બહુ ન્યૂનતા પામે છે. છતાં વિધિપૂર્વક કરવાની સ્થિતિએ પહોંચતા સુધી અવિધિપૂર્વક પણ ક્રિયામાર્ગ તો અવશ્ય ચાલુ રાખવાજ જોઇએ પણ તેનો અનાદર તો કયારે પણ નજ કરવો જોઇએ. કારણ કે માણસ પ્રથમ જે ક્રિયા કરે છે તે અવિધિથીજ થાય છે પણ કરતાં કરતાં પૂછતા સમજતા વિધિપૂર્વક થાય છે. જેમ

---

૧ આ દુ ખ શબ્દ કર્મવાચી છે, કર્મના ફળરૂપે કહેલ છે ૨ 'ગુણે કરી' એવો પણ પાઠ છે ૩ 'ભગવતરે' એવો પણ પાઠ છે

રસોઈ કરવા શિખનારને હાથે પ્રથમ રસોઇ કાચી પાકી થાય છે, બગડે છે, તો પણ જો તે કરવાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખે છે તો ક્રમે ક્રમે તે સારી થાય છે પણ શરૂઆતમા બગડવાની ભીતિથી કટાળી તે કરવાનું છોડી દે તો તે કયારે પણ સારી રસોઈ કરી શકેજ નહિ તેમ અત્ર ક્રિયાને અગે પણ સમજવાનું છે. છતાં અત્રે એક મુદ્દો ખાસ ધ્યાનમા રાખવા જેવો છે તે એ કે તે માણુસનું સાધ્યબિંદુ રસોઈ શિખવા તરફ–સારી કરવા તરફજ હોય છે તેથી તે ચીવટ રાખી આગળ વધતો જાય છે પ્રથમ તે વિશેષ ભૂલો કરે છે પણ ક્રમે ક્રમે તેની ભૂલો ઘટતી જાય છે અને સુધારો વધતો જાય છે તેજ મુજબ ક્રિયાકારકને શુદ્ધ વિધિ–માર્ગ સુધી પહોચવાની ખાસ ખત–ઉપયોગની જાગૃતિ હોવી જોઇએ પણ જો બાલ્યવયથી સામાયિક કરનારમા વૃદ્ધાવસ્થા સુધી પણ સમતા ગુણ ન આવે, પૌષધ કરનારને ધર્મની પુષ્ટિ ન થાય, પ્રતિક્રમણ કરનારને ફરી પાપ કરવાથી અટકવાનું ન બને અને એમ દરેક ક્રિયાઓને અગે પરિણામ આવે તો તેવા માણુસો તો હજી એકડાજ ઘૂટે છે એમ કહીએ તો તેમાં લેશમાત્ર ખોટુ નથી. અને ઘાણીનો બેલ જેમ છ માસ ચાલે છતા પોતાનાજ સ્થાનમાં હોય તેમ તેવા જીવો પણ જેવા હતા તેવાને તેવાજ રહે છે, આ સ્થિતિ સુધરે તોજ ક્રિયાઓનું ખરૂ (પૂરૂ) ફળ મળી શકે કર્તા આગળ વધીને કહે છે કે એ પ્રભુના મુખને જગતના કોઈ પદાર્થની ઉપમા ઘટી શકતી નથી–તેવો પદાર્થજ જગતમા નથી કે જેની ઉપમા આપી શકાય, તેથી તે નિરૂપમ છે અને એનું સાધ્યદૃષ્ટિપૂર્વક–પ્રભુના સત્યસ્વરૂપની વિચારણાપૂર્વક નિરીક્ષણ–સૂક્ષ્માવલોકન કરવાથી મારા અનેક ભવનાં સચિત પાપકર્મો દૂર થાય છે અત્ર પણ એક બાબત વિચારણીય છે કે, દર્શનનું કાર્ય પ્રભુપ્રતિમાનું મુખ જોવામ

પર્યવસાન પામે-ત્યાજ પૂર્ણતા પામે અને એ સુખ જે પ્રભુનું હોય તે પ્રભુનું ભૂતજીવન વિચારી એમનામા શા શા ગુણો છે, તે વિચારવાની તસ્દી લેવામા ન આવે, આગી રચેલી હોય તો આંગીનાજ દર્શન થાય અને બોલાય કે વાહ વાહ ! કેવી સુદર આંગી રચી છે ? પણ એ દર્શનથી પોતાને કઈ ઈષ્ટસિદ્ધિ કરવી છે, તે ભૂલી જવામા આવે તો આવા પ્રકારના દર્શનનું યથાર્થ ફળ ન મળે એ સમજવુ મુશ્કેલ નથી કહેવાની મતલબ એ છે કે દર્શનનો હેતુ સમજી દર્શન કરવું જોઇએ અને તોજ કર્ત્તા કહે છે તેમ ભવભવના દુ ખ જાય અને એ દર્શનનું પોતામાં પ્રતિબિંબ પડે એટલે પ્રભુના દર્શનથી આત્મામા સમ્યકત્વદર્શન પ્રગટે વળી કહે છે કે એ ત્રણ જગતના ગુરૂ-મોક્ષનો સાચો માર્ગ બતાવવાથી ખરા ધર્મોપદેષ્ટા સદા જાગૃત છે-પરમોત્કૃષ્ટ અપ્રમાદ દશાના ધારક હોવાથી સદા સ્વસ્વરૂપમાજ રમી રહ્યા છે-લીન થઈ ગયા છે. વળી સુખના મૂળરૂપ છે-સુખ માત્રના પ્રભવ-ઉત્પત્તિ સ્થાનરૂપ તેઓ છે વળી પરમ આનદમય છે અને લોકના અગ્ર ભાગે દીપી- રહ્યા છે-શોભી રહ્યા છે ૧

નિશિદિન સૂતાં જાગતાં હઇડાથી ન રહે દૂરરે;
જબ (જો) ઉપકાર સંભારીએ, તવ (તો) ઉપજે આનદ
પૂરરે, ા૦ જ૦ સુ૦ ૨

ભાવાર્થ—(એ પ્રભુ) રાત્રિ અને દિવસ સૂતા અને જાગતાં હૃદયથી દૂર થતા નથી જ્યારે (એમનો અમારા ઉપર કરેલો) ઉપકાર યાદ કરીએ છીએ-કરૂ છું ત્યારે ભરપૂર આનદ પ્રગટ થાય છે ૨

વિવેચનઃ—એ કૃપાળુ પ્રભુ અમોને હમેશાં યાદ આવે છે. અમે સુપ્ત કે જાગૃત અવસ્થામાં હોઇએ ત્યારે પણ તેઓ અમારા

હૃદયમાથી ક્યારે પણ દૂર ખસતા નથી ઊઠતા, બેસતાં, હરતાં, ફરતાં અને ટૂકામા કહીએ તો સર્વ સ્થિતિમા એમને અમે અમારા હૃદયમાં વિરાજીત થયેલા જોઇએ છીએ આ અમારા મન-મંદિરમાં સ્થિતિ કરવારૂપ એમનો ઉપકાર તથા જે બોધથી અમે આવી ઉત્તમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયા તે બોધ પૂરો પાડયો તે રૂપ ઉપકાર–માત્ર એકાત હિતબુદ્ધિએ, ફક્ત અમો કેમ ઉન્નતિને પામીએ—સસારમાથી કેમ નિસ્તરીએ, એજ ઉદ્દેશથી કરેલો ઉપકાર અમે જ્યારે જ્યારે સભારીએ છીએ ત્યારે ત્યારે એ ઉપકારના ગર્ભમા રહેલી નિ સ્વાર્થતા જોઈ અમને અપૂર્વ આનંદનો સમૂહ પ્રકટ થાય છે—અમે આનદરૂપ સરોવરમાં ઝીલીએ છીએ–સર્વાગે સ્નાન કરીએ છીએ આ ગાથા કર્તાની ઉત્તમ ધ્યાનાવસ્થા સૂચવે છે. અન્યથા ‘ પ્રભુ હઇડાથી ન રહે દૂરરે ’ એ ઉદ્ગારો નિકળવાનું બની શકે નહિ ૨

પ્રભુ ઉપકાર ગુણે ભર્યા, મન અવગુણ એક ન સમાયરે;
ગુણ ગુણ અનુબંધી હુઆ, તે તો અક્ષય ભાવ કહાયરે,
તે૦ જ૦ સુ૦ ૩

ભાવાર્થ—પ્રભુ ઉપકારગુણથી ભરેલા છે અને મનને વિષે એક પણ અવગુણ સ્થાન મેળવી શકે તેમ નથી એ ગુણો અન્ય ગુણની પરપરાને મેળવી આપે એવા અનુબધવાળા છે અને તે બધા ક્ષાયિક ભાવવાળાજ કહેવા ચોગ્ય છે ૩

વિવેચન —એ પ્રભુ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ઉપકાર ગુણથી ભરેલા છે અને એવા ગુણથી પૂર્ણ મનને વિષે એક પણ અવગુણ સમાઈ શકતો નથી એ ગુણ પામેલો કોઇ પણ જીવ એ સ્થિતિથી ક્યારે પણ પતિત થતો નથી, પણ કર્મનો ક્ષય કરતો આગ

ળજ વધતો જાય છે અને પૂર્વપ્રાપ્ત ગુણોથી નવા નવા ગુણની પરંપરાને મેળવતો જાય છે—પૂર્વગુણો ઉત્તર ગુણોને ખેંચી લાવે છે અને જે નવા નવા ગુણો પ્રાપ્ત થતા આવે છે તે બધા મોહનીયાદિ કર્મના ક્ષયથી પ્રગટ થયેલા હોવાથી અક્ષય ભાવવાળા—નિરંતર રહેનારા હોય છે—આવ્યા તે જવાના હોતાજ નથી આ ગાથામા કર્તાએ પ્રથમ ક્ષાયિક સમ્યકત્વનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે અને પછી એ ગુણપ્રાપ્ત જીવ ક્ષપકશ્રેણી આરોહે—માંડે અને તે વડે અક્ષય ગુણોને ઉપાર્જન કરતો કરતો પ્રાંતે અક્ષય પદને પામે એ ભાવ બતાવ્યો છે. જે બાબત વિશેષ હવેની ગાથામા કહે છે. ૩

અક્ષય પદ દીએ પ્રેમજે, પ્રભુનું તે અનુભવ રૂપરે;
અક્ષર સ્વર ગોચર નહિ, એ તો અકળ અમાપ્ય અરૂપરે,
એ૦ જ૦ સ૦ ૪

ભાવાર્થ—(પ્રભુ ઉપર કરેલો) જે પ્રેમ અક્ષય પદને આપે છે તે પ્રભુનુ અનુભવેલું (પદ છે), (તેનું સ્વરૂપ) અક્ષર તથા સ્વરદ્વારા પ્રકાશી શકાતું નથી (કારણ કે) એ તો ન કળી શકાય, ન માપી શકાય અને ન જોઈ શકાય (તેવુ છે)

વિવેચન—પ્રભુ ઉપર માત્ર સ્વ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ અર્થે જે પ્રશસ્તરાગ કરવામા આવે તેથી અનુક્રમે ભવ્ય પાણીને ત્રીજી ગાથાના વિવેચનના પ્રાંત ભાગમા જણાવવામાં આવ્યું તેવું અક્ષયપદ—મોક્ષપદ મળે છે રાગથી અક્ષયપદ કેમ મળે? એ શકાનું નિરાકરણ આ રીતે થઇ શકે મોક્ષપદ મેળવવાની જીવને જ્યારે અભિરૂચિ થાય છે ત્યારે તેનો સાસારિક અપ્રશસ્તરાગ, ધીમે ધીમે ઘટી જઇ પ્રશસ્તતામા ફેરવાઇ જાય છે. બાદ તે જીવ જ્યારે

સ્વ સ્વરૂપને સમજવા જેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે પ્રભુ ઉપરનો રાગ આત્મામાંજ લય પામે છે એટલે તે મોક્ષપદ મેળવે છે. પણ તે પદની પ્રાપ્તિ થવામાં કારણરૂપે પ્રથમ પ્રશસ્ત રાગ હતો તેથી તેને યશ અપાવવા માટે એમજ કહેવાય કે પ્રભુ ઉપરના પ્રેમે અમને મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરાવી આપ્યું- દુષ્કાળમાં કોઈ શેઠના આશ્રયથી આપણે વર્ષ ઉતરીએ તેમાં જો કે મુખ્ય કારણ આપણો પુન્યોદયજ હોય છે (તે ન હોય તો શેઠને પણ તેવો વિચાર ન આવે), છતા તે શેઠને યશ આપી આપણે એમ કહીએ છીએ કે 'જો આપનો આવા નબળા વખતમાં આશ્રય ન મળ્યો હોત તો અમે જીવી શક્ત નહિ, આપેજ અમોને જીવતા રાખ્યા છે' તેમ અત્ર પણ સમજવું યોગ્ય છે કર્ત્તા કહે છે કે તે અક્ષય પદને પ્રભુ સદા અનુભવે છે–સિદ્ધિ ગતિમા તેને સદા ભોગવી રહ્યા છે. તે પદનું સ્વરૂપ એટલુ બધુ ગૂઢ અને વિશાળ છે કે તેનુ વર્ણન કરવા જેટલા વ્યજન અને સ્વર નથી–વાણીને અગોચર છે. અનેક ભવો વ્યતીત થાય તો પણ તેનુ સ્વરૂપ પૂર્ણ રીતે કથી શકાય તેમ નથી કારણ કે તેની ગૂઢતા છદ્મસ્થથી ન જાણી શકાય તેવી અને સ્વરૂપસ્થિતિ ન જોઇ શકાય તેવી છે છદ્મસ્થનુ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન જો કે તેને શ્રુતકેવળી તરીકે ઓળખાવે છે અને તેથી તે સર્વ વસ્તુનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણી શકે છે તો પણ તેને કહી શકતા નથી અક્ષય પદના પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનવાળા કેવળી ભગવાન્ પણ તે પદના સ્વરૂપને પૂર્ણ રીતે કહેવા સમર્થ થતા નથી તો પછી છદ્મસ્થજીવ તેને પૂર્ણ રીતે કયાથી કહી શકે ? નજ કહી શકે તેથીજ તેને અકળ, અમાપ્ય અને અરૂપ કહેવામા આવે છે કર્ત્તા છેવટની ગાથામા આનાજ સમર્થનમા કહે છે ૪

અક્ષર થોડા ગુણ ઘણા, સજ્જનના (પ્રભુજીના) તે ન
લિખાય (કહેવાય) રે;
વાચકયશ કહે પ્રેમથી, પણ મનમાંહે પરખાયરે, પ૦જ૦સુ૦૫

ભાવાર્થ.—પ્રભુના ગુણ ઘણા છે પણ તેનું સ્વરૂપ સમજાવવા શબ્દો થોડા છે, તેથી તે યથાર્થ રીતે વર્ણવી શકાય તેમ નથી. પરંતુ વાચક યશ કહે છે કે જો પ્રભુ ઉપર પ્રેમ હોય તો તથી તે ગુણો મનમાં જાણી શકાય તેમ છે ૫

વિવેચન —કર્ત્તાએ ચોથી ગાથામાં કહ્યુ છે કે અક્ષય પદનું સ્વરૂપ વાણીને ગોચર થાય તેવું નથી, તેજ પ્રમાણે અત્ર પણ કહે છે કે, પરમાત્મામાં રહેલા ગુણો એટલા બધા છે કે તે સર્વનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ સમજાવવા કદી પ્રયાસ કરવામાં આવે તો તેને માટે પૂરતા શબ્દો—અક્ષરોજ મળી શકે તેમ નથી તેથી તે પૂરે પૂરા વર્ણવી શકાય તેમ નથી અગાઉ જે અક્ષયપદ કહ્યું તેમાં અને પરમાત્માના ગુણોમા, ગુણી અને ગુણની એકતા—અભિન્નતા હોવાથી કાંઇજ તફાવત નથી. વાચક યશ કહે છે કે જો કે પ્રભુના ગુણો વાણીદ્વારા કહી શકાય તેમ નથી પરંતુ પ્રભુ ઉપર જો ખરેખરો પ્રેમ હોય તો તે ગુણોની આપણા મનને પ્રતીતિ—ખાત્રી થઇ શકે તેમ છે જગત્માં કેટલાક પદાર્થો એવા પણ હોય છે કે જેના ગુણો આપણે અનુભવદ્વારા જાણતા હોઇએ છતાં તેનુ વર્ણન શબ્દદ્વારા કરવા અસમર્થ થઇએ. દાખલા તરીકે પાણીનો વર્ણ તથા રસાદિ તથા ઘીનો સ્વાદ આપણે કહી શકતા નથી તેમજ ગોળ, ખાંડ, સાકર, દ્રાક્ષ અને મધ વગેરેની મિષ્ટતાના પૃથક્કરણો આપણને પૂછવામા આવે તો આપણે એટલુંજ કહી શકશુ કે 'તે બધા પદાર્થો મીઠા—ગળ્યા છે પણ દરેકમા રહેલી મિષ્ટતાની તરતમતા અમે કહી શકીએ તેમ નથી.' તેમજ પ્રભુના ગુણ પણ

પ્રેમથે જે અનુભવદ્વારા જાણી શકાય પણ તેને વાણીદ્વારા કહી શકાય નહિ કર્તા અન્યત્ર પણ (સિદ્ધપદની પૂજામા) આવો ભાવ લાવ્યા છે કે 'જાણે પણ ન કહી શકે પુર ગુણ' ઇત્યાદિ જગત્માં જેના ઉપર આપણે પ્રેમ રાખીએ તેના ગુણો આપણા હૃદયમાં વસે છે તેમજ પ્રભુ ઉપર પ્રેમ રાખવાથી તેમનામા રહેલા ગુણો પણ આપણા હૃદયદ્વારા સમજી શકાય છે આ ગાથાના પૂર્વાર્ધનો અર્થ બીજી રીતે પણ થઈ શકે છે, તે એમ કે 'પરમાત્મા' એ શબ્દના અક્ષર થોડા છે પણ તના ગુણો ઘણા છે. આ અર્થથી પણ પ્રભુના ગુણોનું માહાત્મ્યજ સૂચવાય છે ૫

૧૧ શ્રી નમિનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

શ્રી નમિજિનની સેવા કરતાં, અલિય[1] વિઘન સવિ દૂરે નાસેજી
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ નવનિધિ લીલા, આવે બહુ મહમૂર[2] પાસેજી.
શ્રી૦ ૧

મયમત્તા[3] અંગણ ગજ ગાજે, રાજે તેજી તુખાર[4] તે ચંગાજી;[5]
બેટા બેટી બંધવ જોડી, લહીએ બાહુ અધિકાર રંગાજી શ્રી૦ ૨
વલ્લભ[6] સંગમ રંગ લહીજે, અણવાલહા હોય દૂર સહેજેજી;
વાંછાતણો વિલંબ ન હૂજે, કારજ સીઝે ભૂરા[7] લહેજેજી.[8] શ્રી૦ ૩
ચંદ્રકીરણ ઉજ્જવલ યશ ઉલસે, સુરજ તુલ્ય પ્રતાપી દીપેજી;
જે પ્રભુભક્તિ કરે નિત્ય વિનયે, તે અરિયણ[9] બહુ પ્રતાપી ઝીપેજી. શ્રી૦ ૪

૧ ખોટા, ૨ સપત્તિના પ્રકાર, ૩ મદોન્મત્ત, ૪ ચાલાક ઘોડા, ૫ મનોહર ૬ ભર્ત્તા-ધણી, ૭ મ્હોટા, ૮ શિઘ્ર, ૯ શત્રુ.

મંગલમાલા લચ્છિ વિશાલા, બાલા[1] બહુતે પ્રેમ રંગેજી;
શ્રી નયવિજય વિબુધ પય સેવક, કહે લહીએ સુખ પ્રેમ
અંગેજી શ્રી૦ ૫

વિવેચન.—આ સ્તવનનો અર્થ સહેલો હોવાથી પ્રથમથીજ તેનું વિવેચન લખવામાં આવ્યું છે. પરિસહ ઉપસર્ગાદિને નમાવનાર એવા શ્રી નમિનાથ પ્રભુની સેવાનાં ફળો કર્ત્તા ગણાવે છે પ્રભુની સેવા કરવાથી કોઇપણ ચીજ ન મળે એવુ છેજ નહિ ટૂંકામાં કહીએ તો જે ઇચ્છીએ તે મળે છે પણ પ્રભુભક્તિ કરીને તેના ફળ તરીકે પાઉગલિક પદાર્થોની ઇચ્છા કરવાથી ભક્તિનું ખરે ખરૂં ફળ હારી જવાય છે, તેથી એવી ઇચ્છા કરવી કે નહિ, તે સેવા કરનારે પોતેજ વિચારવું ઘટે છે રચનાર મહાશય કહે છે કે શ્રી નમિનાથ પ્રભુની સેવા કરતાં જેનાથી આપણને હાનિ થાય-શારીરિક, માનસિક, આર્થિક કે કૌટુંબિક નુકશાન થાય તેવાં વિઘ્ન માત્ર—અંતરાયો—પૌદ્ગલિક સુખ ભોગવતા આડા આવતાં—નડતાં કારણો સર્વથા દૂર થઈ જાય છે તો પછી સામાન્ય વિઘ્નો દૂર થાય તેનું તો કહેવુંજ શું ? વળી આઠ મ્હોટી સિદ્ધિ—શક્તિઓ તથા નવ નિધાનનો વૈભવ—સંપત્તિનો ભંડાર પ્રગટે છે અને તે ઉપરાંત અન્ય સંપત્તિના અનેક પ્રકારો તેની સમીપે આવે છે. ૧

એ પ્રભુની સેવા કરવાથી સેવકના ઘરના આંગણામાં મદો-ન્મત્ત—બળવાન હાથીઓ ગાજે છે અને મનોહર—સુંદર તેજી—ચા-લાક ઘોડાઓ શોભી રહે છે તેને પુત્રો, પુત્રી અને બંધુની જોડી

---

૧ પત્ની, સ્ત્રી.

તથા રાજ્યાદિમા ઉંચા હોદ્દાઓ અને માન ભરેલા પદો (ડીગ્રીઓ) પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વ ભવે કરેલી સેવાનું ફળ તેજ ભવમાં, આ ભવમા અગર આવતા ભવમા પણ મળે છે એમ ત્રિકાળની અપેક્ષાએ ફળની પ્રાપ્તિ સમજવી ઘટે છે ૨

પ્રભુની સેવા કરવાથી બીજુ શું શું મળે છે, તે કહે છે. ઇષ્ટજન (પતિ૦) તથા ઇચ્છિત પદાર્થો અને આરોગ્ય આદિનો સયોગ થવાથી આનદ પ્રાપ્ત થાય છે અને અપ્રિયજન તથા અનિષ્ટ પદાર્થો અને રોગાદિ સ્વાભાવિક રીતે દૂર થઇ જાય છે. આ સર્વ થવામા માત્ર વાંચ્છાનોજ વિલબ હોય છે પણ બીજા કારણે વિલબ થતો નથી ઇચ્છવાની સાથેજ સર્વ આવી મળે છે. આ વ્યવહારનયનું વચન છે. વાસ્તવિક રીતે તો ઇચ્છા પણ કરવી પડતી નથી મ્હોટા કાર્યો (મત્રારાધન પ્રમુખનાં) લહેજાવારમાં—જલ્દી સિદ્ધ થાય છે ૩

કર્ત્તા વળી આગળ જતાં કહે છે કે, જે ભવ્યજીવ નિરંતર વિનય તથા બહુમાનપૂર્વક પ્રભુની સેવા—ભક્તિ કરે છે—એક દિવસ પણ પ્રભુભક્તિ વિના જાય એ જેના અત કરણને મુદ્દલ રૂચતું નથી, તેનો યશ જગતમા ચદ્રના કીરણ જેવો ઉજળો વિસ્તરે છે—ફેલાય છે—તે યશને કોઈ દિવસ કલક લાગતું—ચ્હોંટતું નથી—તે મહા નિષ્કલક રહે છે. અહીં કવિએ ચદ્રના કીરણની ઉજ્જ્વલતાની ઉપમા આપી છે પણ ચદ્રની ઉજ્જ્વલતાની ઉપમા આપી નથી, તેનો હેતુ એ છે કે જેમ કીરણો દિશાઓમાં વિસ્તરે છે તેમ યશ પણ દિશાઓમાં વિસ્તરે છે વળી તે ભવ્ય જીવનો પ્રતાપ—ઉગ્રતેજ સૂર્યની જેમ દીપી નીકળે છે—ચક્રવર્ત્તીની આજ્ઞા જેમ છ ખડ મસ્તકે ચ્હડાવે છે તેમ આનો પ્રતાપ પણ

દિગંત સુધી પહોચે છે અને એવા પ્રતાપ વડે તે પોતાના સમસ્ત શત્રુઓને જીતી લે છે—પોતાની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરનારા કરી મૂકે છે ૪

શ્રી નયવિજય પંડિતના ચરણસેવક વાચક યશ કહે છે કે પ્રભુ ઉપર પ્રેમ કરવાથી ઘરમાં મંગળની માળાઓ—કલ્યાણની પરંપરા—શ્રેણિઓ પ્રકટે છે તથા વિપુલ લક્ષ્મી—બહુ ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમજ સ્ત્રી તથા કુટુંબ પરિવાર બહુ પ્રકારે પ્રેમના રંગ—દૃઢરાગપૂર્વક સર્વ સાંસારિક તેમજ ધાર્મિક કાર્યોમા સદા અનુકૂળ થાય છે દરેક કાર્યોમા પોતાના સ્વજનો તથા સગાં વ્હાલાઓ અનુકૂળ હોય તોજ તે સંગીન રીતે થાય છે—પાર પડે છે. આ બાબત રોજના અનુભવની હોવાથી એ બાબત વિશેષ લખવાની જરૂર નથી. આ આખા સ્તવનનો સાર એ છે જે પ્રભુની સેવા કરનારનું જીવન આ લોકમા પણ સર્વ રીતે સુખી હોય છે ૫

૨૨ શ્રી નેમિનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

તોરણ આવી રથ ફેરી ગયારે હાં, પશુઆં દેઇ દોષ, મેરે વાલમા;
નવ ભવ નેહ નિવારીયોરે હાં, શો જોઇ આવ્યા જોષ ? મેરે૦ ૧

ચંદ્ર કલંકી જેહથીરે હાં, રામને સીતા વિયોગ, મેરે૦
તેહ કુરંગને[1] વયણડેરે હાં, પતિ[2] આવે કુણ લોગ[3] ? મેરે૦ ૨

ઉતારી હું ચિત્તથીરે હાં, મુક્તિ ધુતારી હેત, મેરે૦
સિદ્ધ અનંતે ભોગવીરે હાં, તેહશું કવણ સંકેત ?[4] મેરે૦ ૩

૧ હરિણ, ૨ પ્રતીતિ—વિશ્વાસ, ૩ કયા લોકોને ? ૪ શો ઇશારો ?

પ્રીત કરંતાં સોહીલીરે હાં, નિર્વહેતાં જંજાળ, મેરે૦
જેહવો વ્યાલ[1] ખેલાવવોરે હાં, જેહવી અગનની ઝાળ,મેરે૦૪
જો વિવાહ અવસરે દીયોરે હાં, હાથ ઉપર નવિ હાથ. મેરે૦
દીક્ષા અવસર દીજીએરે હાં, શિર ઉપર જગનાથ. મેરે૦ ૫
ઇમ વલવલતી રાજુલ ગઇરે હાં, નેમિ કને વ્રત લીધ, મેરે૦
વાચક યશ કહે પ્રણમીએરે હાં,એ દંપતી[2] દોય સિદ્ધ, મેરે૦૬

વિવેચન —સંકટનો નાશ કરવામા ચક્રધર સમાન શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની કર્તા સ્તુતિ કરે છે ચક્રવર્ત્તીનુ ચક્ર જેમ વૈરીઓનું મસ્તક છેદે છે તેમ પ્રભુનું ધર્મચક્ર ચાર ગતિરૂપ ભવભ્રમણનો ઉચ્છેદ કરે છે, તેથી પ્રભુને અરિષ્ટનેમિ પણ કહેવામા આવે છે. રાજિમતિનો વિલાપ આ સ્તવનમા ચિત્ર્યો છે રાજિમતિ નેમિનાથપ્રભુને ઉદ્દેશીને કહે છે કે "હે પ્રાણનાથ ! ગોરવ (ગૌરવ) આપવાને માટે એકઠા કરી પાંજરામા પૂરેલા પશુ તથા પક્ષીઓની ફરીઆદ સાંભળીને આપ તોરણ સુધી આવ્યા છતા ત્યાંથી રથ ફેરવી પાછા ચાલ્યા ગયા તે વખતે અનેક વડિલ જનોએ આપને અનેક રીતે વિનવ્યા પણ એઓની વિનતિ ઉપર આપે લક્ષ્ય આપ્યુ નહિ અને મારી સાથેના નવ ભવના સ્નેહનો અંત લાવ્યા આવી સ્થિતિ બની (લગ્નમા વિઘ્ન પડયું) તો આપ એવો કેવી જાતનો જોષ જોઇને આવ્યા હતા ? લગ્નને યોગ્ય મુહૂર્ત્ત જોવામાં કાંઇ ફેર તો અવશ્ય પડયો ! નહિતર આમ બનેજ નહિ !" ૧

"જેનાથી ચંદ્ર કલંકિત–લાંછનવાળો છે અને જેના નિમિત્તે રામને સીતાનો વિયોગ થયો (રામાયણમાં આ હકીકત પ્રસિદ્ધ

૧ સર્પ, ૨ વરવહૂ.

છે) તે કુરંગના વચનમાત્ર–પોતાના છુટકારાને માટે કરેલી પ્રાર્થના ઉપરથીજ (પણ બીજા કોઈ કારણે નહિ) આપ પાછા વળ્યા એ હકીકતની કોને પ્રતીતિ આવે ?–ક્યા માણસોને એમા વિશ્વાસ બેસે ?–એ વાત કોણ સાચી માને ? હું તો એ હકીકતને કદાચ સત્ય તરીકે સ્વીકારૂં પણ લોકો કેમ માને ? લોકો તો એમા કાંઇક બીજુ પ્રબળ કારણ હશે એવીજ કલ્પના કરે તે સાથે આપ મૃગના વચન–કથન ઉપરથી પાછા ફર્યા છો એ ઉપર મને પણ શક ઉત્પન્ન થાય છે મને પણ તેમા કાંઈ બીજુજ કારણ હોય એમ લાગે છે મૃગની દયા તો તેમા એ, બ્હાના રૂપ છે–લોકોને દેખાડવા–સમજાવવા માટે છે પણ લોકો એટલા બધા ભોળા નથી કે આપની એ યુક્તિ ન સમજે !" ૨

રાજિમતિને જે શક ઉત્પન્ન થયો છે, તેનું કારણ હવે તે જણાવે છે "હે સ્વામિન ! આપે મને ચિત્તથી ઉતારી–મનથી વિસારી દીધી એનુ કારણ એજ છે કે અનંત સિદ્ધની ભોગવેલી અને અનેક મુમુક્ષુઓને પણ પોતાની તરફ આકર્ષનારી એવી ધુતારી મુક્તિવધૂ કે જે પણ્યાંગના (વેશ્યા) જેવી છે તેને મેળવવાની આપને ઈચ્છા થઇ કોણ જાણે આપે એને ગુપ્ત રીતે શો ઈસારો કર્યો હશે ? પરંતુ એ કારણેજ આપે મને તજી દીધી એમ હું માનું છુ !"

"હે પ્રભુ ! જગતમાં કોઇ સાથે પ્રીતિ કરવી હોય તો તે સ્હેલું કાર્ય છે પણ તેને છેવટ સુધી નિભાવી રાખવી તેમાજ મુશ્કેલી છે. પ્રીતિ કરનારા તો ઘણા મનુષ્યો હોય છે પણ તેને ટકાવી રાખનારા બહુ થોડા હોય છે. જેમ સર્પને રમાડવો અને અગ્નિની જ્વાલા પકડવી એ સ્હેલાં કાર્યો નથી તેમ પ્રીતિ નિર્વ-

હવાને અંગે પણ સમજવું આમ કહેવાની મારી મતલબ એ છે કે કા તો આપે પ્રીતિ કરવી ન્હોતી ! પણ જ્યારે કરી તો તેને પૂર્ણ રીતે નિભાવવાની જરૂર હતી ! બાકી આપ મને છોડીને ગયા એ તો બિલકુલ વ્યાજબી કર્યું નથી !" ૪

રાજિમતિએ જ્યારે જાણ્યું કે પ્રભુ તો નિરાગી છે એટલે હવે તેમના વર્ત્તન સંબંધી કાંઇ પણ બોલવું એ તદ્દન નિષ્ફળ છે, ત્યારે તેણે છેવટે સંતોષ પકડી, ધૈર્ય ધારણ કરી, એક પ્રાર્થના કરવી ઉચિત ધારી અને કહ્યુ કે "હે જગન્નાથ ! લગ્ન વખતે આપે મારા હસ્ત ઉપર આપનો હસ્ત મૂક્યો નહિ તે તો જાણે થયું ! પણ હવે હું આપની પાસે એટલું માગી લઉંછુ કે "જ્યારે આપની પાસે સંયમ ગ્રહણ કરૂં ત્યારે મારા મસ્તક ઉપર આપ હસ્ત ધરવા અવશ્ય કૃપા કરશો !" ગુરૂ દીક્ષા આપતી વખતે વાસક્ષેપ નાખે ત્યારે મસ્તક ઉપર હાથ આવે છે એ હકીકતને યાદ કરીને રાજિમતિએ આ પ્રાર્થના કરી છે. ૫

આ પ્રકારે સાભળનારને પણ દયા ઉપજે તેવી રીતે વિલાપ કરીને રાજુલ નેમિપ્રભુ પાસે ગઇ અને પ્રભુનો હાથ પોતાના મસ્તક ઉપર ધરાવીને, સંયમ ગ્રહણ કરી પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી વાચકયશ કહે છે કે એ બન્ને દંપતિ અંતે સિદ્ધ થયેલાં હોવાથી આપણે તેઓને બે હાથ જોડી નમસ્કાર કરીએ ૬

---

૨૩ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

વામાનંદન જિનવર, મુનિમાંહે વડોરે કે મુનિમાંહે૦
જિમ સુરમાંહિ સોહે, સુરપતિ પરવડોરે કે સુરપતિ૦

જિમગિરિમાંહિ સુરાચલ[1], મૃગમાહે કેશરીરે કે મૃગમાંહે૦
જિમ ચંદન તરૂમાહિ, સુભટમાંહિ મુર અરિરે[2] સુભટ૦ ૧
નદીયમાંહ જિમ ગંગ, અનંગ[3] સુરૂપમાંરે અનંગ૦
ફૂલમાંહિ અરવિંદ,[4] ભરતપતિ ભૂપમાંરે ભરતપતિ૦
એરાવણ[5] ગજમાંહિ, ગરૂડ ખગમાં[6]યથારે ગરૂડ૦
તેજવંતમાંહિ ભાણ[7], વખાણમાંહિ જિનકથારે વખાણ૦ ૨
મંત્રમાંહિ નવકાર, રત્નમાંહિ સુરમણિરે[8] રત્નમાંહિ૦
સાયરમાંહિ સ્વયંભૂ-રમણ શિરોમણિરે કે રમણ૦
શુકલ ધ્યાન જિમ ધ્યાનમાં, અતિ નિર્મલપણેરે કે અતિ૦
શ્રી નયવિજય વિબુધ પય સેવક, ઇમ ભણેરે કે સેવક૦ ૩

વિવેચન—જીવાજીવાદિ સમસ્ત ભાવોને જાણનાર એવા શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુની કર્તા સ્તુતિ કરે છે-સ્વગત વિચારે છે કે જિનો-સામાન્ય કેવળીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા શ્રી વામા રાણીના પુત્ર સમસ્ત મુનિઓ માહે સૌથી મ્હોટા છે. સમસ્ત મુનિઓ છદ્મસ્થ અથવા સામાન્ય કેવળી હોય છે, જ્યારે આ પોતે તીર્થંકર કેવળી છે તેથી સૌમા ઉત્કૃષ્ટ પદે વિરાજે છે. આ ઉત્કૃષ્ટતાના સમર્થનમાં કર્ત્તા ભિન્ન ભિન્ન દષ્ટાંતો આપે છે કે જેમ દેવો માંહે ઇંદ્ર શ્રેષ્ઠ રીતે શોભે છે, જેમ પર્વતોમા મેરૂ પર્વત, જે એક લાખ યોજન ઉંચો છે, જેની ઉપર ઇંદ્રાદિ દેવો તીર્થંકરોના જન્મ કલ્યાણકોનાં મહોત્સવો કરે છે, જે અનેક શાશ્વતાં જિનમંદિરોથી વિભૂષિત છે અને જે સોના, રૂપા તથા રત્નો વડે મંડિત હોવાથી

૧ મેરૂપર્વત, ૨ મોરારિ-વાસુદેવ, ૩ કામદેવ, ૪ કમલપુષ્પ ૫ ઇંદ્રનો હાથી, ૬ પક્ષી, ૭ સૂર્ય-૮ ચિંતામણિરત્ન.

શોભે છે, જેમ મૃગો (ઉપલક્ષણુથી સર્વ વનચર પશુઓ) માં કેશરીસિંહ શોભે છે, જેમ વૃક્ષોમા ચંદન-સુખડનુ વૃક્ષ, સુગંધી અને શીતળતા કરનાર હોવાથી શોભે છે અને જેમ લડવૈયાઓમા શત્રુઓનુ નિર્દલન-ઉન્મૂલન કરનાર-નિકંદન કાઢનાર વાસુદેવ શોભે છે તેમ મુનિઓમા પ્રભુ શોભે છે ૧

તેજ પ્રમાણે જેમ નદીઓમા ગંગા નદી, જે અન્ય મતમાં પતિતપાવની અને અઘમોદ્ધારિણી આદિરૂપે ઓળખાય છે તે શોભે છે, જેમ સ્વરૂપવાન્ પુરૂષોમા કામદેવ જે લૌકિક મતમાં અદ્વિતીય રૂપવાન્ અને રતિ અને પ્રીતિ નામની બે અતિ સુરૂપા સ્ત્રીઓ વાળો કહેવાય છે તે શોભે છે જેમ પુષ્પોમા કમળનું પુષ્પ શોભે છે, જેમ રાજાઓમા ભરત ચક્રવર્તી, છ ખંડ પૃથ્વીના આદ્ય જીતનાર તથા આદિ દેવના પુત્ર અને ભાવ ચારિત્રે મોક્ષ લેનારા હોવાથી શોભે છે, જેમ હસ્તીઓમા ઐરાવણ-ઇંદ્રનો ઉજ્જવળ હાથી શોભે છે, જેમ પક્ષીઓમાં ગરૂડ, પક્ષીઓનો રાજા હોવાથી શોભે છે, જેમ તેજસ્વી-પ્રકાશવાળી વસ્તુઓમાં સૂર્ય શોભે છે અને જેમ વ્યાખ્યાનો અને કથાઓમા તીર્થંકરકથિત-પ્રણીત વ્યાખ્યાનો અને કથાઓ શોભે છે-બીજા વ્યાખ્યાનો અને કથાઓ જ્યારે રાગ તથા દ્વેષની વર્ધક હોય છે ત્યારે જિનકથા રાગ અને દ્વેષની ઉચ્છેદક હોય છે તેથી શોભે છે, તેમ મુનિઓમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ અગ્રપદે વિરાજે છે ૨

તેજ મુજબ જેમ મંત્રોમા પંચનમસ્કાર મંત્ર, ચૌદ પૂર્વનો સાર અને અનાદિ હોવાથી શોભે છે, જેમ રત્નસમૂહમા ચિંતામણી રત્ન, મનોવાંછિત પદાર્થોને પૂરનાર હોવાથી શોભે છે, જેમ સમુદ્રોમા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સૌથી મ્હોટો હોવાથી શોભે છે અને

જેમ ધ્યાનોમા શુક્લ ધ્યાન, મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરાવનાર હોવાથી અતિ નિર્મળપણે શોભે છે તેમ સમસ્ત મુનિઓમા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ઉત્કૃષ્ટ પદ ધરાવે છે, એમ શ્રી નયવિજયજી પંડિતના ચરણ કમળના સેવક (વાચક યશ) કહે છે ૩

---

૨૪ શ્રી વર્દ્ધમાનસ્વામીનું સ્તવન.

ગિરૂઆરે ગુણ તુમ તણા, શ્રી વર્દ્ધમાન જિનરાયારે;
સુણતાં શ્રવણે અમીઝરે, મ્હારી નિર્મળ થાયે કાયારે–ગિરૂ૦૧

ભાવાર્થ—હે શ્રી વર્દ્ધમાન જિનરાજ ! આપના ગુણો વિશાલ (છે તેનુ, વર્ણન) સાભળતાં (મારા) કર્ણમા (જાણે) અમૃત રેડાતુ હોય (તેવો આનંદ આવે છે)અને મારો દેહ પવિત્ર થાય છે ૧

વિવેચન—જન્મથી માડીને જ્ઞાનાદિ ગુણે વૃદ્ધિ પામતા એવા શ્રી વર્દ્ધમાન પ્રભુ અપરનામ શ્રી મહાવીર સ્વામીની કર્ત્તા પુરૂષ ખાસ તેમના ગુણને ઉદ્દેશીને સ્તુતિ કરે છે–તેમના ગુણ ગાય છે હે વર્દ્ધમાન જિનરાજ ! આપનામા વિશિષ્ટ–ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર આદિ અનંત ગુણો રહ્યા છે, જેને લીધે આપ ત્રિજગતના જીવાજીવાદિ સૂક્ષ્મ તથા બાદર સમસ્ત પદાર્થો તથા ભાવોનો સવિશેષપણે જાણી શકો છો, સામાન્ય ઉપયોગપૂર્વક જોઈ શકો છો (એ રીતે આપને જ્ઞાન તથા દર્શનનો ઉપયોગ સમયાંતર વર્ત્તે છે)અને સ્વ સ્વરૂપમા રમણતા કરો છો (પૌદ્ગલિક ભાવની રમણતાને તો સદાને માટે તિલાંજલિ આપી છે) આવા આપના અપ્રતિમ ગુણોનુ વર્ણન કોઇને

મુખેથી અથવા એ ગુણોનું યથાર્થ–યથાતથ્ય સ્વરૂપ મધ્યસ્થ રૂપે આપ વડે થતું હોય ત્યારે આપના મુખેથી સાભળતા હું પરમ તૃપ્તિને પામું છુ અને મારા કાનમાં જાણે અમૃત ઝરતુ હોય એમ લાગે છે તે વખતે ખાન, પાન, માન, અપમાન સર્વ ભૂલી જાઉ છુ અને અસ્ખલિતપણે આપનુ આ ગુણાખ્યાન સાભળ્યાજ કરૂ એમ મને થાય છે એ વખતે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ ત્રિતાપમાત્ર ભૂલી જતા મને કોઈ અલૌકિક અને અવર્ણનીય આનદ થાય છે, જે માત્ર મારૂ હૃદયજ સમજી શકે છે અને આ સ્થિતિ થાય છે ત્યારે વગર સ્નાને, માત્ર આવા ઉત્તમ શ્રવણમાં મનની લીનતા થવાથી અને તે સાથે માનસિક વિહ્વળતા–ક્ષોભમાત્ર દૂર થવાથી મન ઉપરનું મલિન (સંકલ્પ વિકલ્પ રૂપ) આવરણ ખસી જાય છે એટલે કાયા નિર્મળ થાય છે. આ ભાવસ્નાન કહેવાય છે અને તે વિનાનું દ્રવ્યસ્નાન નકામું છે કહ્યુ પણ છે કે "અતર મેલ મિટયો નહિ મનકો, ઉપર તન કયા ધોયારે ?' ઈત્યાદિ ૧

તુમ ગુણ ગણ ગંગાજળે, હુ ઝીલીને નિર્મળ થાઉંરે;
અવર ન ધંધો આદરૂં, નિશિદિન તોરા ગુણગાઉંરે, ગિરૂ૦ ૨

ભાવાર્થ—તમારા ગુણના સમૂહ રૂપી ગગાજળમા હું ન્હાઈને નિર્મળ થાઉ છુ, બીજો ધધો આદરતો નથી. હમેશા તમારાજ ગુણ ગાઉ છુ ૨

વિવેચન—કર્ત્તા કહે છે કે મને કોઇ પૂછે કે "ભાઈ! નિર્મળ તો ગગાજળમા સ્નાન કરવાથીજ થવાય" તો હુ તેને એમ ઉત્તર આપુ કે, હું પ્રભુના ગુણરૂપી ગગાજળમાંજ સ્નાન

કરૂછું—એના ચિંતનમાજ અવગાહન કરૂં છું અને તેથી નિર્મળ થાઉં છું—કર્મમળથી મુક્ત થાઉં છું ખરૂં સ્નાનજ એ છે ગંગાસ્નાનમા પણ આની તો પહેલીજ જરૂર છે. આથીજ એ સફળ છે અને આ વિના એ નિષ્ફળ છે, એ વાત ઉપર કહેવાઈ ગઈ છે. રાત્રિ અને દિવસ પ્રભુના ગુણ ગાવા સિવાયનો કોઈ પણ ધંધોપ્રવૃત્તિ હું સ્વીકારતો નથી—મને કરવો ગમતો નથી હું એમમાનું છુ કે બીજી કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂરજ નથી, કેમકે એવો એક પણ પદાર્થ નથી, એવી એક પણ સ્થિતિ નથી અને એવું એક પણ ઇચ્છિત નથી કે જે પ્રભુના ગુણ ગાવાથી ન મળે પ્રભુના ગુણ ગાવાથી સર્વ મળતું હોય તો પછી બીજી પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર કોણ વિચારે ? ગૌતમ સ્વામીના છંદમા પણ કહ્યું છેકે 'શા માટે વ્યાપાર કરો છો ? શા માટે લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ અર્થે વિદેશ જાઓ છો ? એ કાંઈજ ન કરો ! માત્ર ગૌતમસ્વામીનું ધ્યાન ધરો ! તેથી તમને જે જોઇશે તે મળશે ! ઇત્યાદિ.' અને પ્રભુના ગુણગ્રામથી સર્વ મળે એ હકીકતને આ કથન સર્વાંશે ટેકો આપે છે. ૨

ઝીલ્યા જે ગંગાજળે, તે છીલર જળ કિમ પેસેરે ?
જે માલતી ફૂલે મોહિયા, તે બાવળ જઇ નવિ બેસેરે, ગિ૦ ૩
એમ અમે તુમ ગુણ ગોઠશું, રંગે રાચ્યા ને વળી માચ્યારે;
તે કેમ પરસુર આદરે ? જે પરનારી વશ રાચ્યારે, ગિ૦ ૪

ભાવાર્થ.—જે ગંગાજળમા ન્હાયા હોય તે પછી ખાબોચીયાના મલિન જળમાં કેમ પેસે ? જે માલતીના ફૂલ ઉપર મોહિત થયા હોય તે (ભ્રમરો) બાવળ ઉપર જઇને ન બેસે, તે પ્રમાણે

તમારા ગુણુની વાર્તામા રસપૂર્વક લીન થયેલા–રાચેલા માચેલા એવા અમે, જેઓ પરનારીને આધીન થઇ (તેમાંજ) આસક્ત થયા છે એવા અન્ય દેવોને કેમ સ્વીકારીએ? ૩–૪

વિવેચન—વળી કહે છે કે જે મનુષ્યો ગગા નદીના ઉડા અને નિર્મળ જળમા ન્હાયા હોય તેઓ ખાબોચીયાના છીછરા અને મેલા પાણીમા સ્નાન કરવા પેસેજ નહીં અને માલતીના સુગધી પુષ્પ ઉપર મોહિત થયેલા ભ્રમરો બાવળના સુગધ રહિત પુષ્પ ઉપર બેસેજ નહીં, તેમ હે પ્રભુ! અમે તમારા ગુણુની કથામા આનદપૂર્વક એકચિત્તવાળા થયા છીએ અને તેમાજ અહોનિશ મશગુલ બન્યા છીએ તો હવે આપજ કહો કે અમે હરિહરાદિ (કૃષ્ણુ, શકર અને બ્રહ્મા) અન્ય દેવ કે જેઓ પરનારીના વશવર્તી થઇ તેમાજ આસક્ત બન્યા છે તેવા દેવોને કેમ ગ્રહણુ કરીએ? કેમ માન આપીએ? કદી પણુ ન ગ્રહણુ કરીએ–કદી પણુ ન માન આપીએ! આ સ્થિતિ સમ્યક્ત્વ ઉપરના દૃઢ રગ–રાગને સૂચવેછે. સર્વગુણી વીતરાગ છે, તેમના ગુણોત્કીર્ત્તનમા જેનુ ચિત્ત ચોટી જાય તે પછી ગુણુહીન અને દુર્ગુણી એવા અન્ય દેવને દેવ તરીકે કેમ સ્વીકારે? અદેવમાં દેવબુદ્ધિ કેમ ધરે? નજ ધરે? એ લેશ પણુ ખોટુ કે અતિશયોક્તિ ભરેલુ કથન નથી પણુ વિવાદ વગરનુ સત્ય છે ૩–૪

તું ગતિ તું મતિ આશરો તું આલંબન મુજ પ્યારોરે;
વાચકયશ કહે માહરે, તું જીવજીવન[1] આધારોરે, ગિ૦ ૫

ભાવાર્થ.—(મારી) ગતિ તું છો, મતિ તું છો, (મારો)

૧' જીવન પ્રાણુ' એવો પણુ પાઠ છે

આશ્રય તું છો, (મારૂ) આલંબન તું છો, (મને) વ્હાલો તું છો, વાચકયશ કહે છે કે (મારા) જીવને જીવાડનાર આધારરૂપ તુંજ છો. ૫

વિવેચન —પ્રભુ ઉપર અવિહડ રાગ–ગાઢ પ્રીતિ કે જે સમ્યકત્વનુ ખાસ લક્ષણ છે તે પ્રકટ થઈ હોય ત્યારે આ છેલ્લી ગાથામા જણાવ્યા પ્રમાણેના ઉદ્ગારો જીવને સ્વાભાવિક રીતે ઉદ્ભવે છે વાચકયશ કહે છે કે હે પ્રભુ ! મને તમારા ઉત્તમ ગુણોમાં એટલો બધો રાગ ઉત્પન્ન થયો છે કે તમારી પાસે વારવાર આવવાનું સ્વાભાવિક રીતે વલણ થાય છે—અન્ય સ્થળે કે અન્ય દેવની પાસે જવાનુ મનજ થતુ નથી મારી બુદ્ધિ અન્ય વિચારને છોડી દઇને તમારામાજ–તમારા સ્વરૂપની વિચારણામાંજ લીન થયેલી છે કોઈ પણ પ્રકારની માનસિક ચ ચળતાના વખતે મને તમારોજ આશ્રય છે તમારા આશ્રયે આવું છુ ત્યારે મારા મનના તમામ ઉભરાઓ શમી જાય છે અને તેને સ્થાને અનહદ શાંતિ પ્રકટે છે તે વખતે જાણે આપના તરફથી મને કોઇ ગુપ્ત દિલાસો મળતો હોય એવો અનુભવ થાય છે વળી મુક્તિસ્થાન મેળવતાં સુધી તમે મને પરમ આલંબન–નિમિત્તરૂપ છો એ નિમિત્ત વડેજ હું અનુપમ સુખ મેળવી શકીશ એવી મને પ્રતીતિ છે. તેમજ જગતમા જો કોઈ પણ મને સર્વોત્કૃષ્ટ ઈષ્ટ હોય તો તે એક તમેજ છો મદ, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા રૂપ પાંચ પ્રમાદે કરી અહોનિશ આશ્રવમા પડેલા એવા મને, ક્ષણે ક્ષણે કર્મબ ધનોથી જે ભય કર ભાવમરણો થાય છે તેમાંથી બચી જવા માટે, તમારોજ પૂર્ણ આધાર છે જો તમારો આધાર ન હોય તો દીર્ઘ કાળ પર્યંત પુન પુનઃ જન્મમરણ વડે ભવભ્રમણથી મારી શી વલે થાય ? તે હું કલ્પી શકતો નથી. આ ગાથામાં પ્રભુને માટે

એકવચન વાપરેલુ છે તે ભક્તિસૂચક છે અને બીજા સર્વ દેવો-નું નિષેધક છે ૫

સર્વ સ્તવનોના રહસ્યભૂત આ સ્તવન છે આ સ્તવનમાં જીવની શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ દશા બતાવીછે તેવા ઉજ્જળ આત્માઓજ પ્રભુ પ્રત્યે છેલ્લી ગાથામા બતાવ્યા પ્રમાણેનો ભાવ ધરાવી શકે છે. ઉત્તમ જીવોએ એ ગાથાનુ વારવાર મનન કરી તેમા બતાવેલો જિનરાજ પ્રત્યેનો ભાવ હૃદયમા પ્રગટ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે નિરતરના તેવા પ્રકારના ચિતનથી એ ભાવ પ્રગટ થઈ શકે તેમ છે અને એવો ભાવ પ્રગટ થાય એટલે સમજી લેવું કે હવે સસાર પરિત્ત છે—અલ્પકાળમાજ ભગવાનની સમાન સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાની છે પરિત્તસસારી જીવ સિવાય અન્ય (બહુલ સં-સારી) જીવોના હૃદયમાં આવો અપૂર્વ ભાવ પ્રકટજ થઈ શકે તેમ નથી આ છેલ્લી ગાથા પરમ રહસ્યથી ભરેલી છે ખરી જ-રૂરજ પરમાત્માના ગુણો ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવાની છે. એવી પ્રીતિ જે જીવને ઉત્પન્ન થાય તેને, વ્યાધિગ્રસ્ત મનુષ્યને જેમ અન્નની રૂચિ જાગૃત થતાં પોતાનું નીરોગીપણુ સમજાય છે તેમ અલ્પસસારીપણુ થયું છે, એમ સકોચ વિના માની શકાય. इत्यलं विस्तरेण.

मंगलं लेखकस्यापि, पाठकस्यापि मंगलम्;
मंगलं सर्वलोकानां, भूमिभूपालमंगलम्.

॥समाप्तोऽयं लघुग्रंथः॥

સૂચના.

પુસ્તકને જેમ તેમ જ્યાં ત્યાં રખડતું મૂકવું નહિ,
અશુદ્ધ હાથે અડકવું નહિ તેમજ
ઉઘાડે મુખે વાંચવું નહિ.

ભાવપૂજાનું માહાત્મ્ય.

यः पुष्पैर्जिनमर्चति स्मितसुरस्त्रीलोचनैः सोऽर्च्यते,
यस्तं वन्दत एकशस्त्रिजगता सोऽहर्निशं वन्द्यते;
यस्तं स्तौति परत्र वृत्रदमनस्तोमेन स स्तूयते,
यस्तं ध्यायति क्लृप्तकर्मनिधनः स ध्यायते योगिभिः ॥१॥

ભાવાર્થ:—જે પુરુષ પુષ્પોવડે શ્રી વીતરાગ ભગવાનની પૂજા કરે છે તે દેવાંગનાઓનાં વિકસ્વર થએલાં નેત્રોવડે પૂજાય છે, જે તેમને એકવાર પણ વંદન કરે છે તે રાત્રિ દિવસ ત્રણે જગતના જનોવડે વંદાય છે, જે તેમની સ્તુતિ કરે છે તે પરલોકને વિષે ઇંદ્રોના સમૂહવડે સ્તુતિ કરાય છે અને જે તેમનું ધ્યાન ધરે છે તે, કર્યો છે આઠ કર્મનો ક્ષય જેણે એવા (સિદ્ધ) થઈને, યોગી પુરુષોવડે ધ્યાન કરાય છે અર્થાત્ પ્રભુનું ધ્યાન ધરવાથી પ્રભુના જેવા થાય છે.

વિદુષકો.

આર્તધ્યાનથી બચવાનો ઉપાય.

गते शोको न कर्तव्यो, भविष्यं नैव चिन्तयेत्,
वर्तमानेन वर्तेत, न चैव हि विचक्षणः १

ભાવાર્થ—ગએલી ગએલી બાબત સંબંધી વિચાર, ૩ કરવો ... ભવિષ્યના સંબંધમાં ... સંબંધી વિચાર કરવો નહિ ... ગણાય ... વર્તમાનકાળમાં ... વર્તવું ... આ ... છે. ૧

વૃક્ષોનું મોટું સાર્થક.

पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्भः, स्वयं न खादन्ति फलानि वृक्षाः,
नादन्ति सस्यं खलु वारिवाहाः, परोपकाराय सतां विभूतयः २

ભાવાર્થ—નદીઓ પોતે પાણી પીતી નથી, વૃક્ષો પોતે ... ફળો ખાતાં નથી અને વર્ષાદ (મેઘ) ... ખાતો નથી (અર્થાત્ ...) સત્પુરુષોની ... (લક્ષ્મી) પરોપકારને માટે હોય છે. ૨